ΥΠΟΤΥΠΩΣΙΣ,

Sive

CATHOLICÆ

CIRCA

SS. Trinitatem

Fidei delineatio

Ex scriptis Patrum Ante-Nicænorum desumpta.

Cui annexa est

RESPONSIO BREVIS

Ad ea quæ

CHRISTOPHORUS SANDIUS

IN

Nucleo suo Historiæ Ecclesiasticæ

Ex iisdem Patribus

In Arianorum gratiam opposuit.

Per SAMUELEM GARDINERUM,
SS. Theol. Professorem & Regiæ
Majestati à Sacris.

LONDINI,

Impensis *B. Tooke*, ad insigne Navis in
Cœmeterio D. Pauli.

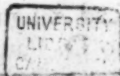
M. DC. LXXVII.

Imprimatur,

Liber hic cui Titulus Ὑποτύπωσις *sive Catholicæ*, &c.

26. *Junii* 1676.
ex Æd. *Lambeth.*

Geo. Hooper,
R^mo Archp^o Cant.
à Sacris Domesticis.

Honoratissimo Domino

D. JOANNI,

BARONI

DE

STAVELEY.

PAtere, Clarissime Domine, sub nominis vestri patrocinio in publicum prodire lucubratiunculam hanc rudi licet penicillo exaratam. Nequaquam ignorat prudentia tua, utriusq; hujus Regni Academiæ lacte enutrita, quanti ponderis atq; momenti sit, præsertim in fidei mysteriis ad

repellendas Hæreticorum argutias Apostolicæ & Primitivæ Ecclesiæ autoritas. Clypeum hunc e manibus nostris non ita pridem eripere conatus est Christophorus nescio quis Sandius, majori incertus dicam an lectionis ostentatione vel audacia. Piguit certe me puduitq; doctissimos Patres Catholicæ fidei vindices & Martyres, obtorto quasi collo in Arianæ perfidiæ cohonestamentum testes evocari; a qua quantum toto pectore abhorruerunt non aliunde melius quam ex genuinis

genuinis ipsorum Scriptis infra collectis, omnibus innotescat. Quicquid a me hac in causa quæ jure suo, id est, summo, scriptorem longe supra alios doctissimum, acutissimum, disertissimumque exigeret, inter alia negotia curtamque quali hic fruimur librorum supellectilem præstitum sit, Ecclesiæ Catholicæ, præsertim Anglicanæ (cujus incolumitati magna cum laude pie prudenterque consulis) judicio humillime submitto. Sanctissima quam colis

 Trinitas

Trinitas dignitatem veſtram diutinam conſervet, augeatque. Ita orat, vovet,

Ecingtoniæ, Feſto Sancti *Thomæ.*

Honori veſtro devinctiſſimus,

S. GARDINER.

PRÆFATIO
AD
LECTOREM.

Lector benevole,

H*Abes, Christiane Lector, Ante-Nicænorum Patrum Syllabum, unde quænam fuerit antiquæ & Apostolicæ Ecclesiæ circa Sanctissimam Trinitatem fides facile comperias. Omnia me & singula quæ in eorundem scriptis ubivis occurrunt collegisse vanus dicerem, cum quædam, nominatim Tertulliani contra Praxean, & Origenis, prudens sciensque prætermiserim. Haud multa interim, saltem quæ alicujus momenti sint, in cæteris te desideraturum spero pollicearque.*

Patrum verba summa fide retuli, quibus interdum notulam vel argumentatiunculam attexui, sed ex iisdem ut plurimum clarissime & quasi sponte sua vel me tacente profluentem. Nonnulla fortasse leviora tibi videbuntur, quam ut in iis transcribendis operam abuterer, præsertim si propriam, vel Ebionis vel Marcionis vel Arii aut Socini hæresin in animo habeas. Cum vero SS. Trinitatis articulum quem ex Patrum scriptis illustrandum asserendumque suscepimus, aliquo modo spectent, nec mihi penitus omittere integrum duxi, nec erit opinor, primævæ antiquitatis consensum investigantibus eadem relegere inutile aut injucundum. Nec est quod mireris (Lector æque) Sanctinum

quædam

quædam ex iisdem Patribus in Arianæ hæreseos cohonestamentum corrasisse: Cum Hæretici, homines perversi ingenii suique admirabundi, nec vel Sacris & θεοπνεύστοις Scriptoribus parcant, sed optime dicta privatis interpretationibus in alienum a veritate sensum contorqueant & depravent. Memineris etiam, quod ipsa res est, Patres Apostolicæ fidei tenacissimos nonnunquam durius, nostris præsertim auribus Scholasticorum Phrasibus magis assuetis, locutos fuisse. Hinc apud S. Hilarium Nicænæ fidei Confessorem inter alios acerrimum Scriptum reperias, Tres esse in SS. Trinitate substantias, *quæ* De Trin. l. 4.
non minus imperite quam impie in Tritheitarum vel Arianorum patrocinium interpreteris. Scitum illud

illud Hieronymi(*ut infinita præte-* *ream,*) Antequam in Alexandria quaſi dæmonium meridianum Arius naſceretur, Scriptores Eccleſiaſtici innocenter quædam & minus caute locuti ſunt, & quæ non poſſunt perverſorum calumniam declinare. *Nec abſimile illud Auguſtini*: Ante mota certamina Pelagiana Patres ſecurius loquebantur. *His autem cum alibi orthodoxam fidem diſertiſſime frequentiſſimeque propugnent, non tam defenſore opus eſt quam candido interprete; fruſtra igitur Philippus* (*qui noviſſimæ Chriſtophori Sandii Filii ſui hæderam ſuſpendit editioni,*) *eos qui ambulant in ſemita fidei antiqua &, quod majoris momenti eſt, bona, irreverentiæ in S. Patres arguit, eo quod nonnulla*

Apol. 2. adv. Ruffin.

Cont. Julian. lib. 1. cap. 2.

Epiſt. dedicat.

ab

ab iis durius & securius dicta commemorent. An aliter de doctissimis Patribus sententiam ferimus quam Hieronymus *& Augustinus, ipsi inter Patres celeberrimi, de antecessoribus suis pronunciarunt? Quisquamne inter reformatos, imo (quicquid crepant) inter Pontificios doctus & prudens in singula Patrum, nonnunquam inter se dissidentium, verba juraverit? Verbo dicam, (de Philippica editione in secundam partem nonnulla, præfaturus) Nos antiquos Patres non ut infallibiles Judices, sed optimos primævæ fidei Traduces & Testes suspicimus, recipimus veneramur. Qua in re consentientem habemus Christophorum,* Cum Scriptura (*inquit*) non sit propriæ privatæq; interpretationis, oportet eam interpretari unanimi

Lib. 1. pag. 228.

mi consensu doctorum primitivæ Ecclesiæ. Rectissime. *Catholicæ enim fidei regula minime ex unius vel alterius Patris sententia nedum recisa decurtave periodo sumenda est, sed (ut habet Vincentius Lyrinens.)* quod omnes pariter uno eodemque consensu aperte, frequenter, perseveranter tenuerunt, crediderunt, id sibi quoque intelligat Christianus absq; ulla dubitatione esse credendum. Hoc est enim vere Catholicum. *&c. Tu vero (Christiane Lector) opera hac nostra quali quali benevole fruere, & si Deus vitam concesserit in alios tum Catholicæ tum Anglicanæ Ecclesiæ Articulos simile aliquid forte tentabimus.*

Common. c.3.

Vale.

Symbolum

Symbolum Apostolicum.

CRedo in Deum Patrem omnipotentem--& in Jesum Christum unicum suum Filium Dominum nostrum--Credo in Spiritum S. &c.--

Symbolum Nicænum seu Constantinopolitanum.

CRedo in unum Deum Patrem omnipotentem -- Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia secula, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero, natum, non factum, ejusdem cum Patre substantiæ---Credo in Spiritum S. Dominum & vivificantem ex

Patre

Patre Filioque procedentem, & cum Patre & Filio adorandum, &c.

Articuli Ecclesiæ Anglicanæ de fide in SS. Trinitatem.

Art. 1. UNus eſt vivus & verus Deus---Et in unitate hujus divinæ naturæ, tres ſunt perſonæ ejuſdem eſſentiæ & æternitatis, Pater, Filius & Spiritus S.

Art. 2. Filius, qui eſt Verbum Patris, ab æterno a Patre genitus, verus & æternus Deus, ac Patri Conſubſtantialis---verus Deus & verus homo, &c.

Art. 5. Spiritus S. a Patre & Filio procedens, ejuſdem eſt cum Patre & Filio eſſentiæ, Majeſtatis

jeſtatis

jestatis, & gloriæ, verus ac æternus Deus.

Symbola tria, Nicænum, Athanasii & quod vulgo Apostolorum appellatur, omnino recipienda sunt & credenda, nam firmissimis Scripturarum testimoniis probari possunt. Art. 8.

INDEX Patrum.

CATHOLICÆ

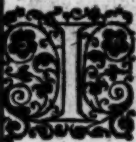
CATHOLICÆ Circa SS. TRINITATEM Fidei DELINEATIO.

PARS PRIMA.

Seculum Primum.

CAP. I.

CLEMENS ROMANUS.

Nter antiquos Patres aciem ducat Vir Apostolicus, (Alexandrino cognomini Apostolus) Clemens Romanus; à Paulo Apostolo laudatus, coeloque adscriptus; in cujus celeberrimâ, & in Ecclesiis olim lectu solitâ, Epistolâ ad Corinthios, hæc habentur. 'Per hunc (scilicet *Jesum Christum*) per quem (*in Epistolæ limine ab omnipotente Deo gratiam & pacem illis comprecatur*) vultum ejus (h. e. *Dei Patris*) immacula-

Strom. 4. Phil. 4.3. Euf. Hist. Eccl. lib. 3. cap. 14.

Pag. 47. Edit Patr. Junii.

'maculatum & ſublimem *tanquam in ſpecu-*
Joan. 14. 9. Quis niſi Deus hæc præſtare poteſt? '*lo intuemur.* Per hunc oculi cordis noſtri
'aperti ſunt; per hunc intellectus noſter in-
'ſipiens & obtenebratus admirabilem ejus
Heb. 1. 3. 'lucem attentè contemplatur. Qui magni-
'ficentiæ ejus ſplendor & radius exiſtens,
'tanto major eſt Angelis, quanto præſtan-
'tius nomen ſortitus eſt. Scriptum enim eſt,
Pſal. 104. '*qui facit Angelos ſuos Spiritus, & Miniſtros*
'*ſuos ignis flammam.* De Filio autem ſuo
Pſal. 2. 'ſic dixit Dominus, *Filius meus es tu, ego*
Pſal. 110. '*hodie genui* (non feci) *te.* Et rurſus; *Sede*
'*à dextris meis donec ponam inimicos,* &c.

Nec illa, contemnenda. Ramenta auri
Pag. 54. pretioſa ſunt. 'Mandata accipientes Apoſtoli
'& per reſurrectionem Domini noſtri Jeſu
'Chriſti, plenâ certitudine imbuti, Deique
'verbo confirmati, cum certâ S. Spiritus fi-
'duciâ egreſſi ſunt, annuntiantes regni Dei
'adventum.

Ne quid ex Sancti Martyris reliquiis amittamus, nec illa tranſcribere gravabor S. S. Trinitatem planè indigitantia.

Pag. 60. 'Nonne unus eſt Spiritus gratiæ qui ſuper
'nos effuſus eſt: nonne unum Deum & unum
'Chriſtum habemus?

In initio fragmenti Epiſtolæ ſecundæ in hunc modum Chriſtianos alloquitur: 'Fratres, ſic oportet nos de Jeſu Chriſto ſentire '*ὡς περὶ Θεοῦ*, ſicut de Deo. Non decet nos '*μικρὰ φρονεῖν*, humilia aut parva ſentire de 'ſalute noſtra: ſi enim eum parvi faciamus, 'ab eo parva recipere ſperamus. Quanquam

liberè

liberè fatendum ſit Epiſtolæ hujus ſecundæ authoritatem haud immeritò à doctiſſimis viris in dubium revocari. Hæc tantùm ſuppeditat nobis Clemens Romanus. De libris *Conſtitutionum*, quos nonnulli Clementi aſcribant, alibi diſſerendi locus occurret. V. Par. 2. cap. 1.

CAP II.

IGNATIUS.

S. Ignatius ab Apoſtolis Antiochiæ Epiſcopus ordinatus & Martyr, in inſcriptione Epiſtolæ ad Epheſios in hunc modum eos alloquitur. 'Eccleſiæ Epheſiorum --- per voluntatem Patris & Jeſu Chriſti Dei noſtri, Cod. Med. Edit. Uſſer. p. 1.

In initio ejuſdem Epiſtolæ ſtatim addit, 'Excitantes in vobis ignem charitatis ἐν αἵματι Θεοῦ, in ſanguine Dei. *Et poſt pauca*, 'Jeſus Deus noſter in utero geſtatus eſt. Pag. 8. ibid.

Illa verò præ primis adverſus tum Arii tum Socini blaſphemias animadvertenda ſunt in Epiſtolâ ad Magneſianos. 'Quibus (ſcil. Pag. 12. '*Diaconis*) commiſſum eſt miniſterium Jeſu 'Chriſti, ὃς πρὸ αἰώνων παρὰ πατρὶ ἦν, qui ante 'ſecula apud Patrem erat. *Et paulò inferius*, Pag. 13. 'Unus eſt Deus qui ſeipſum manifeſtavit per 'Jeſum Chriſtum Filium ſuum, ὅς ἐστιν αὐτοῦ 'λόγος ἀΐδιος, qui eſt verbum ipſius æter'num. Quod verò æternum eſt ante Mariam erat, imò, nunquàm non erat, quia ſemper erat.

Nec illa planè neglectui habenda ſunt; ‘Ut omnia proſperè ſuccedant --- in Filio & ‘Patre & in Spiritu Sancto. Hæc ex Medicæo codice tranſcripſimus.

Pag. 15.

Hiſce illa adjungimus quæ in editione Ignatii Uſſerianâ Oxoniæ reperiuntur, ab Athanaſio necnon Theodoreto, laudata. ‘Habemus (*inquit*) Medicum κύριον ἡμῶν Θεὸν ‘Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τὸν πρὸ αἰώνων υἱὸν μονογενῆ καὶ λόγον ‘&c. Dominum noſtrum Deum Jeſum Chriſtum ante ſecula Filium unigenitum & ‘Verbum. Poſtea verò & hominem ex ‘Mariâ Virgine ἐν σαρκὶ γενόμενος Θεὸς, ‘*ut addit Codex Medicæus*, In carne exiſtens ‘Deus.

Anno 1644. De Synod. Arim. & Seleuc. Ad Epheſ. p. 33. Theodoret. Dial. Immutab.

Ad calcem ejuſdem Epiſtolæ ita ſcribit Sanctiſſimus Martyr; ‘Tyranni (h. e. *Diaboli*) principatus abolebatur, Θεοῦ ὡς ἀνθρώπου ‘φαινομένου καὶ ἀνθρώπου ὡς Θεοῦ ἐνεργοῦντος, Deo ‘ut Homine apparente, & Homine ſicut Deo ‘operante.

Pag. 45. ibid.

Idem in Epiſtolâ ad Magneſianos; ‘Qui ‘manifeſtavit, (ſcil. *Deus Pater*) ſeipſum per ‘Jeſum Chriſtum Filium ſuum, ὅς ἐστιν αὐτοῦ λό‘γος οὐ ῥητὸς, ἀλλ' οὐσιώδης, qui eſt Verbum ‘ejus non prolatitium (*quod Hæretici blaterabant*) ſed eſſentiale ſeu ſubſtantiale.

Pag. 56.

Sequitur ‘Οὐ γάρ ἐστι λαλιᾶς ἐνάρθρου φώνημα, ‘ἀλλ' ἐνεργείας θεϊκῆς οὐσία γεννητή: Non enim ‘eſt locutio articulatæ vocis, ſed divinæ ‘operationis eſſentia genita. Quanquam hæc ultima minio notata ſint, & meritiſſimè quidem, à R. R. Uſſerio, ut interpolata & Ignatio aſſuta.

Ejusdem coloris & authoritatis plura Lector, si velit, passim inveniat; præsertim in Epistolâ ad Trallianos, ubi in eos invehitur, qui ἀλλοτριοῦσι, alienant Christum à Patre. Qui Christum ingenitum putant, nec Spiritum Sanctum confitentur; necnon in eos, qui Filium, Ψιλὸν ἄνθρωπον, purum Hominem esse docent, aut dicunt ταυτὸν eundem esse Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, ut postea docuit Sabellius. Pag. 69.

Ibidem hæc habes. 'Fugite τοὺς ἀνθρωπολάτρας, Hominis cultores (*Hebionitas*, &c.) 'quos maledictos esse Jeremias Propheta asseruit. *Necnon*; Vere natus est Deus Verbum ex Virgine -- qui omnes homines format in Utero. His verò reliquisque, quæ etiam in Ignatii Epistolis γνησιοτέραις interpolata occurrunt, prætermissis, satiùs existimo Græcis, iisque ab Armachano minio non signatis insistere, utpote in quibus, aut nuspiam, genuinum Martyris spiritum attrahamus. Illa igitur in supra laudatâ ad Trallianos Epistolâ, cùm verè Ignatiana sint, transcribere non pigebit. Pag. 78. Jer. 17. 5. Pag. 76. in Græcis. V. Iren. lib. 5. cap. 15. Feuardentii. Erasmi edit. p. 465. Pag. 65.

'Obedientiam Episcopo præstantes, non 'videmini mihi secundùm Hominem vivere, 'κατ' ἄνθρωπον, sed secundùm Jesum Christum.

Similiter ad Romanos; 'Concedite mihi 'ut sim imitator Passionis Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ μου, 'Christi Dei mei; Quem antea in ipsâ Epistolæ inscriptione, *Deum nostrum* appellaverat.

Pag. 106.

Ad eundem modum Philadelphenſes ſalutat; ubi hæc inter alia reperias; 'Chriſtus 'janua eſt per quam introiit, & Abraham, & 'Iſaac, & Jacob, Moſes & omnis chorus Pro- 'phetarum. *Epiſtolam hiſce verbis obſignat:* 'Quos redimet Dominus Jeſus in quem 'ſperant ſpiritu & fide. Incolumes eſtote in 'Domino Jeſu Chriſto, communi ſpe noſtrâ. Sanè qui nos redimit, in quem credimus & ſperamus, in quo incolumes eſſe poſſumus; is non alius quam verus Deus eſt. Hæc, quæ fortaſſe nonnullis leviora videbuntur, verè Ignatiana ſunt, nec plura præſentem cauſam ſpectantia legenti mihi obſervare contigit. Lapides non numero, ſed pretio; nec ſpecie aut magnitudine, ſed virtute & veritate æſtimamus. Epiſtolæ ad Antiochenos, Heronem, Philippenſes, cum aliis nonnullis, ſexto demum poſt Ignatii obitum, ut doctioribus & κριτικωτάτοις videtur, ſeculo, S. Martyri affictæ & adſcriptæ ſunt. Ex quibus, cùm antiquitate gaudeant minimè contemnendâ, nonnulla, ſed parcâ manu, tranſcribere libet, nè Ariani ſequioribus ſeculis totum mundum factum eſſe Arianum inſcitè glorientur.

'Ἐν Χριστῷ μόνῃ ἐλπίδι ἡμῶν. Ad Eph. in fine.

Uſſerius in Ignatium, cap. 6.

V. Sandium infra.

Pag. 153.

Judaicus error eſt obtentu unius Dei Chriſti Deitatem negare. v. Tert. adv. Prax. inf. Deuteron. 6. 4.

In Epiſtolâ ad Antiochenos, hæc habemus apprimè notanda. 'Omnem Judaicum & 'Paganicum errorem abjicite; & neque mul- 'titudinem Deorum admittite, neque Chri- 'ſtum ad excuſationem προφάσει (obtentu) 'unius Dei (*Deum eſſe*) negate. Moſe ad popu- 'lum dicente, *Dominus Deus tuus*, *Deus unus*

'eſt;

'*eſt*; & unum atq; ſolum Deum prædicante, Unus Deus nihil derogat Chriſto.
'confeſſus eſt ſtatim etiam Dominum noſtrum
'(*ſcil. Chriſtum*) dicens, *Pluit Dominus à*
'*Domino de cœlo.* Et iterum. *Et dixit* Gen. 19. 24.
'*Deus, faciamus Hominem ad imaginem no-* Gen. 1. 26.
'*ſtram.* *Et fecit Deus* (h.e. Chriſtus) *ho-*
'*minem, ad imaginem Dei fecit illum*: Pro-
'phetæ etiam ex perſonâ Dei dixerunt; Iſai. 44. 6.
'*Ego Deus primus, & præter me non eſt Deus.*
'Hoc autem de Patre omnium dixerunt.
'De Domino verò noſtro Jeſu Chriſto rur-
'ſum Prophetæ proclamaverunt dicentes; Iſai. 9. 6.
'*Ecce Puer natus eſt nobis --- & vocabitur Deus*
'*fortis.* Nam & de Incarnatione ejus ex Vir-
'gine dicunt: *Ecce Virgo concipiet & pariet* 7. 14
'*Filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel,*
'*h.e. Deus nobiſcum.* Nam & Evangeliſtæ
'dicentes, *unum ſolum verum Deum eſſe Pa-* Joan. 17. 3.
'*trem*, etiam quæ ad Dominum noſtrum Je-
'ſum Chriſtum pertinent, non prætermi-
'ſerunt, dicentes, *In principio erat Verbum---* Joan. 1. 1.
'*& Deus erat Verbum --- & Verbum caro fa-*
'*ctum eſt.*

Reliquis quæ ſequuntur omiſſis in hunc
modum concludit: 'Omnis ergo qui unum Pag. 155.
'Deum annunciat, intercipit autem Chriſti
'Θεότητα Deitatem, filius eſt Diaboli & ini-
'micus omnis Juſtitiæ.

Similiter ad Heronem. 'Si quis hominem Pag. 164.
'tantùm, ἄνθρωπον ψιλὸν, dixerit Dominum,
'Ἰουδαῖος ἐστὶ χριστοκτόνος, Judæus eſt Chriſti
'interfector.

Tandem ad Philippenſes; 'Dominus præ- Pag. 173.

 cepit

'cepit Apoſtolis baptizare in Nomine Patris '& Filii & Spiritus S. non in unum trino- 'mium, τριώνυμον, ἀλλ' εἰς τρεῖς ὁμοτίμους, in 'tres unius ejuſdemque honoris. Hæc Cerinthi, Ebionis, Samoſateni, Sabellii, Arii, Photini, Socini, hæreſes tranſverberant & confodiunt. Sed de Ignatio ſatis dictum eſt.

CAP. III.

POLYCARPUS.

POlycarpum Ignatii σύγχρονον, & Johannis Evangeliſtæ Diſcipulum, ab ejuſdem conſortio divellere facinus eſſet haud facilè excuſandum.

Pag. 13. In Epiſtolâ ad Philippenſes hiſce verbis præfatur; 'Miſericordia vobis & pax à Deo 'omnipotente, & Jeſu Chriſto Salvatore 'noſtro, abundet.--*Quibus addit*; Congra- 'tulatus ſum vobis---ſuſcipiens imitabilia 'verba dilectionis quam oſtendiſtis---decoro- 'ſis vinculis connexis, quæ ſunt coronæ τῶν 'ἀληθῶς, ὑπὸ Θεοῦ καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐκλελεγμένων, 'verè à Deo & Domino noſtro electorum, & 'quia firmitas fidei veſtræ uſque nunc perma- 'net & fructificat εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, 'ad Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum (h. e. *in ejus gloriam*) Quod ſi cum veteri interprete legamus, in Domino Jeſu Chriſto, res in idem recidit. Quis autem niſi verè Deus pacem & miſericordiam miſeris pecca-

toribus

toribus impertiri, aut quemquam ad vitam æternam eligere potest?

Si Dominus noster Jesus Christus non nisi creatura sit, præstantissima licèt, quo pacto in largiendis hisce, Deo, eique omnipotenti adjungitur, & ex æquo invocatur? Poteritne Christiana fides cum laude, nedum cum firmitate, in homine collocari? Fructusne bonorum operum in creaturæ honorem destinantur? Hæccine Polycarpiana fides? Absit. V. Origen. Hom 15. in Jerem. in fine. Jer. 17. 5.

Seculum Secundum.

CAP. I.

JUSTINUS MARTYR.

Floruit an. 150 v. Apol. 2. pag. 65.

JUstinus Philosophus, Ecclesiæ Christianæ divinior Plato & Mart. Sanctissimæ Trinitatis mysterium nobis enucleatius explicabit.

In Parænesi, ad Græcos de Jesu Christo servatore nostro verba faciens, hæc habet. 'Qui cùm Dei verbum λόγος sit ἀχώριστος δύναμις, potentiâ (*à Patre*) indiscretum, homine assumpto ad memoriam nos priscorum parentum religionis revocavit. Pag. 28. Edit. Commelin.

Qui verò à Deo Patre indiscretus est potentiâ, idem est (ut rectè colligas) & essentiâ sive naturâ.

In Apologiâ ad Senatum Romanum ità scribit. 'Porrò Filius ejus (*postquam de Patre* Pag. 35.

Christus solus propriè Dei Filius.

'*Patre universarum rerum Parente differuisset*) ὁ μόνος λεγόμενος κυρίως υἱὸς, qui solus 'propriè dicitur Filius, & Verbum simul 'cum illo ante creaturas existens & nascens, '(seu *natus*, γεννώμενος) quoniam in principio per eum (sci. *Filium* λόγον) cuncta condidit.

Pag. 40.

In eâdem Apologiâ versus finem in hunc modum Christianorum sui temporis fidem praximque declarat. 'Ingeniti Dei rationem λόγον seu Verbum μετὰ τὸ Θεὸν προσκυνοῦμεν καὶ ἀγαπῶμεν, post Deum adoramus '& diligimus.

Pag. 49.

Quibus post nonnulla interjecta subjungit 'Θεὸν μόνον προσκυνοῦμεν, Deum solum adoramus. Verbum igitur, seu Christus, juxta Justini, Christianorumque quorum causam agit, fidem, verissimè Deus est.

Pag. 43.

Christiani adorant Patrem, Filium & Spiritum S. v. Athenagor. infra.

In Apologia verò secundâ Græcis Christianos ἀθεότητος, h. e. Atheismi, insimulantibus, præclaram opponit distinctamque Trinitatis confessionem. 'Profitemur (*inquit*) 'nos talium qui habentur (*à Gentilibus*) 'Deorum esse expertes, & ἀθέους, sed non verissimi illius Dei Patris---verùm hunc ipsum, & qui ab eo venit, atque ista nos, & 'bonorum Angelorum exercitum, docuit, 'Filium & Spiritum propheticum colimus '& adoramus. Quis non hîc videt Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, unum eundemquè Deum à Justino Martyre perhiberi? Cum suo Christianorumque omnium nomine alibi hâc ipsâ in Apologiâ disertè profiteatur,

tur, ‘Deum ſolum adoramus, & in aliis re- ‘bus vobis (*Imperatores alloquitur*) læti ‘inſervimus. Angelorum autem vel Sanctorum hominum cultus Juſtini ſeculo planè incognitus erat. Filius interim & Spiritus S. cum Patre adorabantur & colebantur à Chriſtianis, Gentilium Polytheiſmum toto (quod aiunt) pectore abominantibus. Hi tres igitur *unus Deus*, ſeu *unum naturâ*, ſunt, in ſecula adorandus & colendus. Pag. 49 & 50.

Idem poſt pauca repetitum dat Sanctiſſimus & Doctiſſimus fidei Chriſtianæ Martyr: ‘Jeſum Chriſtum verum Dei Filium eſſe ‘edocti ἐν δευτέρᾳ χώρᾳ, in ſecundo loco ha- ‘bentes (*cùm ſecunda perſona in ſanctiſſimâ* ‘*Trinitate ſit*) ac ſpiritum Propheticum ἐν ‘τρίτῃ τάξει, in tertio ordine, cum ratione ho- ‘noramus. Quam ob cauſam (*inquit*) inſa- ‘niam nobis objiciunt (*Gentiles*) ſecundas ‘nos poſt incommutabilem ac ſempiternum ‘Deum & parentem omnium homini cruci- ‘fixo deferre dicentes. Myſterium autem & ‘arcanum hujus rei ignorantes. *Quibus re-* ‘*ſpondet*, Nos ſolum ſeu ſingularem Deum ‘& ingenitum per Filium ipſum ſequimur. ‘--- qui non Sophiſta, ſed virtus Dei ratio ‘& Verbum ejus fuit — primumque geni- ‘men Dei abſque miſtione genitum, καὶ πρῶ- ‘τον γέννημα ἄνευ ἐπιμιξίας. Pag. 47. Trinitas. Gentilium exceptio. Pag. 52.

Deinde Obtrectatorum exceptioni prolixè regerit, ‘Jeſum Chriſtum Magiſtrum ‘noſtrum crucifixum, mortuum & redivi-

vum

'vum aſcendiſſe in cœlum aſſerentes, nihil 'novi ab iis qui apud vos dicuntur eſſe Jovis '(*Deorum hominumque Patris*) Filii aſſeri-'mus. Scitis quot Jovis liberos Scriptores 'veſtri memorant. Mercurium λόγον τὸν ἑρμη-'νευτικόν, verbum interpretem, Æſculapium 'Medicum, qui fulminatus aſcenderit in cœ-'lum, Bacchum dilaniatum, Herculem, &c. Argumento uſus à pari & (ut loquuntur Dialectici) ad hominem. Hiſce præclarè adjiciens 'Filius Dei Jeſus etiamſi (h. e. *ſi* '*ità ſupponamus*) communi aliorum more 'hominum tantùm eſſet, εἰ κοινῶς μόνον ἄνθρω-'πος, ſi communiter ſolum homo eſſet, pro-'pter ſapientiam tamen dignè Dei Filius di-'ceretur. --- Sin peculiariter etiam, præter 'communem Mortalium nativitatem, eum 'ex Deo rationem & verbum genitum dici-'mus, (*quod aſſerere videtur*) quemadmo-'dum antea memoravi, commune hoc nobis 'ſit vobiſcum, qui Mercurium λόγον τὸν παρὰ 'Θεοῦ ἀγγελτικόν, verbum à Deo internun-'cium nuncupatis.

Ib. pag. 53. Poſt nonnulla hæc habet minimè negligenda; 'Jeſus Chriſtus, ſolus propriè Filius 'Deo genitus, μόνος ἰδίως υἱὸς τῷ Θεῷ γεγέν-'νηται, qui Ratio ſeu Verbum λόγος, ejus '& primogenitus & virtus eſt. *Attende*, Chriſtiane Lector, Chriſtus Dei ratio, λόγος à Juſtino appellatur, non propter temporalem creationis derivationem (cujus cæteræ omnes rationales creaturæ, tum Angeli, tum homines, participes ſunt) quin potiùs propter

pter essentiæ unitatem, & æternam ineffabilemque generationem, cùm sit (ut ait Sanctus Martyr) ' solus propriè Filius Deo ' genitus ; ac proindè verissimè Deus, uti postea pluribus demonstrat.

Interim de Spiritu S. illa subnectit quæ prætermittere mihi religio est. 'Per Prophe- ' tas Spiritus Propheticus quæ futura erant ' antequam fierent prænunciavit. Est igitur Spiritus S. ὑφισάμενον, persona subsistens & intelligens futurorum, etiam maximè contingentium, antequam fiant, præscia ; quod maximum infinitæ scientiæ, ac proindè essentiæ, argumentum est. Ib. pag. 56. Similiter pag. 57. & 58.

Post haud pauca interjecta, verba illa Davidis, *Tollite portas Cœlorum, ut ingrediatur Rex gloriæ ; quis est iste Rex gloriæ ? Dominus fortis, & Dominus potens* ; Christo Domino nostro applicat : Christus igitur Rex gloriæ, &c. Psal. 24.

Ad calcem Apologiæ Baptismi administrandi in primitivâ Ecclesiâ rationem describens, hæc habet ; ' In nomine rerum cun- ' ctarum Parentis & Domini Dei, & Serva- ' toris Jesu Christi & Spiritus S. in aquâ ' tum lavantur scil. *Catechumeni Christiani.* Pag. 73. Baptismus in nomine Patris, Filii & S. Sr administratur.

Iterum, ' In nomine etiam Jesu Christi ' crucifixi sub Pontio Pilato, atque in nomi- ' ne Spiritus S. qui per sacros Vates prænun- ' ciavit omnes res Christi, abluitur is qui ' illuminatur ; h. e. *baptizatur.* Pag. 74. Prophetæ omnes res Christi prænunciarunt.

Pergit Philosophus noster verè divinus & Judæos Pag. 75.

Judæos erroris arguit eò quòd doceant carentem illum nomine Deum, (Patrem scil. & non Filium) cum Mose collocutum esse. —Jesum autem Christum, qui prius Verbum existens erat, aliquando in formâ ignis, aliquando in imagine incorporeorum (h. e. Angelorum) apparuisse probat ex verbis Mosis. *Et locutus est Angelus Dei cum Mose in igne è rubo*, &c. 'Hic 'Angelus (*inquit*) non erat Parens universitatis, sed Verbum ejus Filius. Itaque Judæi existimantes semper Parentem rerum cunctarum (h. e. *Deum Patrem*) cum Mose esse locutum, cùm Filius 'Dei esset, qui & Angelus cognominatus est, 'rectè à Prophetico Spiritu, & ab ipso 'Christo coarguuntur, neque Patrem neque 'Filium nosse. Qui enim (*quod notandum 'est*) Filium Patrem esse dicunt, comperiuntur neque Patrem scire, neque Filium esse 'Patri universorum nosse, qui quòd Verbum & primogenitus Dei sit, Deus etiam 'est. Quibus verbis præclarè nos docet Justinus, primùm Patrem non esse Filium aut Filium Patrem, sed aliquo modo, (scil. Personaliter,) distingui. Deinde, Filium non minùs quam Patrem Deum esse, & cùm Deorum multitudinem ubique exagitet Justinus, unus & solus idemque cum patre Deus. Filium autem eundem cum Patre Deum esse, vel Deum Abrahæ Isaac & Jacob, verum Deum Israelis, ex eisdem verbis quæ Mosi in rubo dicta sunt confirmat, 'Ego *sum*

Margin notes:

Christus ante Mariam.

Exod. 3. 6.

Verbum Deus est.

Vide Apol. 2. pag. 59. & Dialog. pag. 197 ubi Filii necnon Spiritus S. προσωπον personam agnoscit.

Exo. 3. 6. 14.

ſum exiſtens ille Deus Abrahæ, & Deus Iſaac, &c. quibus, *inquit S. Martyr*, ſignificatum eſt mortuos quoque illos remanere, καὶ εἶ) αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπους, & ipſius Chriſti homines fuiſſe. Erant igitur Abraham Iſaac cæterique Patriarchæ non modò Patris, ſed inſuper Filii creaturæ.

Pag. 76.

Vide Irenæum lib. 4. cap. 11. infra.

Apologiam obſignat ſententiâ hâc memoratu digniſſimâ; ‘In omnibus quas offerimus oblationibus benedicendo laudamus factorem omnium per Filium ejus Jeſum Chriſtum & Spiritum S.

Pag. 77.

Trinitatis cultus.

In Dialogo cum *Tryphone* Judæo, Sanctiſſimæ Trinitatis adverſario & Chriſtomacho, omnibus (quod aiunt) nervis probare contendit *Juſtinus*, ‘Chriſtum eſſe Deum, Dominum virtutum, Regem gloriæ; nec eundem eſſe (perſonâ ſcil.) cum ſummo rerum omnium Patre & Opifice, ſed ab eo numero, licet non conſilio, diverſum & diſtinctum. Audiamus Philoſophum Chriſtianum:

Chriſtus Dominus Sabaoth. Confer. Tert. cont. Praxean.

‘Permitte mihi, (inquit) ô Trypho! quarum volo inferre mentionem Prophetiarum ad demonſtrandum & Deum & Dominum virtutum Chriſtum vocari à Spiritu S. Hunc in finem verba Pſalmi 24. allegat. Illa præſertim, *Quis eſt iſte Rex gloriæ?* Reſpondet (ait) Spiritus S. aut ex Patris, aut ſuâ ipſius perſonâ, *Dominus virtutum iſte eſt Rex gloriæ:* Non Solomon (inquit) ſed *Chriſtus* noſter, cui in cœlum aſcendenti æternæ portæ elevatæ ſunt: Deinde

Pag. 197. edit. Commelin.

Pag. 198. Pſal. 24.

Chriſtus eſt Rex gloriæ.

Christus à Mose & Samuele invocatur, ut Dominus.

Deinde ex Psalmo 46. probat Christum esse Deum, & Regem omnis terræ, &c. uti ex Psalmo 99. Dominum Samuelis & Mosis, qui invocabant nomen ejus.

His reponit Trypho Judæus, 'Permulta 'blasphema impiaque loqueris (*Justinum* '*M. redarguens*) crucifixum nobis persua-'deri petens cum Mose & Aarone fuisse—ac 'deinceps crucifixum in cœlum ascendisse, '& adorandum esse. Cujus blasphemias re-

Psal 45.

tundit Justinus ex illis Psalmi 45. *Ille est Dominus Deus tuus & adorabunt eum.*

Pag. 202.

Nec illud omittendum est, Justinum generationem Filii Dei ex Deo arcanum inenarrabile agnoscere, eam in rem Esaiæ verba

Isai. 53.

proferens, '*Generationem ejus quis enarra-'bit?* Quale verò (obtestor te, Christiane Lector, quisquis es) mysterium, etiam inenarrabile, tibi videatur Christum, ut alias omnes creaturas, quanquam fortè ante omnes alias, ex nihilo factum cum Ario & Sandio profiteri?

Ib. pag. 207.

Sed ad Tryphonem blasphemantem redeamus. 'Quod ais (Justine!) ante secula

Christus ante secula Deus.

'Deum fuisse hunc Christum, ac deinde na-'tum fuisse hominem, & non ex homine, 'non modò paradoxum mihi videtur, sed 'stultum. Hæc Judæus Apella. Concedit interim Justinus 'nonnullos ex genere no-'stro (scil. *Christianos, sed Hæreticos; puta 'Cerinthianos & Ebionitas, &c.*) ipsum 'Christum hominem ex hominibus genitum 'esse, quibus (*inquit*) non assentior, neque

id

'id ſanè multi qui in eâdem mecum ſententiâ ſunt (h. e. *Chriſtiani*) dixerint. *Cui* '*Trypho reſpondet*, Mihi quidem qui illum 'hominem editum & per electionem inauguratum, & unctione Chriſtum eſſe factum aſſeverant, credibiliora quàm vos dicere videntur. Hæc Judæus: quæ notare libuit ut novi noſtri Judæi (quo nomine Ariani à Conſtantino magno, necnon Athanaſio, ſæpiſſimè compellantur) conſanguineum ſuum agnoſcere erubeſcant. Vide Tertul. cont. Prax. cap. ult.

Iterum inſurgit Trypho. 'Reſponde mihi, quomodo probare poſſis ὅτι καὶ ἄλλος 'Θεὸς παρὰ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων, quod alius '(ſcil. *Chriſtus*) ſit Deus præter univerſi 'hujus conditorem, & naſci eum ex Virgine ſuſtinuiſſe? Ib. pag. 209.

Hoc ipſum pluribus argumentis è S. literis petitis probare ſatagit Juſtinus, quæ cùm prolixiora ſint, nè Lectori tædium creent, brevitatis ergò in ſyllogiſticam formam conſtringam. 'Is qui ad ilicem Mamre Abrahamo apparuit erat verè Deus: Moſes enim 'diſerte ait, *Apparuit Abrahamo Deus ad* '*ſaltum Mamre, &c.* Hic autem non erat Deus 'Pater, mundi Opifex, ſed Verbum, & Filius ejus. Alius igitur præter factorem omnium dicitur & eſt Deus. Quod Juſtinus in ſe demonſtrandum ſuſceperat. Non fuiſſe hunc Deum Patrem omnium Conditorem probat, 'Quia ille (*ut ait*) in ſupercœleſtibus ſemper manet, & à nemine unquam viſus eſt, neque cum quopiam per ſeipſum Ib. pag. 213. 214. Gen. 18. 1.

'collocutus eſt. Erat igitur Filius ſeu Verbum qui Angelus appellatur, eo quod Dei 'Patris voluntatem hominibus annunciet.

Vid. Irenæ. l. 4. c. 26. infra.

In argumenti confirmationem addit. 'Ad 'ſcripturas rediens perſuadere vobis conabor 'illum qui Abrahæ & Jacobo & Moſi apparuit, Deuſque eſſe dictus & ſcriptus eſt, 'alium ab eo eſſe qui cuncta creavit, ἀριθμῷ 'λέγω, ἀλλ' ὐ γνώμῃ, numero dico, ſed non 'ſententiâ. Chriſtum autem numero alium à Deo Patre eſſe & appellari, probat ex verbis Moſis; '*Dominus pluit — à Domino de 'cælo. Dominus ait Domino.* Ergo (*inquit*) 'alius à Spiritu S. propriè Dominus præter 'univerſorum Parentem appellatur. Cui adjungit illud Davidis: *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris*, &c. Similiter ex Pſalmo 45. *Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi*, &c. *Unxit te Deus, Deus tuus*, &c. Infert, Spiritum S. aliquem alium Dominum & Deum dicere παρὰ τὸν πατέρα τῶν ὅλων præter Patrem univerſorum.

Ib. pag. 215.

Chriſtus alius numero à Patre non conſilio. Χριστὸς τῷ Πατρὸς γνώμῃ, Ignatius ad Epheſ. pag. 3. Cod. Med.

II. Is qui Jacobo apparuit in Bethel, & qui cum eo in humanâ ſpecie luctatus eſt, erat Deus: dicente Scripturâ; *Ego ſum Deus à te conſpectus in Bethel.* Hic autem non erat Deus ſuper omnia (h. e. *Pater*) ut antea probatum dederat, ſed Angelus, (ſcil. *fœderis*) Deus nimirum Filius, Dei nuncius & Angelus, factoris rerum omnium voluntati & conſilio miniſtrans.

V. Dial. p. 244.

Gen. 35. 3.

Mal. 3. 1.

III. Angelus qui in rubo Moſi apparuit erat, ipſo proclamante, *Deus Abrahæ, Iſaaci & Jacobi*,

Exod. 3. 6.

cobi, verus Deus Israelis. Sed ille Angelus non erat Pater & Parens universi; ‘Nemo enim, ‘(*ait Justinus*) cui vel minimum mentis est, ‘Authorem & Parentem universorum super-‘cœlestia reliquisse, & in pusillâ terræ parte ‘sese exhibuisse dicere sit ausurus. Christus igitur erat qui Mosi, ut cæteris Patriarchis, hic in terris apparuit, quem scriptura aliquando Deum, aliquando Angelum, nonnunquam Dominum aut Verbum appellare consuevit.

V. pag. 279. Confer Theoph. Antiochen: lib. 2. pag. 100 infra habes.

Generationem insuper hujus Verbi seu Filii ex Patre omnium authore in hunc modum adumbrat nobis divinus noster Philosophus, quem libentissimè interponam. ‘Qua-‘lem (*inquit*) generationem in nobis ‘quoque quodammodo fieri videmus. Ver-‘bum enim aliquod proferentes, verbum ‘(scil. *internum seu mentis*) gignimus, ‘οὐ κατ' ἀποτομὴν, non per resectionem, ità ut ‘quod in nobis proferentibus inest immi-‘nuatur λόγος, Verbum seu ratio. Quomodo ‘in igne videmus alium fieri non decrescente ‘illo unde facta est alterius accensio, sed in eo-‘dem statu permanente? His interjectis iterum probat alium Dominum & Deum dici & esse præter Patrem universorum ex illis Dei verbis apud Mosen. *Faciamus hominem secundum imaginem nostram*, &c. Quibus statim addit Justinus, ‘Nè depra-‘vantes quæ adduximus verba illa asseratis ‘quæ Rabbini vestri allegant, vel quod ad ‘seipsum (sicut & nos persæpe ad nos ipsos) vel

Ib. pag. 221.

Ib. pag. 222. Gen. 1. 26.

'vel ad elementa locutus ſit Deus, verba rurſus alia à Moſe prolata referam, ex quibus citra ambiguitatem certò ad aliquem qui & numero alius ſit, & rationalis, ipſum locutum eſſe cognoſcere poſſumus; ſcil. *Et dixit Deus, Ecce Adam factus eſt quaſi unus ex nobis*; itaque, quaſi unus ex nobis dicens, tùm numerum eorum qui unà eſſent, tum minimùm duos indicavit: Magiſtri veſtri Rabbini demonſtrare nequeunt Angelis hoc dictum eſſe, vel Angelorum creaturam eſſe corpus humanum.' Hæc Juſtinus.

Sermo ſive Verbum numero alius à Patre & rationalis.

Gen. 3. 22.

Ariani Rabbinorum Diſcipuli.

Deinceps poſtquam verba illa Pſalmi 25. recitâſſet, ſcil. *Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi, &c. Ipſe eſt Dominus tuus & adorabis eum.* Adjungit, 'Hiſce verbis ſatis diſertè eſt indicatum, ampliſſimum eum habere à rerum creatore teſtimonium, adorandum eum nimirùm eſſe & Deum & Chriſtum.' Quibus reſpondet Trypho (ut Judaicam fidem, ſeu potius perfidiam ex adverſo collocemus; contraria enim juxta ſe poſita, magis eluceſcunt) 'Sit veſter Dominus Chriſtus & Deus. Nos autem, ejus Dei, qui & hunc ipſum fecit, cultores cùm ſimus, non indigemus ejus adoratione.' Hæc Judæus. Prætermittere non poſſum quòd cùm verba Eſaiæ attuliſſet Trypho, nimirùm, *Ego Dominus Deus, & gloriam meam alteri non dabo*, ut Jeſu Chriſti Domini noſtri deitatem labefactaret; regerit Juſtinus (utinam Hæretici noſtri temporis animadverterent) 'Deum

Ib. pag. 223.

Pſal. 45. 7.

Chriſtus adorandus ut Deus.

Eſaiæ 42. 8.

'Deum, ut ex illo ipſo Prophetæ loco facilè 'colligamus, ſoli Chriſto quem in lucem Gen- 'tium conſtituit, gloriam ſuam dare, & non 'alteri cuiquam. Excluduntur igitur hoc loco ſimilibuſque Dii alieni & creaturæ omnes à Gloriâ Dei, non Chriſtus ejus Filius proprius & unigenitus. Similiter Tertull. cont. Prax. infra.

Alibi Judæos alloquens hæc habet S. Martyr, 'Si Prophetas intellexiſſetis Chriſtum 'ſingularis & ingeniti ineffabiliſque Dei 'Filium ipſum eſſe Deum non inficiati eſſet 'is. Pag. 278.

Ad finem Dialogi ea quæ priùs demonſtraverat repetens, ait, 'Nec Abraham, nec 'Iſaac, nec Jacob, nec hominum ullus, Pa- 'trem & ineffabilem Dominum rerum uni- 'verſarum & ipſius Chriſti vidit; ſed illum 'qui juxta conſilium ejus & voluntatem, & 'Deus eſt, Filius ipſius & Angelus, eo quòd 'ſententiæ illius eſt adminiſter; quandoqui- 'dem (*inquit*) niſi ad hunc modum S. lite- 'ras intellexerimus, eò res evadet ut Pater '& Dominus univerſorum tùm in cœlis non 'fuerit cùm per Moſen dictum fuerit, *Et 'Dominus pluit ſuper Sodomam*, &c. *à Domi- 'no de cœlo.* Ac rurſum cùm per Davidem 'dictum eſt, *Tollite portas Principis*, &c. Quibus addit, 'Scio eſſe qui occupare iſta volunt, '& dicere virtutem δύναμιν à Patre rerum 'omnium provenientem, quæ Patriarchis ap- 'paruit, Angelum, Gloriam, Virum & Verbum 'appellari; virtutem autem eam à Patre nullo 'modo disjungi aut ſecerni poſſe. Patrem

Ib. pag. 280.

Juxta voluntatem ſcil. æternam, non invite. V. Athanaſ. orat. 4. in Arian. p. 298.

Gen. 19. 24.

Pſal. 24.

Ib. p. 281.

'autem cùm vult efficere ut virtus ejus pro-'siliat, & cum vult ut eandem ad seipsum 'retrahat. Hoc etiam modo Angelos illum 'facere docent, virtutem verò istam, quam 'Deum sermo propheticus vocat, non ità ut 'solis lumen nomine tantùm numerari, ve-'rùm numero quoque aliud quiddam esse, 'ratione exquisitâ (*inquit*) supra paucis ex-'plicui. Virtutem autem hanc dico de Patre 'genitam δυνάμει καὶ βουλῇ, virtute & consilio 'ejus, non per recisionem, veluti ab essentiâ 'Patris dispertitam, prout alia omnia divisa '& secta non eadem sunt quæ ante fuerunt. 'Atque exempli gratiâ ea assumpsi quæ ab 'igne accensa ignem alium repræsentant illo 'nihil diminuto--unde multi accendi possunt 'ignes; *His annectit*; Quando dicit scriptura, '*Pluit Dominus à Domino*, duos propheti-'cum Verbum numero esse declarat. Alterum 'in terris, quem descendisse significat;--alte-'rum in cœlis, qui etiam Dominus in terris 'apparentis Domini erat tanquam Pater, & 'Deus, atq; idem Author eidem ut sit, atque 'equidem ut potens, & Dominus & Deus ut 'sit. Rursus cùm scriptura dicat, *Adam factus est ut unus ex nobis*--Ea verba Tropologiam 'non admittunt, uti exponere moliuntur 'Sophistæ & Cavillatores.

Persona scil. non natura, V. Par. 2. Quo sensu.

Ibid.

Christus, Deus sed Filius ex Deo genitus Tert. cont. Prax. in fine Gen. 3. 22.

Tandem Colophonem Dialogo imponens addit; 'Intelligitis (Auditores) 'scripturam declarare, tùm à Patre editum 'esse germen hoc ante creaturas omnino 'universas, tùm germen ipsum numero

aliud

'aliud esse à generante, quod unusquisque 'confitebitur.

Ex his quæ collecta sunt apertissimè constat S. Justinum alium præter omnium Parentem, nimirum Christum, Deum confiteri, eumque non virtutem tantùm à Deo exilientem, sed πρόσωπον, personam, seu substantiam revera subsistentem, & numero à Patre distinctam agnoscere. V. Pag. 59. & 197. Sanctissimi Martyris vindicias contra *Tritheitarum* calumnias (Arianorum infra examinabimus) satis præstat, vel ipse titulus libri sui *De Monarchia Dei*; fragmenti, ni fallor, operis magis perfecti, sed jam desiderati; in quo nihil reperio præsenti causæ inserviens. Quod de Epistolâ ejusdem Zenæ & Sereno inscriptâ dictum putes. Ex expositione autem fidei de rectâ confessione de S. & consubstantiali Trinitate plura conscribere haud operæ pretium existimavi, cùm libellus iste apud omnes ferè jam doctos suppostitius & ψευδεπίγραφος habeatur; nec immeritò; cum ejus nec Eusebius, nec Hieronymus, nec Photius, vel quisquam vetustiorum Patrum ullibi mentionem faciat: quanquam illis temporibus ad mota Arianorum certamina plurimùm conferre potuisset Justini authoritas. V. Sylburgium, Scultetum Magdebur. Bellarm. Petavium. &c. Aristotelicorum dogmatum eversio nihil nos spectat. Quæstiones & responsiones ad Græcos, necnon ad Orthodoxos, apud omnes ferè in confesso spuriæ sunt. Epistolarum vacillat authoritas.

In priore ad Diognetum hæc legas mini-

mè contemnenda. ‘ Ipſe omnipotens omnium ‘ Conditor & inviſibilis Deus è cœlis veritatem & verbum incomprehenſibile inter homines locavit--non miſſo hominibus miniſtro aliquo, aut angelo--aut quopiam eorum quibus commiſſa eſt rerum in cœlis adminiſtrandarum cura, ſed ipſo Opifice & Conditore omnium quo cœlos condidit--ὡς βασιλεὺς πέμπων υἱὸν τὸν βασιλέα, tanquam Rex mittens Filium Regem. *Et poſt nonnulla*: Hic qui ab initio erat (ſcil. *Chriſtus*) novus apparuit. Hic qui ſemper, hodie Filius habitus eſt.

Pag. 387.

Chriſtus ſempiternus.

CAP. II.

TATIANUS.

PRæceptorem ſuum Juſtinum ſequatur Diſcipulus Tatianus, qui in eleganti ſuâ contra Græcos oratione (quanquam nævis alicubi minimè careat) in hunc modum perorat.

Orat. contra Græcos p. 145. Edit. Pariſ. ad finem Juſtini M.

Confer Tertull. cont. Praxean. cap. 5. infra habes.

‘ Nunc manifeſtius religionis noſtræ arcana pandam. Deus erat in principio. Principium autem, Verbi (h. e. *Chriſti*) potentiam δύναμιν eſſe accepimus. Quippe Dominus mundi cum ipſe ſit univerſorum ὑπόστασις, ſubſtantia ſeu ſubſiſtentia, nondum condito mundo, ſolus erat (quippe quòd nulla adhuc creatura viſibilis, *ut immediatè ſequitur*, aut inviſibilis condita eſſet)

‘ ſi

ſi verò reſpicias potentiam ejus in qua viſibilia & inviſibilia cuncta conſiſtunt, omnia cum ipſo erant. In ipſo enim per potentiam verbi tum ipſe, tum Verbum quod in eo erat extitit. *Græca ità ſe habent,* Σὺν αὐτῷ διὰ λογικῆς δυνάμεως αὐτὸς καὶ ὁ λόγος ὃς ἦν ἐν αὐτῷ ὑπέστησε· *quæ ſic reddas,* Cum ipſo per potentiam verbi, vel rationalem potentiam, tum ipſe tum Verbum quod in eo erat, ſubſtitit. *Quibus addit,* Cum voluit autem ipſe, Verbum ex ejus ſimplicitate proſiliit. *Græca paulò aliter,* Θελήματι τῆς ἁπλότητος αὐτοῦ προπηδᾷ λόγος· Voluntate ſimplicitatis ejus proſiliit Verbum. (*Nimirum ad adornandam mundi creationem*) Verbum verò non inaniter prolatum primogenitum πρωτότοκον (non quod memineris πρωτόκτιστον primò creatum) opus fit ipſius Spiritûs. Hoc ſcimus eſſe principium mundi (ſcil. *Verbum.*) Natus eſt autem per diviſionem κατὰ μερισμὸν (*qui Tatiani nævus eſt, cùm divina natura indiviſibilis ſit*) non avulſionem: Quòd enim avellitur à primo ſeparatur ; quod verò dividitur, id functione donatum propriâ nihil imminuit illum à quo vim ſuam ſumpſit. Animadvertendum autem eſt Juſtinum Tatiani Magiſtrum contrarium docuiſſe in Dialogo cum Tryphone, ubi ait, ' Verbum genitum eſſe οὐ κατ' ἀποτομήν, non per reſectionem ſeu diviſionem. Niſi fortè Tatianus per μερισμὸν ſeu diviſionem nihil aliud quàm diſtinctionem intellexerit, cùm ſeparationem diſertè diffiteatur. Pag. 221.

Pergit

Pergit Tatianus. 'Quemadmodum enim 'ab unâ face aliæ multæ accenduntur, nec 'tamen primæ facis lux minuitur propter 'plures inde ſuccenſas ; ſic etiam Verbum è 'Patris potentiâ progreſſum non relinquit 'Genitorem ἄλογον, Verbi expertem, ſive 'irrationalem. Nam & ego ſi loquar, & vos 'audiatis, non tamen propter tranſitum ſer-'monis ego qui vobiſcum loquor ſermone 'vacuus fio: ſed vocem meam proferens in-'cultam in vobis materiam excolere mihi 'propono. Et quemadmodum (*inquit*) ver-'bum in principio genitum mundum & nos 'viciſſim genuit, cùm ſibimet materiam pro-'duxiſſet; ſic ego quoq; ad imitationem verbi 'regenitus & veritatis illuſtratus cognitione, 'materiæ mihi cognatæ confuſionem emen-

Pag. 146. 'do. *Hiſce poſt pauca adjicit*, 'Verbum illud 'cœleſte Spiritus à Patre genitus, & ratio 'ex rationali potentiâ hominem immorta-'litatis imaginem fecit ad imitationem ſui 'genitoris. *Deinde poſt alia*, 'Verbum igitur 'ante creatos homines produxit Angelos. Hæc Tatianus. Ex quibus firmiſſimè colligas Verbum, λόγον, Rationem, ex rationali Dei Patris potentiâ genitum, eſſe Deum illum unum omnipotentem Angelorum & hominum, inviſibilium & viſibilium creatorem (ut habet Symbolum Nicænum) qui nos & mundum genuit, ejuſque materiam, ut ſupra vidimus, ex nihilo produxit, quod manifeſtiſſimum eſt divinæ omnipotentiæ argumentum.

CAP.

CAP. III.

ATHENAGORAS.

PRodeat jam gravissimus & doctissimus Philosophus, sed Christianus, Athenagoras qui in principio Apologiæ, vel legationis suæ pro Christianis, Imperatoribus oblatæ, Deum unum agnoscit in hæc verba. 'Sed quoniam omnis sermo noster Deum unum celebrat conditorem illum universitatis, qui ingenitus ipse omnia verbo suo creavit, *&c.* *Tandem conclusionem inferens*, Hunc unum prædicamus Deum. Quin & Dei Filium mente complectimur. Nec est quod aliquis ridiculum putet Deo Filium à me attribui, non enim, ut Poetæ fabulantur, qui nihilo meliores hominibus suos Deos faciunt, vel de Deo Patre, vel de Filio sentimus. Sed Filius Dei est Verbum, λόγος, Patris in ideâ & efficaciâ: ab ipso enim, & per ipsum facta sunt omnia, cum Pater & Filius unum sint, ita ut Filius sit in Patre, & Pater in Filio per unionem ἑνότητα (*vel unitatem*) & potentiam Spiritus; siquidem mens & Verbum Dei Filius Dei est. Jam si vobis (*Imperatores alloquitur*) qui intellectus subtilitate excellitis altius repetendum videtur quidnam sibi velit, hic Dei Filius, paucis dicam; Primigenia hic est Patris progenies, quæ non ut facta, οὐκ ὡς γενόμενον (à principio enim Deus qui est mens æterna ipse

Legat. pro Christ. pag. 5. Edit. Paris.

Pag. 10.

Pater & Filius unum sunt.

Dei Filius non est factus sed genitus.

'ipſe in ſeipſo λόγον, hoc eſt, Verbum au[t] 'rationem habet cùm rationalis ipſe æter-'nùm ſit) ſed ut rerum cunctarum idea & 'perfectio ἐνέργεια foret, progreſſa eſt 'προελθὼν (*egrediens erat*,) Hac enim in-'digebat materia illa informis, *&c.* Oratio-'ni noſtræ propheticus etiam Spiritus aſſen-'titur, *Dominus enim* (inquit) *creavit m[e]* '*initium progreſſionis ejus ad opera ſua.*

V. Origenem infra.

Prov. 8: 22.

Cùm locus hic Solomonis præcipuum ſit Arianorum, Chriſtum in ordinem creaturarum redigentium, munimentum, memineris oro (Chriſtiane Lector) quàm diverſo ab Hæreticorum iſtorum ſenſu ab Athenagora in teſtimonium adducitur. Jamjam ſcripſerat *Filium* eſſe *unum* cum Patre, *ejus mentem ſeu rationem*, &c. Non in *tempore factum*, ut aliæ omnes creaturæ; ſed *genitum*, idque ab æterno; cùm Deus Pater à *principio* (h. e. ab æterno) *rationem* ſeu *λόγον in ſe habuerit*, eò quod *æternùm rationalis* ſit. Num Deus (fidem, imo Chriſtianorum rationem appello) *ſuam propriam mentem λόγον* ſeu rationem unquam *creaverit vel in tempore vel antea?* Abſit à pectore Chriſtiano blaſphemia tàm prophana, tam inſulſa. Cùm igitur Athenagoras ſupra Filio Dei applicet illa, *Dominus creavit me* (non initium operum ſuorum ſed) *initium progreſſionis ſuæ ad opera*; per *creavit* nihil aliud intellexerit quàm *ordinavit* aut *conſtituit* (quo ſenſu Conſules & Doctores creari dicuntur) ut æterna ejus ratio ſeu Filius προελθὼν (ut ſupra loquitur Athenagoras)

Ita interpretatus eſt hunc locum Euſeb.

[...]as) exiens seu egressus (assumpta forte humanâ vel aliâ quâcunque visibili formâ) creationem mundi institueret & informem materiam seu chaos in ordinem reduceret & ornatum.

Cæsar apud Socratem Hist. Eccl. l. 2. cap. 170. Conferas Theophil. Antioch. infra.

His absolutis auscultemur jam divino nostro Philosopho de Spiritu S. differenti. 'Quanquam (*inquit*) & ipsum Spiritum S. 'agentem in illis qui propheticos sermones 'fundunt ita à Deo emanare ad ipsumque 'reflecti dicimus, ut emissi à sole radii reci'procantur. *Quibus gravissimè addit.* 'Quis 'igitur non miretur nos qui Deum Patrem 'prædicamus, καὶ υἱὸν Θεὸν, & Deum Filium & 'Spiritum S. ita ut unionis eorum vim, τὴν ἐν 'τῇ ἑνώσει δύναμιν & ordinis distinctionem 'τὴν ἐν τῇ τάξει διαίρεσιν, exponamus impios '& sine Deo homines vocari, h.e. ἀθέους, Atheos.

Pater Deus est, Filius Deus, Spiritus S. Deus cum unione (naturæ scil.) & insuper ordinis distinctione, (quoad personas.)

Quod paulò infra luculentiùs adhuc (quanquam quæ vidimus clarissima sint non sponte cæcutientibus) exponit hisce verbis. 'Quem '(scil. *Patrem*) utpote Deum cum Verbo 'suo cognoscere optamus, ut quænam Filii 'ad Patrem sit unio, ἑνότης, *vel unitas*, intel'ligamus. Quid Pater cum Filio communi'cet, quid sit, Spiritus. Quæ unitas trium, 'quæ discretio unitorum Spiirtus scilicet Fi'lii & Patris. *Græca* (cùm illustre testimonium sit) *ita se habent*, Τίς ἡ τῶν πάντων ἕνωσις, καὶ διαίρεσις ἑνουμένων, τοῦ πνεύματος, τοῦ παιδὸς, τοῦ πατρός.

Trinitas in unitate, unitatem in Trinitate colenda juxta Athanasii Symbolum.

Illa etiam præsenti argumento lucem afferent. 'Vos quidem (*Imperatores alloquens Antoninum*

Ibid. pag. 17.

Vide Lactant. Inſt. lib. 4. cap. 29. pag. 446.

Antoninum & filium ejus Commodum) i ſummi imperii (*quod notandum eſt*) Ma jeſtate adeò conjunctis animis orbem gu bernatis, ut inde cœleſtis etiam regni con templationem clarius (*in ſimilitudine ni mirùm & aliquâ imagine*) animo quis com plecti queat. ' Ut vobis enim Patri & Fili ' in poteſtate ſunt omnia- ſic uni Deo & Fi ' lio ejus, hoc eſt, verbo inſeparabili, omni ' ſubjecta ſunt.

Verbum à Patre inſeparabile eſt. Ergo conſubſtantiale.

Ib. pag. 27.

Poſt haud pauca hæc invenias maxim obſervanda. 'Quippe ut Deum aſſerimu ' (*inquit*) & Filium ipſius Verbum & Spiri ' tum S. ἑνούμενα μὲν κατὰ δύναμιν, unita quidem ' ſecundum potentiam, *Patrem*, *Filium*, & ' *Spiritum*. Filius enim Patris mens eſt, ver- ' bum & ſapientia, ἀπόῤῥοια, effluxus, ut lu- ' men de igne profluit.

Lumen de lumine.

Ib. pag. 34.

Tandem Epilogum addens in hunc mo- dum concludit. 'Quantum igitur in me ' fuit, etſi non pro dignitate rei, demonſtra- ' tum eſt nequaquam nos eſſe à Deo alienos ' ἀθέους, *ſeu atheos*, qui univerſitatis hujus opi- ' ficem, ſimulque ejus Verbum ſeu verum ' Deum veneramur.

Ex his manifeſtiſſimè conſtat Athenago- ram, cum primitivis quorum cauſam agit Chriſtianis; *Unitatem in Trinitate & Trinitatem in unitate* (ſecundum Athanaſii fidem & Symbolum, poſtmodùm collectum) coluiſſe, eundemque non ſine ſummâ injuriâ Sandium cum Petavio Jeſuita & Huetio Arianis aſſociâſſe.

Vide Sandium de Scriptor. Eccleſ. in Athenagora.

CAP.

CAP. IV.

IRENÆUS.

CAuſam Chriſti contra hæreſes jam agat antiquæ fidei canitie venerandus Irenæus. Vir Hieronymo & Theodoreto Apoſtolicus, Polycarpi Auditor, qui Apoſtolicam nobis fidem commendans in hunc modum deſcribit.

Hieron. Epiſt. 29.

'Eccleſia per univerſum orbem uſque ad fines terræ ſeminata ab Apoſtolis & à Diſcipulis eorum accepit eam fidem quæ eſt in unum Deum Patrem omnipotentem, &c. & in unum Jeſum Chriſtum Filium Dei incarnatum pro ſalute noſtrâ, & in Spiritum S. qui per Prophetas prædicavit diſpoſitiones & adventum, (*ejus*) & eam quæ eſt ex Virgine generationem,& Paſſionem, & Reſurrectionem à mortuis, & in carne in cœlos aſcenſionem, & de cœlis in gloria Patris adventum--ad reſuſcitandam omnem carnem humani generis, *ut Chriſto Jeſu Domino noſtro & Deo* -omne genu curvetur. Hanc fidem (*inquit*) Eccleſia in univerſum mundum diſſeminata diligenter cuſtodit, quaſi unam domum inhabitans, & ſimiliter credit his, quaſi unam habens animam & unum cor, & conſonanter hæc prædicat, docet & tradit, quaſi unum poſſidens os. Obmuteſcant igitur Hæretici omnes Chriſto ut Deo genu minimè flectentes, & Spiritum

Lib. 1. adv. Hæreſes, cap. 2.

Falſo igitur aſſerit in nupera editione p. 91. Sandius nihil hic extare de Filii Deitate.

S,

Ib. pag. 19. S. blasphemantes, *per quos*, ut infra ait, *omnia agit & regit Deus Pater.*

Lib. 2. cap. 3. Alibi probat Deum non indigere Angelis aut aliis ministris seu instrumentis ad conditionem eorum quæ fiunt, afferens quod 'Idoneus & sufficiens est ad formationem omnium, Proprium ejus Verbum, uti Joannes ait, *Omnia per ipsum facta sunt*. Scriptura Geneseos dicit omnia quæ sunt fecisse Deum per Verbum suum. Similiter David *Quoniam ipse dixit & facta sunt, &c.* scil. per Verbum.

Christus omnipotens non simplex Minister Patris. Joan. 1. 3. Psal. 33. 9.

Ibid. cap. 18. Sed planius alio in loco æternam & subsistentem non prolatitiam hujusce Verbi naturam prædicat. Qui, ait 'Deum esse totum Verbum & Verbum esse νοῦν, minùs quidem adhuc de Patre omnium sentiet. Decentiora autem magis quàm *hi qui lationem prolativi hominum verbi* transferunt in Dei etiam æternum Verbum, & prolationis initium & genesin, quemadmodum & suum Verbum: Et in quo distabit Dei Verbum, imò magis ipse Deus, (*inquit*) à verbo Hominum, si eandem habuerit ordinationem & emissionem generationis?

Christus non est verbum prolatitium. Sine initio.

Christus Deus.

Hæc Irenæus Valentinianorum Hæreticorum νοῦν & λόγον sugillans, &c. De quibus alibi ait 'non solum in fabricatorem δημιουργὸν irreligiosi sunt, sed & in Christum, & in Spiritum S.

Lib. 2. c. 35. Trinitas.

Lib. 2. c. 41. Alibi hæc invenire est minimè negligenda. *Nomen Jesus--significat Dominum qui continet cælum & terram.* Qui vero continet cœlum & terram verissimè Deus est. Unde

colligas

colligas Christum Deum esse immensæ infinitæque naturæ.

In eodem libro alio in loco Hæreticorum de scientiâ suâ falso gloriantium, h. e. Gnosticorum, arrogantiam retundens hæc habet maximè notanda. 'Non infectus es, ô homo! neq; semper cùm Deo coexistebas, sicut proximum ejus Verbum. Christus igitur, seu Verbum infectum est & Deo coæternum, semper cum Patre coexistens; quæ Arianismi jugulum petunt; non enim erat quando non erat qui infectus cum Deo semper erat.

Ib. cap. 43. & 56.

Idem repetit lib. 3. cap. 8.

Alibi Valentinianorum Hæreticorum προβολὴν seu emissionem τῦ λόγυ perstringens hæc scribit. 'Non magnum quid invenêrunt neq; 'absconditum mysterium, si id quod ab ho-'minibus intelligitur transtulerunt in unige-'nitum Dei Verbum, & narrationis ejus pro-'lationem & generationem annunciant assi-'milantes eum hominum verbo.

Christus non est λόγος προφορικὸς sed ὑσιώδης ut Ignatius, supra.

Nec illa prætereunda sunt. *Scripturæ perfectæ sunt quippe à Verbo Dei & Spiritu ejus dictæ.* Cùm autem Scripturæ divinæ authoritatis sint, planè sequitur, Filium & Spiritum à quibus dictæ sunt Deum esse.

Ib. cap. 47.

Pulchrè observat venerandus Senex quod in Scripturis nemo alius Deus nominatur nisi solus verus Deus Pater & Verbum ejus, 'Neque Dominus (*inquit*) neque Spiritus 'S. neque Apostoli eum qui non esset verus 'Deus absolutè Deum nominâssent, neque 'Dominum appellâssent aliquem ex suâ per-'sonâ nisi qui dominatoro mnium, Deum

Lib. 3. cap. 6. quod repetit cap. 9.

Filius verus cum Patre & absolute Deus.

Vid. lib. 4. cap. 1. 'Patrem & Filium ejus, qui dominium accepit à Patre ſuo (Dominium autem intelligit mediatorium & temporale, uti quæ immediatè ſequuntur clarè ſatis indicant) 'ut habet illud; *Dixit Dominus Domino meo,*
Pſal. 110. '*ſede à dextris meis donec ponam,* &c Verè 'igitur cùm Pater ſit Dominus, & Filius 'verè ſit Dominus, meritò (*inquit*) Spiritus S. Domini appellatione ſignavit eos. Id ipſum probat ex illis verbis ſupra à Juſtino
Gen. 19. 14. M. allatis. *Et pluit Dominus à Domino,* Filium enim hic ſignificat, qui & Abrahæ collocutus eſt. Similiter ex iis '*Unxit te Deus*
Pſal. 45. '*Deus tuus,* &c. Utroſq; (*inquit Irenæus*) 'Dei appellatione ſignificavit Spiritus, & 'eum qui ungitur, Filium, & eum qui ungit, Patrem. Iterum dicit Scriptura; *Deus* '*Deorum Dominus locutus eſt,* &c. Quis Deus?

Pater & Filius uterque Deus à Spiritu appellatur.

Pſal. 50. 1. 'De quo dixit Deus, *Manifeſtè veniet Deus* '*noſter,* h. e. Filius. Quorum autem Deorum? Quibus dicit, *Ego dixi, Dii eſtis, &* '*Filii altiſſimi.* Hi ſcil. qui adoptionis gratiam adepti ſunt. Ex his liquet Chriſtum non ſolâ adoptionis gratia vel dominii authoritate, Dominum Deum & Dei Filium inter alios multos nominari, ſed propriè, ſimpliciter & abſolutè tanquam unigenitum & naturalem Dei Filium. 'Cum enim (*ut* '*egregiè ſubnectit*) Scriptura eos qui non ſunt 'Dii nominat, non in totum oſtendit illos 'Deos, ſed cum aliquo additamento & ſignificatione, per quam oſtenduntur non eſſe
Pſal. 96. 5. 'Dii, ut apud David, *Dii Gentium Idola, & Deos*

'*Deos alienos non sectabimini.* Ex hoc enim 'quod dicit Gentium--& alienos nominans 'eos, abstulit quod sint Dii.

Post pauca hisce verbis Deum orat. 'Ego 'te invoco, Domine Deus, &c. super quem 'non est alius Deus, præter Dominum no-'strum Jesum Christum, dominatione quoq; 'dominaris Spiritus S. &c. da omni legenti, '&c. Hic Trinitas ab Irenæo agnoscitur, Pater, Filius & Spiritus S.

Ibid.

Super hic idem sonat ac Præter, ut Justino ὑπὲρ & παρὰ in Dial. æquivalent.

Alibi, quanquam perplexius & obscurius insinuare nonnunquam videatur solum Patrem esse Deum, ibidem tamen disertè scribit, 'Prophetis & Apostolis Patrem & Fi-'lium confitentibus alterum neminem neque 'Deum nominantibus, nec Dominum con-'fitentibus. Hinc rectissimè colligas prædicationem unius Dei Patris minimè excludere Filium, & pari ratione Spiritum S. quem Deum esse Irenæus clarissimè confitetur, ut vidimus, & deinceps visuri sumus.

Cap. 9.

Quod Filium spectat, capite proximè sequente, declarat, 'Magos à stellâ ad Emma-'nuel quod est interpretatum, Deus nobis-'cum (*ut supra notaverat*) deductos, per ea 'quæ obtulerunt munera ostendisse quis erat 'qui adorabatur. *Myrrham* offerunt, quia 'homo sepeliendus. *Aurum*, quia Rex. *Thus* 'verò, quia Deus erat,--secundum id quod 'homo erat *Verbum* Dei, erat *ex radice Jesse*, '& *Filius Abrahæ*: secundùm hoc requiesce-'bat Spiritus Dei super eum & ungebatur ad 'evangelizandum hominibus. Secundùm

Christus Deus & homo.

'autem quod Deus erat---non opus erat illi 'ut quis ei teſtimonium diceret de homine, 'cùm ipſe *ſciret quid eſſet in homine.*

Joan. 2. 25.
Cap. 18.

Alio in capite de Chriſto verba faciens, 'Hic eſt (*inquit*) Emmanuel, nè fortè tan-'tùm eum hominem putaremus. Quibus ſtatim addit ex Paulo ad Romanos, *Quorum Patres & ex quibus Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt Deus ſuper omnes, benedictus in ſæcula* (uti nos jam legimus) apertiſſimum graviſſimumque teſtimonium.

Rom. 9. 5.
Chriſtus Deus ſuper omnes.

Cap. 20.

Alibi, poſtquam Verbum carnem eſſe factum oſtendiſſet, annectit, *Non tunc cœpit Filius Dei exiſtens ſemper apud Patrem*, &c. In quem ſenſum in initio capitis interpretatus illa Joannis, '*In principio erat Verbum ex-'iſtens apud Deum*--& ſemper aderat generi 'humano; hunc noviſſimis temporibus--uni-'tum ſuo plaſmati paſſibilem hominem fa-'ctum. Quod ipſum poſt nonnulla clariùs explicat. 'Oportuerat Mediatori Dei & ho-'minum per ſuam ad utroſque domeſticita-'tem in amicitiam & concordiam utroſque 'reducere, & facere ut Deus aſſumeret homi-'nem, & homo ſe dederet Deo. Chriſtus igitur, ſecundùm Irenæi fidem, propter domeſticitatem ut homini ſic Deo reverà conſubſtantialis eſt, ante incarnationem ſemper exiſtens apud Patrem.

Chriſtus ab æterno cum Deo, juxta Joan. 1. 1.

V. cap. 22.

Proximo capite redarguit eos qui dicunt Chriſtum eſſe ex Joſeph generatum, & nudè tantùm hominem fuiſſe, ignorantes eum qui ex Virgine eſt Emmanuel, h. e. Deus nobiſcum,

Vid. cap. 26.

biſcum, Deus & Rex æternus, & unigenitus à Prophetis, & Apoſtolis & Spiritu ipſo prædicatus; 'Hoc autem (*inquit*) non teſtifi- 'caretur ſcriptura de eo, ſi ſimiliter ut omnes, 'homo tantùm fuiſſet. Sed quoniam præ- 'claram præter omnes habuit in ſe eam quæ 'eſt ab altiſſimo Patre genituram, præclarâ 'autem functus eſt & eâ quæ eſt ex Virgine 'generatione, utramque Scripturæ Sacræ de 'eo teſtificantur. Ubi præter generationem ex Virgine, Chriſti ut unigeniti Dei Filii & Dei præclaram ſupra omnes ex altiſſimo Patre genituram legimus, nuſpiam autem apud Irenæum facturam aut creationem.

Chriſtus non eſt Ψιλὸς ἄνθρωπος.

Quibus illa concinunt, 'Hic (h. e. *Chri-* '*ſtianus*) tenens ſine jactantiâ veram glo- 'riam de his quæ facta ſunt & de eo qui fe- 'cit, qui eſt potentiſſimus omnium Deus, '(*nimirum Verbum Dei à quo omnia facta ſunt*) 'majorem ab eo gloriam accipiet, dum con- 'ſimilis fiat ejus qui pro eo mortuus eſt.

Cap. 22.

Chriſtus eſt potentiſſimus Deus.

Alio in loco hæc habet minimè omittenda. 'Habacuc Propheta ait, *Deus ab Africo ve-* '*niet*, &c. manifeſtè ſignificans quoniam '(*vel quòd*) Deus eſt Chriſtus, & in Bethlem 'adventus ejus.

Cap. 23.

Hab. 3. 2.

Illa inſuper obſerventur in Iſaiæ locum. '*Ecce Virgo concipiet*, &c. Diligenter (*inquit* '*Irenæus*) ſignificavit Sanctus Spiritus per ea 'quæ dicta ſunt generationem ejus ex Vir- 'gine, & ſubſtantiam quoniam (*vel quòd*) 'Deus eſt. Emmanuel enim nomen hoc ſi- 'gnificat. *Et poſt pauca.* Quod autem non

Cap. 26.

Iſai 7. 14.

'conſentiet nequitiæ ut eligat bonum, pro-'prium hoc eſt Dei.

Lib. 3. cap. 31.

Nec illa tranſcribere piget. 'Protoplaſtus 'Adam--plaſmatus eſt manu Dei, id eſt, 'Verbo Dei: omnia enim per ipſum facta 'ſunt, & ſumpſit Dominus (i. e. *Chriſtus*) li-'mum de terrâ & plaſmavit hominem. Hinc planiſſimè conſtat juxta Irenæum Verbum fuiſſe Dominum Deum Adami plaſmatorem.

In Prolog. in lib. 4.

V. Epiphan. & Auguſtin. de Hæreſi Simonian.

Annotandum autem eſt cum S. Irenæo etiam Valentinianos Hæreticos Patrem, & Filium, & Spiritum S. ſenſu quodam, i. e. ſuo & blaſphemo agnoviſſe, 'Fabricatorem enim (ſc. *Patrem*) 'ex labe, ſive defectione emiſſum eſſe dixe-'runt, & ſimiliter Chriſtum & Spiritum S. 'propter labem emiſſum docuerunt. Ibidem poſt pauca hæc habet venerandus Confeſſor, 'Homo per manus Dei plaſmatus eſt, hoc eſt '(*inquit*) per Filium & Spiritum, quibus & 'dixit, *Faciamus hominem*, &c. Ubi animadvertas hæc à Patre non tantum Filio, verùm etiam Spiritui S. dicta fuiſſe. Unde conſequitur Spiritum S. non minùs perſonam eſſe quàm Filium.

Filius & Spiritus Dei manus.

Ibid. lib. 4. cap. 8.

Filius immenſus & Patri coæqualis.

Nec illa tranſcribere gravabor notatu digniſſima. 'Omnia menſurâ & ordine Deus 'facit, & nihil non menſum apud eum--Et 'benè qui (vel *quidam*) dixit, ipſum im-'menſum Patrem in Filio menſuratum. Men-'ſura enim Patris Filius, quoniam & capit 'eum. Eſt igitur Filius, cùm immenſi Patris menſura ſit, eumque capiat, eidem eſſentiâ coæqualis ſeu conſubſtantialis, & æquè immenſus.

Alio

Alio in capite pluribus probat, Justini vestigiis insistens eum qui de rubo Mosi locutus est fuisse Deum viventium, Deum Patrum, Deum super omnia. 'Quis enim (*inquit*) est 'vivorum Deus nisi qui est super omnia 'Deus, & super quem alius non est Deus?--qui 'igitur à Prophetis adorabatur Deus vivus 'hic est, vivorum Deus, & Verbum ejus, qui '& locutus est Mosi qui & Saducæos redar'guit. —Si enim Deus mortuorum non est 'sed vivorum, hic autem (sc. *Christus*) dor'mientium Patrum Deus est dictus, indubi'tatè vivunt Deo, & non perierunt, cùm 'sint Filii resurrectionis. Resurrectio autem 'ipse Dominus est, quemadmodum ipse ait, '*Ego sum Resurrectio & vita.* Patres autem 'ejus Filii: dictum est enim à Prophetâ, '*Pro Patribus tuis facti sunt tibi Filii tui.* Ipse 'igitur Christus cum Patre vivorum est 'Deus, qui & locutus est Mosi, & Patribus 'manifestatus est. Hactenus Irenæus.

Ib. cap. 11.

Christus est super omnia Deus. Rom. 9. 5.

Math. 22.32. Christus Patriarcharum Deus, seu Deus Israelis.

Psal. 45. 16. exponitur.

Hinc clarissimè constat juxta Irenæi doctrinam Christum cum Patre unum eundemque esse Deum super omnia, Patriarcharum sive Patrum Deum, cujus Filii erant Abram, Isaac & Jacob.

Alibi post nonnulla asserit Abram, Mosen & Prophetas in Christum credidisse; & capite proximo Christum vindicâsse suam domum, 'Quam causam (*inquit*) habuit Chri'stus domum suam vindicare? Ubi animadvertere licet, templum Dei Patris Hierosolymitanum fuisse & Christi, ut Dei, Domum.

Lib. 4. cap. 4. Patriarchæ in Christum crediderunt.

Ibid. cap. 5.

Ib. cap. 13. Spiritus S. omnipotens.

Alio in loco differit 'Spiritum S. in resur-
'rectione vivificare mortuorum corpora ut
'jam animas. Undè rectè inferas Spiritum S.
esse Deum omnipotentem.

Ib. cap. 14.

Post nonnulla de Christo Domino ità scribit; 'Ab omnibus accipit testimonium 'quoniam (h. e. *quòd*) verè homo, est verè 'Deus; à Patre, à Spiritu, ab Angelis, &c. 'unus Deus Pater, unum Verbum, & unus 'Filius, & unus Spiritus, & una fides.

Ib. cap. 17.

Iterum alibi. 'Ministrat illi (scil. *Deo Pa*-'*tri*) ad omnia sua progenies & figuratio sua 'id est, (*ut seipsum explicat*) Filius & Spiritus.

Lib. 4. cap. 23. Joan. 5. Christus ante incarnationem

Nec illa neglectui habenda sunt. 'Benè '& Joannes meminit dicentem Deum (h. e. '*Christum*) Judæis, *Scrutamini scripturas*, '---Inseminatus est ubique in scripturis ejus 'Filius Dei; aliquando cum Abrahamo lo-'quens, aliquando cum eodem comesurus, 'aliquando Sodomitis inducens judicium, in 'viam dirigit Jacob, in rubo loquitur cum 'Mose.

Ib. cap. 26. & 17. Exod. 3. 7. Christus Deus Israelis.

Alio in loco similiter. 'Christus erat qui 'dixit Mosi, *Videns vidi vexationem populi mei* '*& descendi ut eruam eos*. Ab initio assuetum 'est Verbum Dei ascendere & descendere 'propter salutem eorum qui malè se habue-'runt; hic autem (*inquit*) de se pronunciat,

Ib. V. 6.

'*Ego sum Deus Patrum tuorum Abraham, Isaac* '*& Jacob*.

Ib. cap. 28. Christus ante omnem creationem

Nec illa prætermittenda puto, 'Non so-'lum ante Adam, sed & ante omnem con-'ditionem (i. e. *creationem*) glorificabat

Verbum

'Verbum Patrem, manens in eo, & ipſe in 'Patre glorificabatur, quemadmodum ipſe 'ait, *Pater clarifica me*, &c.

tionem. Non eſt ergo creatus.

Joan. 17.

Alibi hæc habet maximoperè notanda: 'Angeli non potuerunt imaginem Dei fa- 'cere, nec alius quis præter Verbum Domi- 'ni --nec enim horum indigebat Deus quaſi 'ipſe ſuas non haberet manus. Adeſt enim 'ei ſemper Verbum & Sapientia, Filius & 'Spiritus,per quos, & in quibus omnia liberè 'fecit: ad quos & loquitur dicens, *Faciamus* '*hominem ad imaginem noſtram.* Quibus ſubjungit. 'Et quoniam(h. e. *quòd*) Verbum, id 'eſt, Filius ſemper cum Patre erat per multa 'demonſtravimus. Quoniam & ſapientia, 'quæ eſt Spiritus, erat apud Deum ante o- 'mnem conſtitutionem (h. e. *mundi creatio-* '*nem*) per Solomonem ait, *Deus ſapientiâ* '*fundavit terram*, &c. Et rurſum, *Dominus* '*creavit me principium viarum ſuarum, in opera* '*ſua ante ſæcula fundavit me*, &c. Hic diligenter advertendum eſt Irenæum ex loco illo Solomonis apud Arianos poſtmodum decantatiſſimo, ſcil. *Dominus creavit me*, &c. non modò Verbi Dei ante, vel (ita loqui liceat) paulò ante creationem, exiſtentiam inferre, ſed inſuper ejus æternam vel ſempiternam ſubſiſtentiam confirmare, nec mirum: ſtatim enim ſequitur, *Exaltata eram ab æterno, ab initio antequam terra eſſet.* Idem igitur ſecundum Scripturam valent, ante terram & ab æterno eſſe.

Ib. cap. 37.

Gen. 1. 28. Filius ſemper cum Patre erat, ut ejus Sapientia.

Prov. 8. 22. Vide Athenagoram ſupra pag. 26.

Prov. 8. 23.

Alibi Ebionitas Hæreticos perſtringens in

Ib. cap. 57.

hunc modum arguit, ‘Quomodo possunt ‘salvari, nisi Deus est qui salutem illorum ‘super terram operatus est? Et quomodo ‘homo transiet in Deum, si non Deus in ho‘minem? --- Quomodo autem plus quàm ‘Solomon, aut plus quam Jonas habebat, ‘& Dominus erat Davidis qui ejusdem ‘cum ipsis fuit substantiæ; h. e. si tantùm & nudè homo Christus fuisset, ut Ebion blasphemabat. Perpendant hæc Ebionis sequaces qui Christum Dominum substantiâ non Deum sed nudum hominem, sanctum licèt, esse affirmare præsumunt. Quomodo possunt salvari?

Matth. 12. 41. Christus plusquam homo, sanctus licet.

Cap. 75.

Trinitas.

Nec illa prætermittere fas est: ‘Plasmatus est homo secundum imaginem infecti ‘Dei; Patre quidem benè sentiente, Filio ‘verò ministrante, Spiritu verò nutriente & ‘augente.

Lib. 5. p. 456. Edit. Erasmi. Cap. 12. juxta Edit. Feuardentii. Spiritus S. sempiternus.

Libro proximo postquam verba Esaiæ cap. 42. 5. *Spiritus à me exiet, & flatum omnem ego feci*, Præclarè distinguit inter Spiritum & afflatum. ‘Afflatus (*inquit*) tem‘poralis est. Spiritus autem sempiternus. ‘Et afflatus quidem auctus ad modicum, ‘& tempore aliquo manens deinde abiit, ‘sine spiramento relinquens illud in quo ‘fuit ante. Spiritus autem circumdans intus ‘& foris hominem, quippe semper perseve‘rans, nunquam relinquens eum.

Spiritus nunquam relinquit hominem.

Lib. 5. cap. 15. juxta Feuard.

Illa insuper diligenti animadversione digna sunt: ‘Dominus manifestissimè se & Pa‘trem ostendit Discipulis suis, scil. ne quæ-

‘rerent

'rerent alium Deum præter eum qui plasmaverat hominem. *Quibus statim adjicit*, Dominus (i. e. *Christus*) ei qui cæcus erat à nativitate non per sermonem sed per operationem præstitit visum (h. e. *limum tractando, & oculos ejus liniendo*) —— ut ostenderet manum Dei eam quæ ab initio plasmavit hominem. Hæc manus (*ut postea disertè ait*) erat manus Christi: dicit enim scriptura, *Et sumpsit Dominus limum de terra & plasmavit hominem.* Quapropter Dominus expuit in terram & fecit lutum, &c. ostendens antiquam plasmationem quomodo facta est, & manum Dei per quam è limo plasmatus est homo, &c.

Christus solus verus Deus cum Patre.

Joan. 9.

Christus manu sua plasmavit hominem ex luto. Vide Clem. Alex. infra pag. 47. idem asserentem.

Illa etiam accuratius animadvertenda arbitror: 'Peccata remittens Christus manifestè ostendit quis esset: (h. e. *Deus.*) Si enim nemo potest remittere peccata nisi solus Deus; remittebat autem hæc Dominus; manifestum est quoniam ipse erat Verbum Dei Filius hominis factus à Patre potestatem accipiens quomodo homo, & quomodo Deus, Compassus est nobis quomodo homo, tanquam Deus misereatur nostri, & remittat nobis debita nostra quæ Factori nostro debemus Deo.

Lib. 5. pag. 459 Erasm. Juxta Feuardent. cap. 17.

Solus Deus remittere potest peccata.

Scil. quia Deus ex Deo Patre ut Tert. cont. Prax.

Post nonnulla hæc habemus: 'Super omnia Pater, & ipse est caput Christi. Per omnia Verbum, & ipse caput est Ecclesiæ. In omnibus nobis Spiritus. Verbum igitur, & similiter Spiritus S. cum Patre, immensus & ubique præsens est, Pater super omnia,

Ibid. pag. 471. Erasm. juxta Feuard. cap. 18.

'Christus

Christus per omnia, Spiritus in omnibus. Hæc ex S. Irenæo delibavimus, qui cum Ignatio Verbi Filii Dei cum Patre æternam coexistentiam, uti Justinus M. à Patre in eâdem deitate distinctam subsistentiam, clarissimè docuit.

CAP. V.

THEOPHILUS ANTIOCHENUS.

Lib. 2. ad Autolycum p.88. Edit. Parif. ad calcem Justini M.

Pag. 94. Psal. 90. 2. Eph. 1. 4. Matth. 25. 24. Prov. 8. 25. Similiter Origenes infra argumentatur & supra Athenagoras.

INter Doctissimos hosce Patres suffragium ferat Theophilus Patriarcha Antiochenus. 'Deus (*inquit*) habens suum Sermonem, 'λόγον ἐνδιάθετον seu Verbum internum in 'suis visceribus, genuit eum, cùm eum pro-'duceret cum sapientiâ suâ (h. e. *Spiritu S. ut infra ipse seipsum interpretatur*) ante hæc 'universa, Scil. ab æterno: Quod enim ante mundi creationem est, apud S. Scripturam æternum audit. Quis enim obsecro, nisi ineptus planè & blasphemus, tempus aliquod, vel imaginarium somniaverit, quo Deus Opt. Max. sapientiâ suâ, vel λόγῳ ἐνδιαθέτῳ, h. e. Ratione seu mente caruerit, aut ex nihilo creaverit, ut Ariani postmodùm docuerunt?

Christus est Dei Spiritus, Sapientia, Potentia, est igitur æternus

Pergit Theophilus. 'Hoc sermone λόγῳ 'seu ratione, Deus usus est in mundi creatio-'ne, & omnia quæ condidit per ipsum fecit. 'Hic principium ἀρχὴ dicitur omnium, quia 'ἀρχεῖ omnia regit---Hic igitur existens Spi-'ritus Dei principium & Sapientia, Altissi-

'mique

'mique potentia descendit in Prophetas, per 'quos seu organa, de mundi creatione locutus 'est. Non enim erant Prophetæ cùm mundus 'crearetur, sed Sapientia Dei quæ in ipso est, '(adde *ab æterno*) Sermoque ejus sanctus, 'semper præsto erat, quapropter per Solomo-'nem Prophetam sic fatur, *Cum ipse prepara-* Prov. 8. 28. '*ret cælos, aderam*, &c. Animadvertas interim nec Solomonem nec Theophilum dicere Dei Sapientiam & Sermonem ullo tempore aut unquam eidem non adesse vel adfuisse. Memineris etiam S. Irenæum paulò superius necnon Athenagoram ex hoc ipso Solomonis loco Verbi cum Patre æternam seu sempiternam coexistentiam demonstrâsse.

Hisce statim addit Theophilus: 'Ut con- Ibid. pag. 92. 'staret Deum Sermone suo creâsse cœlum & 'terram, scriptum est, *In principio creavit Deus* Gen. 1. 1. '*cælum & terram*, nimirum Verbo suo.

Post pauca iterum: '*In principio creavit*, &c. Gen. 1. 1. 'id est, per principium διὰ τῆς ἀρχῆς conditum 'est cœlum, ut supra edocuimus, h. e. per Verbum.

Nec illa prætermittere fas est: 'Tres dies Ib. pag. 94. 'qui præcessere creationem duorum lumina-'rium Trinitatis mysterium Sacro-Sanctum Trinitas. 'repræsentat; videlicet Deum, Sermonem, 'Sapientiam. Per Deum absolutè positum Patrem intelligas, per Sermonem seu λόγον, Filium, per Sapientiam, Spiritum S.

Quibus & illa consona sunt: 'Hæc verba, '*Faciamus hominem*, &c. videtur Deus pro- Gen. 1. 26. 'ferre quasi auxilio aliquo egeat. At ad ne- Trinitas.

minem

'minem alium quàm ad ſuum Sermonem 'Sapientiamque direxit, h. e. *ad Filium & 'Spiritum S.*

Ib. p. 100.

Poſt nonnulla hæc habet maximè notanda: 'Deus univerſorum Pater loco nec includi- 'tur, neque in loco invenitur. ---Cæterùm 'ſermo ejus, per quem omnia creavit exiſtens 'potentia & Sapientia Patris, aſſumit τὸ πρόσωπον Patris, & Domini univerſorum (*nimirùm ratione viſibilis ſeu corporeæ alicujus figuræ aſſumptæ*) is venit in paradiſum ſub 'perſona Dei, & colloquebatur (*corpore* ſcil. '*aſſumpto*) cum Adamo. Siquidem Scriptura 'disertè ponit Adamum dixiſſe, *Vocem tuam 'audivi.* At vocem quid aliud dixeris quàm 'Sermonem Dei, qui ejus Filius eſt? Nec 'arbitreris, (*inquit*) ut poetæ fabula- 'rum ſcriptores perhibent, Dei Filios ex 'concubitu natos eſſe, ſed intellige hoc 'loco enarrari Sermonem τὸν λόγον perpetuò 'διὰ παντὸς exiſtentem & inſitum ἐνδιάθετον 'in corde Dei Patris. Antequam enim quic- 'quam eorum quæ facta ſunt fieret, hunc 'conſiliarium habuit (*quiſquamne obſecro ex 'creatis Dei conſiliarius erat?*) ut qui mens & 'prudentia ejus foret.

Perſona Verbi non genita ſed aſſumpta loco includitur, videtur, &c.

Gen. 3. 10.

Verbum ſempiternum eſt.

Hæc Arium transfigunt Verbi ſeu Filii Dei æternitatem blaſphemantem. Mens enim & Sapientia Dei Patris æternæ ſunt, eique conſubſtantialiter inſunt; nec factæ unquam nec creatæ. Verbum ſeu Dei Filius eſt ejus mens ſeu Sapientia, ergo non modo ante mundi creationem ſed æternùm extitit.

Per-

Pergamus cum Theophilo nostro, quem sibimetipsi eodem penè spiritu contradixisse haud facilè credas. 'Cum verò (*inquit*) jam 'condere quæ deliberaverat instituisset Deus, 'hunc sermonem genuit prolatum, τοῦτον τὸν 'λόγον ἐγέννησε προφορικὸν, primogenitum uni-'versæ creaturæ, nec interim Deus exinani-'tus est Sermone λόγῳ seu ratione Sermonem 'λόγον gignens, & Sermone alloquens quæ vo-'lebat semper. Hæc nos docent S. Literæ, & 'omnes sancto afflati Spiritu, quorum de nu-'mero est Joannes ad hunc modum differens, '*In principio erat Sermo & Sermo erat apud* '*Deum*, &c. significans in principio solum 'fuisse Deum, & in eo Sermonem. Ubi ad-vertendum est Deum ita ante creationem, secundum Theophili sensum, solum fuisse, ut in & apud se habuerit λόγον Verbum seu Ser-monem suum.

V. Part. 2.

Joan. 1. 1.

Vid. Tertull. cont. Prax. infra.

Progreditur Antiochenus Antistes & Joannem laudans; 'Postea (*inquit*) infert, '*Deus erat ille Sermo*, &c. Deus itaque exi-'stens, & ex Deo genitus ἐκ Θεοῦ πεφυκὼς '(*quod nota*) quando vult Pater mittit eum 'Sermonem ad aliquem locum qui adveniens 'auditur & videtur ab eo missus & in loco 'reperitur. Hæc Theophilus. Si verò Sermo, ut ipse perhibet, Deus sit in principio apud Deum, & ex Deo genitus (quod nulli crea-turæ rectè attribuas) necessariò ut Deus, non tantùm omnipræsens seu immensus, verùm etiam æternus est, existens non modo ante mundi creationem, sed tempus omne quod vel dicere vel imaginari poteris.

Nec

Nec illa paulò inferius à Theophilo ſcriptis conſignata omittere fas eſſet, 'Evam '(*inquit*) ex coſtâ (ſcil. *Adami*) compegit 'Deus, & duos fecit ambos. Simul per hæc, 'quaſi in myſterio, ſuam Monarchiam ſeu 'unitatem demonſtrari voluit, dùm ſimul 'utrumque creat & erunt duo (*dicens*) in 'carnem unam.

Ib. p. 804.

De Spiritu verò S. in hunc modum perorat: 'Docemur & inſtruimur à S. Spiritu qui 'locutus per Prophetas jam olim omnia quæ 'mundo eventura eſſent prædemonſtravit. Hæc Spiritum S. perſonam eſſe, eamque omniſciam clarè ſatis denotant.

Ib. p. 110.

Spiritus S. perſona omniſcia.

CAP. VI.

CLEMENS ALEXANDRINUS.

SEculum hoc ſecundum claudat Clemens Eccleſiæ Alexandrinæ Presbyter & Hieronymo judice omnium ſuæ ætatis eruditiſſimus. Is in Protreptico ſive admonitione ad Gentes, de Chriſto agens hæc habet: 'Ex 'David ortus eſt, & ante ipſum fuit Dei Ver'bum, cùm hunc mundum atque etiam par'vum mundum, nempe hominem, ejuſque '& animam & corpus Sancto Spiritu concin'naſſet. Pſallit Deo per organum multarum 'vocum, & huic inſtrumento, nempe ho'mini, canit, *Tu es cithara & tibia, & tem*'*plum.* Hinc colligas Chriſtum Verbum, cum templum

Epiſt. ad Magnum.

Protrep. pag. 4. Edit. Pariſien.

Chriſtus ante Davidem & ex Davide.

Vid. Athanaſ. ad Serapion.

templum habeat, esse verum Deum, & eo sensu Filium Davidis fuisse ut etiam ante eum scil. ut Deus, & Pater ejus fuerit. Notandum insuper Verbum non fuisse in creando homine simplex aut nudum instrumentum, ut Ariani contendunt; cum eum sibi asserat ut *Templum* suum, *tibiam*, *citharam*. Effectum autem, secundum tritum illud Philosophorum effatum, neutiquam instrumento sed causæ propriè efficienti seu principali adscribendum est. Vid. Athanas. adv. Serapion. August. cont. Maximin. Arianum l. 10. cap. ult.

Post pauca: 'Meum salutare canticum '(h. e. *Dei Verbum*) Dominus noster, ne ita 'existimes esse novum ut vas vel domum. 'Erat enim ante Luciferum, *Et in principio* '*erat Verbum*, &c. Hic ergo Verbum Christus, & ut nos olim essemus (*erat enim in* '*Deo*) causa fuit. Nunc autem apparuit ho'minibus hic ipse Verbum, qui solus est Am'bo, Deus & homo. *His statim subjicit.* Hoc 'est canticum novum adventus Verbi quod 'erat in principio, & prius erat, τοῦ ἐν ἀρχῇ 'ὄντος καὶ προόντος. (Quod quid aliud sonat quàm ante principium omne quodcunque fuerit, h. e. ab æterno.) 'Qui nunc & semper 'adhortatur ad salutem per prodigia & signa 'in Ægypto, in deserto, &c. Ipse est Domi'nus loquens in Esaiâ, ipse in Eliâ, ipse in ore Prophetarum. Ib. pag. 5. Joan. 1. 1. Ib. pag. 6.

Post haud pauca Gentiles hoc modo alloquitur. 'Vos neque ipsi Domino creditis, neque Paulo, & maximè roganti pro Christo, *Gustate & videte quod Christus est Deus.* Ib. pag. 56.

Illa etiam notatu non indigna ſunt. ‘Cre-
‘de homo homini & Deo. Crede homo
‘Deo viventi, qui paſſus eſt & adoratur.
‘Omnes homines credite ei qui ſolus eſt
‘Deus ex omnibus hominibus.

Chriſtus ſolus Deus & homo.

Hæc autem quàm illuſtria? ‘Verbum di-
‘vinum ὁ φανερώτατος ὄντως Θεὸς, revera eſt
‘Deus manifeſtiſſimus, ὁ τῷ δεσπότῃ τῶν ὅλων
‘ἐξισωθείς, (*Aperite oculos Arii ſoboles*) qui
‘eſt univerſorum Domino exæquatus, quo-
‘niam erat ejus Filius (*naturâ ſcil. non gratiâ*
‘*aut dominio, quæ creaturam univerſorum crea-*
‘*tori & Domino neutiquam exæquare poſſunt.*)
‘Et Verbum erat in Deo—Fuit creaturæ ſuæ
‘carne formatus. Hic per univerſam terræ
‘faciem diffunditur, per quem effecta ſunt
‘omnia, pelagus bonorum.

Ibid. pag. 68. Chriſtus Deus eſt manifeſtiſſimus.

Maria Chriſti creatura erat. Chriſtus immenſus eſt.

Tandem Gentilem ità alloquitur. ‘Gu-
‘bernabit te Verbum Dei, & ad portum
‘cœlorum te adducet Spiritus S. Ad calcem
Chriſtum æternum eſſe palam profitetur.
‘Æternus hic eſt Jeſus. *Et iterum.* Pulcher-
‘rimum Patri ſpectaculum Filius æternus.
De æterno non ſine blaſphemiâ dicitur, erat
quando non erat. Hæc in Protreptico ſuo
Clemens.

Ibid. p. 74.

Chriſtus æternus eſt. Vid. Origen. Hom. 1. in Jeremiam.

Plurima habet in eandem ſententiam in
libris inſcriptis, *Pædagogus.*

‘Pædagogus noſter, ô vos pueri! Deo
‘Patri ſuo ſimilis eſt, cujus eſt Filius, Deus
‘in figurâ hominis—paternæ voluntati ſer-
‘viens. Verbum Deus qui eſt in Patre, qui eſt
‘à dextris Patris, & cum figurâ (h. e. *humanâ*
‘*naturâ*

Pædag. lib. 1. cap. 1.

Chriſtus ut homo Deo Patri ſerviit.

'*naturâ*) Deus eſt. In omnibus prodeſt,& in omnibus juvat Dominus,& tanquam homo & tanquam Deus. Peccata remittens (*Irenæum imitatus*) ut Deus. Ne peccemus autem Pædagogi ritu inſtituens.--Alia quidem ſolo juſſu fecit, hominem autem per ſe manu fabricatus eſt. Cùm igitur ſuprà Verbum Patris voluntati miniſtrâſſe aſſerat; illud non ad divinam ſed aſſumptam in præludium Incarnationis humanam naturam meritò referendum eſt.

Ib. cap. 3.

Chriſtus hominem manu ſuâ fabricavit non ore ſolo. Ita Ignatius ad Magneſian. p. 11. Cod. Medic.

Et poſt pauca. 'Optimus Dux eſt Sermo, λόγ@, cujus eſt viſus perſpicaciſſimus, & qui cordis intima pervidet. Qui verò καρδιογνώςης eſt & hominum corda pervidet, non nomine tantùm ſed ſubſtantiâ Deus eſt, & omniſcius.

Vid. Origen. Hom. 15. in Jerem.

Chriſtus eſt Scrutator cordis.

Nec illa omittere fas eſt. 'Iſaac non occiditur: ſignificat Domini Deitatem, Θεότητα. --Ipſum Dominum Puellum nominat, id per Eſaiam prædicens Spiritus, *Ecce Puellus natus eſt nobis.* Per eundem Prophetam narrat ejus magnitudinem. *Admirabilis conſiliarius, Deus potens, Pater æternus*, &c. O magnum Deum! O perfectum Puerum! Filius in Patre & Pater in Filio.

Origen. Hom. 15. in Matth.

Ib. cap. 5.

Iſai. 9.6.

Quibus illa addas in fine capitis. *Oportet Verbi quod eſt ubique pudore ubique affici.*

Chriſtus ubiq; eſt.

In ſequente capite hæc occurrunt maximè notanda. 'Sapientes ergo rogemus, Chriſtus 'hodie regeneratus (h. e. *baptizatus: agit 'enim eo loci de Chriſti baptiſmo in Jordane*) 'jamne eſt perfectus? An quod eſt abſur-

Cap. 6.

'dum, ei aliquid deest? Si ita est; ut aliquid 'disceret opus fuit. Jam verò cum Deus 'esset, nihil didicisse fuit consentaneum. Cui nihil discere opus erat, is omnia novit, etiam ipsum diem judicii. Qui omnia novit erat omniscius. Omniscientia autem incommunicabilis Dei proprietas est.

Christus omniscius est.

Illa etiam interserenda sunt. 'Est æterni 'servatoris æterna salus: cui gratia in sæ'cula sæculorum, Amen.

Ibid. Christus æternus.

Ibidem, post nonnulla interposita. 'O mi'raculum mysticum! Unus est universorum 'Pater. Unum est etiam Verbum universo'rum, & Spiritus S. unus, & ipse est ubique. Vide Lector quàm dilucidè Trinitatem agnoscat Clemens noster, & Spiritui S. omnipræsentiam, ac proindè immensam infinitamque naturam adscribat. Est igitur cum Patre & Filio idem substantiâ seu essentiâ Deus. Alibi: 'Solus est perfectus Pater. *Quid ergo? Filium excludit? Nequaquam. Statim addit.* In ipso enim Filius, & 'in Filio Pater. *Quibus subjungit.* 'Noster 'Pædagogus sanctus Deus Jesus Verbum, 'ipse benignus, & clemens Deus est Pædago'gus. Hic populum Israeliticum duxit in 'deserto; seipsum fatetur Pædagogum, cùm 'hoc modo ex personâ suâ (*non Patris*) ait 'Ego *Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra 'Egypti.* Is apparuit Abrahæ & dixit, *Ego 'sum Deus tuus, gratus esto coram me.* Cum 'Jacobo colluctatus est, cujus nomen inter'rogabat. Adhuc enim erat innominatus

Trinitas.

Spiritus S. ubique est.

Cap. 7.

Christus Deus Israelis.

Exod. 20.

Gen. 17. 1.

Deus

'Deus Dominus, ut qui nondum homo fa-'ctus fuerat. Vocavit autem Jacob nomen 'loci illius faciem Dei (h. e. *Peniel*) Facies 'autem Dei eſt Verbum (*inquit*) quo Deus 'illuminatur & cognoſcitur.

Illa autem minimè prætermittenda ſunt: 'Nihil odio habet Deus, ſed neque Verbum, '*utrumque enim unum eſt*, nempe Deus ἓν ἄμφω 'Θεὸς, dixit enim, *In principio erat Verbum, & 'Deus erat Verbum.*

Pater & Verbum unum.

Joan. 1, 1.

Nec illa negligenda duco. 'Licet, ſi vul-'tis, ſanctiſſimi Paſtoris & Pædagogi omni-'potentis--ſapientiam ediſcere. *Cui gemi-num & illud.* 'Reſpexit eos Verbum quod 'vidit omnia, quem latere non poſſunt qui 'nefaria perpetrant. Qui verò omniſcius & omnipotens eſt manifeſtè eſſentiæ divinæ particeps exiſtimandus eſt.

Cap. 8. V. l. 3. c. 6. in fine, & cap. 5. ibid. lib. 3. Pædag. cap. 8.

Verba autem quibus libris ſuis de Pædagogo Epilogum imponit Clemens omittere nefarium eſſet, Trinitatis Sacroſanctæ fidem diſertè adeò teſtantia: 'Quod ergo reſtat 'in tali Verbi celebratione Verbum orabi-'mus, (*nullus autem Clementi præter Deum 'orandus eſt*) Placare tuis, ô Pædagoge pue-'ris. Pater auriga Iſrael, Fili & Pater, unum 'ambo. Domine da nobis--ut ſentiamus 'Deum & Judicem non acerbum. Præſta 'ut cum undas peccati abſque fluctibus 'tranaverimus, tranquilli cum S. Spiritu 'conveniamus, & gratias agamus & laude-'mus unum Patrem & Filium. Filium in-'quam, Pædagogum, & Magiſtrum, unâ cum

Filius & Pater unum ambo ὁμοούσιοι igitur ſunt.

'dum, ei aliquid deest? Si ita est; ut aliquid 'disceret opus fuit. Jam verò cum Deus 'esset, nihil didicisse fuit consentaneum. Cui nihil discere opus erat, is omnia novit, etiam ipsum diem judicii. Qui omnia novit erat omniscius. Omniscientia autem incommunicabilis Dei proprietas est.

Christus omniscius est.

Illa etiam interserenda sunt. 'Est æterni 'servatoris æterna salus: cui gratia in sæ'cula sæculorum, Amen.

Ibid. Christus æternus.

Ibidem, post nonnulla interposita. 'O mi'raculum mysticum! Unus est universorum 'Pater. Unum est etiam Verbum universo'rum, & Spiritus S. unus, & ipse est ubique. Vide Lector quàm dilucidè Trinitatem agnoscat Clemens noster, & Spiritui S. omnipræsentiam, ac proindè immensam infinitamque naturam adscribat. Est igitur cum Patre & Filio idem substantiâ seu essentia Deus. Alibi: 'Solus est perfectus Pater. *Quid ergo? Filium excludit? Nequaquam. Statim addit.* In ipso enim Filius, & 'in Filio Pater. *Quibus subjungit.* 'Noster 'Pædagogus sanctus Deus Jesus Verbum, 'ipse benignus, & clemens Deus est Pædago'gus. Hic populum Israeliticum duxit in 'deserto; seipsum fatetur Pædagogum, cùm 'hoc modo ex personâ suâ (*non Patris*) ait, '*Ego Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra* '*Egypti.* Is apparuit Abrahæ & dixit, *Ego* '*sum Deus tuus, gratus esto coram me.* Cum 'Jacobo colluctatus est, cujus nomen inter'rogabat. Adhuc enim erat innominatus

Trinitas.

Spiritus S. ubique est.

Cap. 7.

Christus Deus Israelis.

Exod. 20.

Gen. 17. 1.

'Deus Dominus, ut qui nondum homo fa-'ctus fuerat. Vocavit autem Jacob nomen 'loci illius faciem Dei (h. e. *Peniel*) Facies 'autem Dei est Verbum (*inquit*) quo Deus 'illuminatur & cognoscitur.

Illa autem minimè prætermittenda sunt: 'Nihil odio habet Deus, sed neque Verbum, '*utrumque enim unum est*, nempe Deus ἓν ἄμφω 'Θεὸς, dixit enim, *In principio erat Verbum, & 'Deus erat Verbum*.

Pater & Verbum unum.

Joan. 1, 1.

Nec illa negligenda duco. 'Licet, si vul-'tis, sanctissimi Pastoris & Pædagogi omni-'potentis--sapientiam ediscere. *Cui gemi-num & illud.* 'Respexit eos Verbum quod 'vidit omnia, quem latere non possunt qui 'nefaria perpetrant. Qui verò omniscius & omnipotens est manifestè essentiæ divinæ particeps existimandus est.

Cap. 8. V. l. 3. c. 6. in fine, & cap. 5. ibid. lib. 3. Pædag. cap. 8.

Verba autem quibus libris suis de Pædagogo Epilogum imponit Clemens omittere nefarium esset, Trinitatis Sacrosanctæ fidem disertè adeò testantia: 'Quod ergo restat 'in tali Verbi celebratione Verbum orabi-'mus, (*nullus autem Clementi præter Deum 'orandus est*) Placare tuis, ô Pædagoge pue-'ris. Pater auriga Israel, Fili & Pater, unum 'ambo. Domine da nobis--ut sentiamus 'Deum & Judicem non acerbum. Præsta 'ut cum undas peccati absque fluctibus 'tranaverimus, tranquilli cum S. Spiritu 'conveniamus, & gratias agamus & laude-'mus unum Patrem & Filium. Filium in-'quam, Pædagogum, & Magistrum, unâ cum

Filius & Pater unum ambo ὁμοούσιοι igitur sunt.

 'S.

'S. Spiritu, qui unus eſt omnia, in quo omnia, 'per quem omnia unum--cujus ſunt gloria & 'ſecula--cui gloria nunc & in ſecula ſeculo-'rum, Amen. His ſubnectit Hymnum Euchariſticum quem Chriſto Pædagogo τῷ διδασκαλικῷ κ̀ πανεπισκόπῳ λόγῳ, Verbo docenti & omnia inſpicienti offert.

Πρέπον ἐστὶ δοξάζειν Ἰησοῦν Χριστόν. Ignat. ad Epheſ. pag. 27. Iterum ad Smyr. pag. 33. Cod. Medicæi.

Sanè cui offeruntur preces, gratiarum actiones, Hymni, æterna gloria, is verè & propriiſſimè Deus eſt in ſecula benedictus & benedicendus. Sed Patri, Filio & Spiritui S. hæc omnia hic loci à Clemente pari modo exhibentur. Concluſio igitur ſit, ſancta & beata & glorioſa Trinitas, tres perſonæ, unus Deus, miſerere nobis miſeris peccatoribus.

In prioribus Stromatum libris nihil ad præſens negotium ſpectans legenti mihi contigit obſervare. Hæc interim è cæteris Lectori benevolo propinamus. 'Non erat '(*inquit Clemens*) Chriſto neceſſe Filios 'procreare qui manet in æternum, & natus 'eſt ſolus Dei Filius.

Strom. lib. 3. pag. 446.

Alio in libro. 'Juſtis appropinquat Do-'minus & nihil eum latet ex noſtris cogitatio-'nibus---Dominum Jeſum dico, qui omni-'potenti ſuâ voluntate corda noſtra intuetur. Illuſtriora deſiderare poſſumus Chriſti Deitatis γνωρίσματα & argumenta? Chriſtum nihil latet, nè cogitationes quidem noſtræ, & voluntate gaudet omnipotenti.

Strom. lib. 4. pag. 517. Par. Edit.

Proximo libro hæc habet minimè negligenda. 'Verbum λόγος Patris non eſt hoc 'quod profertur ὁ προφορικὸς, ſed Sapientia & Dei

Strom. 5. pag. 547.

'Dei bonitas manifestissima. Omnipotens 'etiam potestas & verè divina, quæ non est 'ejusmodi ut intelligentiâ comprehendi 'possit, voluntas omnipotens.

Christus non est λόγος προφορικὸς sed omnipotens & immensus.

Post multa interjecta, citans Platonis verba ex Timæo, addit. 'Non aliter ego intel'ligo quàm S. Trinitatem significari. Nam 'tertium quidem esse Spiritum S. Filium 'autem secundum, per quem facta sunt o'mnia ex voluntate Patris.'

Trinitas Platonis.

Post nonnulla hæc habet prioribus consona. 'Verbum quod progreditur causa est 'creationis. Deinde etiam seipsum generat 'quando Verbum caro factum fuerit, ut ca'deret sub aspectum. Ubi observes velim Verbum suâ propriâ naturâ invisibile esse, & in incarnatione ut præexistens seipsum generasse.

Ib. p. 553. Christus seipsum generat ut hominem.

Sequente libro Paulum Apostolum ex libro Apocrypho, forte Pauli Actis, citat in hæc verba Clemens. 'Libros Græcos sumite, '(*Gentiles alloquens*) agnoscite Sibyllam, 'quomodo unum Deum significet ---& Hy'daspen sumite & legite, & invenietis Dei 'Filium multo clariùs & apertiùs esse scri'ptum.

Strom. 6. p. 636.

Iterum post alia. 'Quoniam unum est in'genitum, nempe Deus omnipotens, unum 'est etiam prægenitum per quod omnia fa'cta sunt. Unus enim est reverâ Deus qui 'fecit principium universorum, significans 'primogenitum Filium, ut scribit Petrus '(*in libro Apocrypho Petri Prædicatio nuncupa*'*ta*)

Ib. p. 544.

Gen. 1.

'*ta*) præclarè intelligens illud, *In principio* '*fecit Deus cælum & terram* (animadvertendum autem est Mosen non dicere, principium fecit Deus, sed in principio fecit cœlum & terram quod aliud longe est) 'Is autem dictus est Sapientia ab omnibus Prophetis. Is est magister omnium quæ orta sunt, 'Dei consiliarius. Quisquamne autem, obsecro te Christiane Lector, dicturus est creaturam à Deo factam esse Dei Sapientiam, quod de Verbo scriptura testatur, aut ejusdem Consiliarius? Absit.

Ib. pag. 649.

Nec illa huc afferre pœnitebit. 'Is qui 'est cognitione præditus γνωστικὸς (*Ortho-* '*doxus* scil. *non Hæreticus*) credit Dei Filio 'nihil incomprehensibile esse. Est igitur Christus scientiæ infinitæ juxta Clementem, & cognitione Deo Patri æqualis, quod rei factæ competere impossibile planè est, & dictu blasphemum.

Strom. lib. 7. in initio pag. 703.

Alibi luculentum Christo Domino ejusq; æternitati, (nullum autem factum æternum est, aut esse potest) testimonium suppeditat Clemens. 'In his (*inquit*) quæ intelligen- 'tiâ percipiuntur id quod est vetustius ge- 'neratione τὸ πρεσβύτερον ἐν γενέσει aut crea- 't one τὸ ἄχρονον, καὶ ἄναρχον ἀρχὴν, καὶ ἀπαρχὴν τῶν 'ὄντων τὸν υἱὸν, tempore & principio (*temporis*) 'carens principium, & eorum quæ sunt pri- 'mitias, Filium colit & honorat γνωστικὸς, h. e. perfectus Christianus, rectâ Dei cognitione imbutus. Vides, Christiane Lector, Clementem clarissimè docere, Filium Dei vetustiorem

Christus est ἄχρονος καὶ ἄναρχος ἀρχή. Principium absque principio, h. e. temporis.

tuſtiorem eſſe generatione, nimirùm temporali; quem principium eſſe aſſerit ἄχρονον καὶ ἄναρχον, ſine principio temporis: quod creaturæ cuicunque ex nihilo factæ adſcribere falſum eſſet & contradictorium. Animadvertas etiam quantum à vero aberrant, qui Arianum illud Chriſto occinunt, *erat quando non erat*: Quod enim ἄχρονον, æternum eſt, & quod æternum eſt nunquam non erat, cùm ſemper erat.

Κτίσμα οὐσία οὐ δεκτικὴ τῶν ἰδίων τοῦ Θεοῦ. Athan. ad Serapion.

Pergit Clemens noſter. 'Perfectiſſima & 'ſanctiſſima & maximè principalis, & quæ 'maximè imperat, & eſt maximè regia, eſt 'natura Filii, quæ eſt ſoli omnipotenti pro'pinquiſſima. Hæc eſt maxima excellentia 'ὑπεροχὴ quæ omnia ordinat ex voluntate 'Patris, indefeſſâ & inexhauſtâ cuncta ope'rans potentiâ, propterea quod agit arca'nas & abditas reſpiciens notiones. Nun'quam enim è ſpeculâ ſuâ excedit Dei Fi'lius (*uti nec Juſtino M. univerſorum Pater*) 'ut qui non dividatur, non diſſecetur, non 'tranſeat è loco in locum, ſit autem ſemper 'ubique & contineatur nuſquam. Tota mens, 'totus oculus, tota lux paterna, quæ omnia 'audit, ſcit omnia, poteſtate ſcrutatur po'teſtates (hoc eſt, *Angelos*) quæ ei ſubjectæ 'ſunt. Hactenus Clemens. Tuam jam appello, Chriſtiane Lector, fidem, imò rationem: Hæccine creaturæ quamvis perfectiſſimæ ſanctiſſimæque, abſque grandi ſacrilegio, & abſurditate adſcribi poterint? Quid? Omnia indefeſsâ & inexhauſtâ potentiâ operari?

Dialog. ſupra.

rari? Arcana mentis humanæ, imò Angelicæ, ſcrutari? de loco in locum non tranſire, ſed ſemper ubique eſſe, & nuſquam contineri? Omnia videre, ſcire? &c. Qui ſingulares haſce divinæ majeſtatis prærogativas, vel, ut in ſcholis loquuntur, proprietates incommunicabiles, rei ex nihilo factæ transferunt; communes tùm religionis tùm rationis notiones violant, & creaturam in creatorem commutant, vel ſaltem plures Deos inferiores, ſeu medioxumos cum Ethnicis introducunt. Quod ſi cum Clemente eaſdem Chriſto tribuamus; invictè ſequitur eum eſſentialiter & ſubſtantialiter unum & eundem cum Patre Deum eſſe in ſecula benedictum. Sed de his ſatis.

Hoc (ſcil. æternitas) ſi Dei proprium eſt, ſolius Dei erit cujus eſt proprium, &c. Tertul. adv. Hermog. c.4.

Nec illa tranſcribere tædio erit Clemente noſtro digna. 'Verbum undequaque effuſum vel minima reſpicit ex iis quæ in vita geruntur.

Ib. pag. 711.

Alibi hæc habet memoratu digniſſima. 'Jubemur colere & honorare eundem quem & Verbum eſſe & Servatorem Ducem habemus perſuaſum, & per ipſum Patrem, (Clementis autem ſæculo cultum religioſum ſoli Deo exhibitum fuiſſe notiſſimum eſt: apud quem latriæ, aut duliæ Angelis vel Sanctis quibuſcunque præſtitæ, nec vola uſpiam apparet, nec veſtigium) 'cujus, utpote Filii unigeniti, honor in Patrem redundat. Qui Chriſtum igitur, ut jubentur, colere & honorare detrectant, quicquid obtendunt, Patrem ipſum dedecorant.

Ib. 719.

Clemens

Clemens noster illa Davidis perpendens, Ib. 733:
Hæc est Generatio quærentium Dominum, quæ- Psal. 24. 6.
rentium faciem Dei Jacob, addit; 'Demon-
'stravit David Servatorem nostrum esse
'Deum, dicens eum esse Faciem Dei Jacob
(facies autem, ut omnes nôrunt, ejusdem
cum corpore substantiæ est) 'qui annuncia-
'vit & docuit de Spiritu. Quocirca Aposto- Heb. 1. 3.
'lus quoque appellavit Filium characterem
'gloriæ Patris, qui veritatem, de Deo docue- Excludendo
'rit & expresserit, quòd Deus & Pater unus Deos alienos,
'est, & solus omnipotens, quem nemo no- cum Christum
'vit nisi Filius, &c. unum autem (*inquit*) Dei Filium
'esse Deum per eos qui quærunt *Faciem Dei* esse omnipo-
'*Jacob* indicatum est, quem solum esse Deum tentem diser-
'Patrem bonum exprimit servator noster & tissime & sæ-
'Deus. Hinc consequitur, nisi contradicto- pissimè profi-
ria nos docuerit Clemens, cùm Filius sit teatur.
(ut supra, & sæpius apertissimè testatus est)
omnipotens, & Deus; Patrem & Filium
esse unum illum & solum verum Deum o- Ἐν ἀμφῳ uterque unum
mnipotentem, ut credit, & semper credidit, seu unus Deus.
Ecclesia Catholica; vel plures esse Deos o- ut supra pag.
mnipotentes admittendos; à quo Gentilium 49.
portento certo certius est S. Clementem,
cum universis Patribus, toto pectore abhor-
ruisse.

Ad finem libri ultimi hæc legas. Quæ sunt Ib. p. 765.
'fissis ungulis & ruminant, hostias esse mun-
'das tradit scriptura, utpote quod Justi per Levit. 11. 3.
'fidem iter ingrediantur ad Patrem & Fi-
'lium. Hæc est enim stabilitas eorum quo-
'rum fissæ sunt ungulæ, &c. Quæ ruminant
quidem

'quidem bifidam autem non habent ungu-'lam, vulgus Judæorum tacitè significant, 'qui eloquia Dei habent in ore, fidem an-'tem & basin non habent quæ transmittit ad 'Patrem per Filium & innititur veritati. Hæc Allegoricè Clemens; Christi omnipotentiæ, omniscientiæ, omnipræsentiæ, æternitatisque testis laudatissimus.

Seculum Tertium.

CAP. I.

ORIGENES.

PRæceptorem suum Clementem Alex. Discipulus insequatur Origenes φιλόπονος, de quo verissimè dictum est, *Ubi benè nemo melius, ubi malè, nemo pejus, scripsit.* In hujus operibus, licet innumeris, etiam in Sanctissimam Trinitatem, erroribus scateant, ab invidis Adversariis insertis, ut in Apologeticis nos docent Pamphilus, Ruffinus, Didymus, Sixtus Senensis, aliisque; haud pauca tamen, eaque insignia, in eisdem extant Catholicæ fidei testimonia. Athanasius in libro de Decretis Synodi Nicænæ Origenem laudat contra Arianos, additq; eos nullum ex antiquis Patribus pro suâ hæresi afferre (quicquid nunc Sandius gloriatur) potuisse.

Vid. Epiphan. Epist. ad Joh. Hierosolym. & Hieronymi ad Avitum.

Pag. 423. Edit. Commelin.

Verba

Verba à magno Athanaſio ex Origene deſumpta ità ſonant. ‘Cum Chriſtus ſit ſimilitudo Patris, fieri non poteſt ut fuerit ‘quando non fuerit. Quando enim Deus qui ‘ſecundùm Joannem lux dicitur ſplendore ‘caruit ſuæ majeſtatis, ut quis audeat Filio ‘principium adſcribere, quaſi antea non exiſtentem? Cogit & ſecum quicunq; audebit ‘dicere, erat quando non erat Filius (*Arianorum cantilena*) ſe hoc ipſum dicere, erat ‘quando Sapientia non erat, quando ratio ‘non erat? (ſcil. *in Deo.*)

Chriſtus neceſſario ſempiternus.

Idem Origenes alibi. ‘Sed fas non eſt, ‘neque periculo vacuum, quantum in nobis ‘eſt ſpoliare Patrem unigenito ſuo ſemper ‘ſecum exiſtente Verbo, ſpoliare item eum ‘ſapientiâ. Hæc Origenes apud Athanaſium.

Sed præſtat Origenem ipſum conſulere, in cujus commentariis in Epiſtolam ad Romanos hæc in initio reperias. ‘Chriſtus ‘(*inquit*) eſt Deus non prædeſtinatus ut ‘eſſet Filius Deus, cùm ſemper fuit ſicut ‘Pater, ſed deſtinatus. Prædeſtinatur enim ‘quod non eſt.

In cap. 1.

Filius Dei ſemper erat.

Iterum poſt pauca. ‘Factus eſt Dei Filius ‘id quod prius non erat ſecundùm carnem: ‘ſecundùm verò ſpiritum erat priùs, & non ‘erat prius quando non erat.

Ibidem.

Non erat prius quando non erat Chriſtus

In illa verò, *Quem propoſuit Deus propitiatorium*, &c. præclarè diſſerit. ‘Propoſuit magis de animâ Chriſti quàm de deitate ejus ‘dictum eſt. *Propoſuit* enim intelligitur quaſi prius poſuit, hoc eſt, priùs quàm eſſet.

In cap. 3.

Quod

Christus sempiternus.

'Quod enim *est* ponitur, quod nondum, proponitur; non ergo convenit de eo quod semper erat, id est, de Verbo Dei, dici quod propositus est, sed de animâ ejus, quæ licèt inseparabilis à Verbo Dei, creata tamen est, & unigeniti Deitate posterior. Hæc æternam Christi Deitatem disertissime comprobant.

Ibidem in fine, lib. 4. Nihil diversum aut extraneum in Trinitate. Athanasius passim.

Illa etiam notatu dignissima sunt. 'Fidere dicimur in Patrem & Filium & Spiritum S. quum integram substantiam, plenam & perfectam, quum nihil diversum, nil discrepans aut extraneum in Trinitate profitemur.

In cap. 5. lib. 4. propè finem. Christus ex substantia Patris. Est igitur consubstantialis Patri.

Nec illa mihi excidere patior. 'Nisi esset hic (scil. *Christus*) ex illâ veniens substantiâ & illius Patris Filius de quo dictum est, quòd *Nemo bonus nisi unus Deus Pater*, tantam utique erga nos bonitatem non potuisset ostendere.

In cap. 9. lib. 7. 1. Cor. 8. 6.

Illa autem prætermittere piaculum esset. 'Miror quomodo quidam legentes—*Unus Deus Pater ex quo omnia, & unus Dominus Jesus Christus per quem omnia*, negent Filium Dei Deum debere profiteri, ne duos Deos dicere videantur. Et quid de hoc loco Apostoli facient, in quo apertè Christus super omnia Deus esse præscribitur? Sed non advertunt qui hæc ita sentiunt, quòd sicut Dominum Jesum Christum non ita unum esse Deum dixit, ut ex hoc Deus Pater non Dominus dicatur: ita & Deum Patrem non dixit ita esse unum Deum ut Deus Filius

Palmaria Anti-Trinitariorum objectio. Vid. Crellium de uno vero Deo &c.

'lius non credatur. Vera est enim Scriptura 'quæ dicit, *Scitote quod ipse est Deus.* Unus 'autem uterque est Deus, quia non est aliud 'Filio divinitatis initium quàm Pater, sed 'ipsius unius paterni fontis (sicut Sapientia 'dicit) *Purissima est emanatio Filius.* Est ergo 'Christus Deus super omnia. Qui autem su-'per omnes est, super se neminem habet. Non 'enim post Patrem ipse, sed de Patre. Hoc 'autem (*id est Sapientia Dei*) etiam de S. Spi-'ritu intelligi dedit, ubi dicit, *Spiritus Domini* '*replevit orbem terrarum & qui continet omnia*, '&c. si ergo filius Dei super omnes dicitur, '& Spiritus S. continere omnia memoratur, 'Deus autem Pater est ex quo omnia, evi-'denter ostenditur natura Trinitatis & sub-'stantia una (numero sc. non specie tantùm una, quæ duos pluresve Deos facilè admittit) 'quæ est super omnia. Clarissimum contra Tritheitas, & plurimæ (ut alicubi Tertullianus) divinitatis cultores testimonium.

Psal. 100.
Pater & Filius uterque unus Deus quia Filius ex Patris substantia est.
Christus est Deus super omnes.
Spiritus Deus omnia continens.
Pater Filius & Spiritus unius substantiæ sunt, h.e. ὁμοούσιοι.

Alibi (quod diligenter observandum est) probat Christum esse revera Deum, quia religiosè invocandus est, illa Apostoli huc referens, *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt?* Audi ipsum. 'Eum cujus no-'men invocatur, Deum Jesum Christum 'esse pronunciat Paulus in principio Epistolæ 'ad Corinthios, ubi dicit, *Cum omnibus qui* '*invocant nomen Domini Jesu Christi*, &c. si ergo '& Enos, & Moses, & Aaron, & Samuel 'invocabant Dominum, & ipse exaudiebat 'eos, sine dubio Christum Jesum Dominum invocabant,

In cap. 10. lib. 8.
Rom. 10. 14.
1 Cor. 1. 1.
Psal. 99. 6.

Invocare est adorare.

'invocabant, & si invocare Domini nomen '& adorare Deum unum atque idem est, 'sicut invocatur Christus & adorandus est 'Christus, & sicut offerimus Deo Patri pri'mo omnium orationes, ita & Domino 'Jesu Christo---& sicut offerimus gratiarum 'actiones Deo, ità gratias offerimus Salva'tori. Unum namque utrique honorem de'ferendum, id est Deo Patri & Filio, divinus 'docet Sermo, cùm dicit, *Ut honorificent Fi'lium sicut honorificant Patrem.* Arrigite aures Christomachi: unum eundemque non similem aut diversum honorem Deo Patri & Filio (Deo, ait, non Diis) à Christianis deferendum esse.

Joan. 5. 23.

Eodem in loco paulò superiùs hæc habet minimè omittenda. 'Apostolus (*inquit*) do'cet, *Ne dicamus in corde nostro, & putemus 'quod Christus--non ubique est, ac per omnia 'diffunditur*, quippe qui cùm esset in terris 'dicebat quod esset in cœlo. Non dixit, qui 'fuit, sed qui *est in cœlo.*

Ibid.

Rom. 10. 6.

Joan. 3. 13.

Nec illa gravabor huc transcribere, quanquam mihi propè exciderunt. '*In formâ Dei 'erat* (sc. *Christus*) & videns unius hominis de'licto mortem regnare per populos creaturæ 'suæ, non obliviscitur, *Nec rapinam ducit esse 'se æqualem Deo hoc est*, non sibi magni ali'quid deputat quod ipse quidem æqualis 'Deo, & unum cum Patre est. Hæc ex Commentario Origenis in Romanos collecta sunt; interprete, non Ruffino (cujus sublesta in fidem in aliis transferendis haud immeritò

In cap. 5. lib. 5.

Phil. 2. 6.

Christus unum cum Deo Patre & æqualis ei.

In Origenian.

meritò notat vir doctus & modestus Huetius) sed S. Hieronymo ut ex præfatione operis intelligas.

Magnam autem præ cæteris invidiam Origeni conflavit opus illud Ecclesiæ infestum & infaustum περὶ ἀρχῶν. Unde funestæ illæ inter Hieronymum & Ruffinum, inter Chrysostomum & Epiphanium, aliosque summi nominis viros altercationes ortum habuere. In his tamen libris (licèt aliàs erroribus abundent) Apostolicam circa SS. Trinitatem fidem clarissimè nobis depingit Origenes. Ita enim de *Christo* scribit. ‘Primùm ‘illud nos oportet scire, quod alia est in ‘*Christo* Deitatis ejus natura qui est unige‘nitus Filius Patris; & alia humanæ.--- ‘Neque tamen putet quis aliquid nos in‘substantivum dicere cùm eum Dei Sapien‘tiam nominamus, id est, ut exempli causâ ‘finxerim, quod eum non velut animal quod‘dam sapiens, sed rem aliquam (intelligit qualitatem aliquam seu virtutem ut Sociniani de Spiritu S. comminiscuntur) quæ Sa‘pientes efficiat intelligamus.--- Si ergo se‘mel rectè receptum sit unigenitum Filium ‘Dei Sapientiam ejus esse substantialiter sub‘sistentem, frustra suspicemur quòd ipsa ‘Idêa substantiæ ejus corporeum aliquid ha‘beat. Quibus præclarè admodùm subjungit. ‘Quomodo autem extra hujus Sapien‘tiæ generationem fuisse aliquando Deum ‘Patrem, vel ad punctum momenti quis po‘test sentire vel credere, qui tamen pium ali-

Lib. 1. cap. 2. de princip.

Christus Dei Sapientia est, Substantia subsistens non tantum res.

'quid intelligere noverit vel ſentire? Aut 'enim non potuiſſe Deum dicet generare 'Sapientiam antequàm generaret, aut po-'tuiſſe quidem ſed noluiſſe? Quorum 'utrumque (*inquit*) abſurdum & impium 'eſt. Propter quod nos ſemper Deum Pa-'trem novimus unigeniti Filii ſui, ex ipſo 'quidem nati, & quod eſt ab ipſo trahentis 'ſine ullo tamen initio, non ſolùm eo quod 'aliquibus temporum ſpatiis diſtingui po-'teſt, ſed (*attende*) ſine illo quod ſola mens 'apud ſeipſum intueri ſolet, & nudo (*ut* '*ita dixerim*) intellectu atque animo con-'ſpicari. Hæc probè contra Arianorum ter-giverſationes notanda ſunt, qui

Deus ſemper Pater.

Chriſtus ab æterno genitus.

Vid. Hilar. cont. Conſtantium Imp.

Verbum Deum ante ſecula ſeu mundi creationem extitiſſe contitebantur (quod de Diabolo fortaſſe verum eſt) ſed neutiquam ab æterno ex Dei ſubſtantiâ genitum fuiſſe, ſed ex nihilo factum aut creatum.

Pergit Origenes. 'Qui initium aſſignat 'Verbo Dei vel Sapientiæ Dei, intuere ne 'magis in ipſum ingenitum impietatem 'ſuam jactet; cùm eum neget ſemper Pa-'trem fuiſſe, & genuiſſe Verbum & habuiſſe 'ſapientiam in omnibus anterioribus vel 'temporibus vel ſeculis, vel ſi quid eſt quod 'nominari poteſt.

Ariani in ipſum ingenitum impietatem ſuam jactant.

Ibidem. 'Non per adoptionem Spiritûs 'Filius fit (ſcil. *ut ſancti homines*) ſed natu-'râ Filius eſt. Iterum paulo inferius. *Ipſe eſt ſolus naturâ Dei Filius, idcirco unigenitus dicitur*, h. e. Filius unigenitus dicitur Chriſtus non propter gratiam ſed naturam. In

Naturâ non gratiâ, aut dominio ut Sociniani volunt.

In eodem capite post nonnulla hæc invenias apprimè advertenda. ‘ Ut autem unam ‘ & eandem omnipotentiam (*ac consequenter* ‘ *naturam*) Patris ac Filii, esse cognoscas, ‘ sicut unus atque idem est cum Patre Deus ‘ & Dominus, audi Joannem in Apocalypsi ‘ dicentem, *Hæc dicit Dominus Deus, qui est* ‘ *& qui erat & qui venturus est, omnipotens.* ‘ Qui enim venturus est omnipotens, quis ‘ est alius nisi Christus? Et sicut nemo debet ‘ offendi cùm Deus sit Pater, quòd etiam ‘ Salvator est Deus; ita & cùm omnipotens ‘ sit Deus Pater, etiam nullus debet offendi ‘ quod etiam Filius omnipotens dicitur. ‘ Hoc modo namque verum erit illud quod ‘ ipse dicit ad Patrem, *Omnia tua mea sunt*; ‘ si omnia, Filius etiam omnipotens est.

Apocal. 1. 8.

Christus omnipotens est.

Filius omnipotens ut Pater.

Joan. 17. 10.

Tandem in fine ejusdem capitis. ‘ Non ‘ alia aliqua secunda bonitas existit in Filium ‘ (*rectiùs in Filio*) præter eam quæ est à Pa- ‘ tre. Unde & rectè ipse Salvator dicit, *Ne-* ‘ *mo bonus nisi unus Deus Pater*; quo scil. per ‘ hoc intelligatur Filium non esse alterius bo- ‘ nitatis, (*ac consequenter essentiæ*) sed illius ‘ solius quæ in Patre est.---Propter quod non ‘ debet velut blasphemiæ aliquod genus pu- ‘ tari in eo quod dictum est, *Nemo bonus nisi* ‘ *unus Deus Pater*, ut propterea putetur vel ‘ Christus vel Spiritus S. negari quod bonus ‘ sit, sed, ut superius diximus, principalis ‘ bonitas in Deo sentienda est Patre, ex quo ‘ & Filius natus & Spiritus S. procedens si- ‘ ne dubio bonitatis ejus naturam in se reti- ‘ nent

Quomodo inferior dici poterat qui Filius & omnia quæ Pater? Orig. lib. 7. ad Rom.

Matt. 19. 17.

‘ nent quæ eſt in eo fonte de quo vel natus ‘ eſt Filius vel procedens Spiritus S. Hæc clariſſima, imò, præclariſſima ſunt.

Lib. 3. In proximo capite hæc occurrunt, ‘ Veruntamen uſque ad præſens nullum ſermonem in Scriptis S. invenire potuimus per

Spiritus S. non eſt factus aut creatus. Gen. 1. 2.

‘ quem Spiritus S. factura eſſe vel creatura ‘ diceretur.---Spiritus igitur Dei qui ſuper ‘ aquas ferebatur puto quod non ſit alius ‘ quam Spiritus S. ſecundùm quod ego intelligere poſſum.

Illa verò quæ paulo ſuperiùs habet minimè omittenda ſunt ; ‘ Ex quibus omnibus ‘ (*nimirùm S. Scripturæ locis*) didicimus tantæ authoritatis & dignitatis ſubſtantiam ‘ eſſe Spiritûs S. ut baptiſmus ſalutaris non ‘ aliter niſi excellentiſſimæ omni Trinitatis ‘ authoritate, id eſt, Patris, & Filii, & Spiritus S. cognominatione compleatur, & ‘ ingenito Deo Patri & unigenito ejus Filio ‘ nomen quoque Spiritus S. copuletur. Quis ‘ ergo (*inquit*) non obſtupeſcat quanta Majeſtas Spiritus S. ſit : cùm enim qui dixerit

Lucæ 12. 10. ‘ *Verbum in Filium hominis* audiat ſperare veniam poſſe, eum verò qui in *Spiritum S.* ‘ *blaſphemaverit* veniam non habere.

Ib. Poſt nonnulla. ‘ Impium ait eſſe & ſtultum Spiritum S. confiteri, & ignorantiam ‘ ei adſcribere. Pari ratione rectiſſimè colligas Filium Dei cum Arianis confiteri, & eidem ignorantiam, nimirùm diei judicii, adſcribere, impium & ſtultum eſſe.

Illa ex his libris tantùm adjungam Arianæ

Hæreſi

Hæreſi ex diametro adverſa. ‘Non dicimus ſicut Hæretici putant—ex nullis ſubſiſtentibus Filium procreatum à Patre, id eſt, extra ſubſtantiam ſuam ut fuerit aliquando quando non fuerit.

Lib. 4. in Anacephalai. in initio.

Non eſt mihi animus omnia quæ in Origenis ſcriptis Catholicæ fidei circa SS. Trinitatem conſona ſunt tranſcribere. Rationes infra videas, ſi libet. Quædam tantum, ſed illuſtria, hinc illinc diſperſa delibabo.

Hujuſce generis illa ſunt. ‘Formam ſervi accepit (ſcil. *Chriſtus*) & cum ipſe inviſibilis ſit, naturâ utpote æqualis Patri, habitum tamen viſibilem ſuſcepit.

Hom. 4. in Gen. Chriſtus inviſibilis & Patri æqualis.

Alibi præclarè de Angelo qui Joſuæ apparuit diſſerit. ‘Cognovit Joſua non solùm quod ex Deo eſt, ſed quia Deus eſt; non enim adoraſſet niſi Deum cognoviſſet. *Statim addit*: Angelus hic Chriſtus erat.

Hom. 6. in Joſu. Solus Deus adorandus eſt, non Angelus.

Nec illa parvi æſtimanda in priori Homiliâ. ‘Certum eſt quod ex uno Deitatis fonte & Filius intelligendus eſt & Spiritus.

Hom. 5. in Joſu.

Illa autem omittere piaculum eſſet. ‘Eſt ergo hæc trium diſtinctio perſonarum in Patre & Filio & Spiritu S. quæ ad pluralem puteorum numerum revocatur. Sed horum puteorum unus eſt fons: una enim ſubſtantia eſt & natura Trinitatis. Breviſſima & pleniſſima S. Trinitatis confeſſio; ſi enim unius ejuſdemque ſubſtantiæ ſit, hoc eſt, numero (plures enim eſſe Deos Chriſtianæ aures neutiquam ferunt) Filius & Spiritus

Pater, Filius, & Spiritus ὁμοούσιοι.
Hom. 12. in Num.

ritus S. Patri ὁμοούσιοι seu consubstantiales rectissimè audiunt.

Si quis plura adhuc Origenis desideret, consulat Hom. 3. in Josuam, Hom. 4. in Esaiam, in illa Sanctus, Sanctus, Sanctus. Hom. 6. in Jeremiam, nec non Hom. 11. in eundem, ubi hæc reperias quæ huc transcribere non piget. 'Puto ergo quod Spiritus S. ita sanctus sit, ut non sit sanctificatus. Non enim 'ei extrinsecùs & aliundè accessit sanctificatio quæ ante non fuerat; sed semper fuit 'sanctus, nec initium sanctitas ejus accepit. 'Sola enim Trinitatis substantia est quæ — 'sui naturâ sit sancta.

Spiritus S. sanctitas absq; initio.

Ex libris autem contra Celsum, (quod opus cæteris facilè palmam præripit) cùm Græcè extent, & ad manum sint, nonnulla hisce accumulare gestit animus. Nec aliundè meliùs ordiamur quàm ab illis quæ habet in verba Davidis. *Sedes tua Deus in seculum seculi*, &c. *unxit te Deus*, *Deus tuus*, &c. 'Considera quod Deum alloquens Propheta, 'cujus sedes est in seculum seculi, &c. hunc 'Deum ait unctum à Deo qui sit ipsius Deus, 'unctum autem dilexisse justitiam, &c. His 'verbis memini me urgere Judæum, cumq; 'non possit se explicare, respondit sicut de'cebat Judæum. Aiebat (*quem moderni nostri 'Christomachi imitantur*) ad universitatis 'Deum dictum esse illud, *Sedes tua Deus in 'seculum seculi*, &c. Ad Christum verò illud, '*Dilexisti justitiam — propterea unxit te Deus*, '*Deus tuus*, &c. Post nonnulla ait, magos obtulisse

Lib. 1. pag. 43. Edit. Cantabr.

Psal. 45.

Psal. 45.

Ib. pag. 46.

obtuliſſe Chriſto Thus ut Deo quem adoraverant.

Illa inſuper Celſo objecta minimè omittenda ſunt. ‘Ne apertè prædicatam in Evan- Ib. pag. 49.
‘geliis Chriſti Deitatem confiteatur non vult ‘Celſus iis fidem præbere.

Illa verò accuratius animadvertenda ſunt, cum Celſo objicienti, ‘Quid opus erat Deum Ib. pag. 52.
‘mortis metu fugere in Ægyptum? *Reſpon-* ‘*det*, Nimia novitas auxilii, & ſupra mo- ‘dum inſignis non conveniebat ei qui vellet ‘oſtendere ſe hominem à Deo teſtimonium ‘habentem ſed occultare quiddam divinius ‘ſub humanâ ſpecie, id quod erat propriè ‘Dei Filius, Deus Verbum, potentia, Sa- ‘pientiaque Dei qui vocatur Chriſtus.

Illa inſuper alio in libro diſerta ſunt. Lib. 2. pag. 63.
‘Meritò Judæos accuſamus quòd Chriſtum ‘Deum minimè agnoſcant, cui tot locis
‘Prophetæ teſtantur (ſcil. *Moſes & David*) Gen. 1. 3, 6, 26.
‘quod ſit magna virtus Dei. Si enim man- Pſal. 148. 5.
‘davit Deus & conditæ ſunt creaturæ, quis ‘juxta ſententiam Prophetici Spiritus poſſet ‘eſſe tanti Paterni mandati executor quam ‘ille, ut ſic loquar, animatus ejus Sermo & ‘veritas? Chriſtus Sermo animatus, ἔμψυχος.

His adjungit quæ Chriſti Domini omni- Ibid. pag. 64.
præſentiam, ac proindè immenſam infinitamque naturam clariſſimè comprobant. ‘Quod verò eum qui in Jeſu locutus eſt illud, ‘*Ego ſum via, veritas & vita*, nè evangelia ‘ſic circumſcribant corpore, ut nuſquam eſſet ‘extra Jeſu corpus & animam; liquet ex

 multis

'multis locis, quorum aliquot paucos libet 'hic apponere. Baptista Joannes prophetans 'jamjam adfore Dei Filium, non in illo cor-'pore animâque (*tantum intellige*) sed præ-'sentem ubique dicit de eo; *In medio vestrum* 'stat quem vos nescitis, qui post me venturus est.* (Joan. 1. 26.) 'Siquidem intellexisset illic tantummodo 'esse Dei Filium ubi corpus ejus cerneretur, 'quomodo dixisset illud, *In medio vestrum* '*stat quem vos nescitis?* In eandem sententiam citat Mat. 18. 20. & 28. 20.

Post nonnulla hoc modo Celsum adoritur. 'Quod si Celsus credet Evangeliis quoties 'ei videntur contra Christianos facere, eis-'dem asserentibus Jesu divinitatem θειότητα 'nolet credere; dicemus ei, aut in univer-'sum iis non crede--aut, si credis omnibus 'quæ continent, admirare verbum Dei factum 'esse hominem. (Ibid. pag. 80.)

Alio in libro asserit Jesum etiam antea sumptam humanam naturam esse Dei Filium, nec post descensum è cœlo tum primùm initium habuisse. (Lib. 3. p. 119.)

Illa item accuratius animadvertenda sunt quæ Celso improperanti Christianos Jesum mortali corpore constantem Deum esse credere, reponit Origenes. 'Hunc Jesum, quem 'jam olim Deum & Dei Filium credimus; 'sciant esse ipsum Verbum, veritatem, sa-'pientiam; cæterùm mortale ejus corpus & 'humanam animam illius Verbi non solùm 'communicatione sed etiam unitione & per-'mixtione tantum divinitatis assumpsisse ut (Ibid. p. 136.)

Deus

'Deus fieret, h. e. esset; Factus enim Deus proprie nullus est.

Alibi distinguit inter animam Jesu & Verbi Dei naturam quod Deus est. Lib.4. p. 164. & 170.

In initio libri proximi in hunc modum præfatur. 'Dei solius est opus per Spiritum suum 'una cum Christi Spiritu adire quos dignatur. Lib. 5.

Illa autem quanquam pene elapsa fuerint hoc loco, licet non suo, annotare visum est 'Christus ipse Deus descensu in mundum non 'mutat locum, nec deserit solium (*nimirum* '*cœli*) cum repleat orbem. Quod ipsum probat ex Jer. 23. 24. Act. 17. 28. Lib. 4. p. 164. Christus omnipræsens.

Illa etiam diligenter observanda sunt. 'Ebionæi (*inquit*) Hæretici duorum gene'rum sunt, vel nobiscum fatentes Jesum 'natum à Virgine vel non ita; sed reliquo'rum more hominum. Quid hoc crimen ad 'Ecclesiam pertinet? *Similiter post pauca.* 'Sunt quædam hæreses quæ non recipiunt 'Paulinas Epistolas, ut Ebionæi utriusque 'generis. Ubi notandum est, nonnullos ex Ebionis Hæresi, Jesum Christum, non reliquorum more hominum, sed, ut Sociniani, è Virgine natum, docuisse, & eâ ratione Dei Filium nuncupari. Lib. 5. p. 272. & pag. 274. Ebionæi diversi generis.

In eodem libro post haud pauca hæc reperias, lectu dignissima. 'Nam neque ab æterno genitum '(*Græca habent* τ̀ ἀγέννητον, 'h. e. *in tempore*) omnisq; creatæ naturæ pri'mo genitum quisquam pro dignitate potest 'nosse nisi Pater ipse qui genuit ὁ γεννήσας 'αὐτὸν πατὴρ (*non est igitur absolute* ἀγέννητος) Lib. 6. p. 287.

neque

'neque Patrem quiſquam æque ac ὁ ἔμψυχος 'λόγος, animatum ejus Verbnm & Sapien'tia & veritas. Ubi loci Platonis verba Trinitatem indicantia commemorat à Clemente Alex. ſupra laudata. Quibus addit. His lon'gè præſtantiora ex Prophetis hauſimus ipſo 'Jeſu interpretante ſuis Diſcipulis quid per 'hæc oracula (*nimirum Scripturæ*) voluerit 'Spiritus S. qui fuit idem etiam Chriſti Spi'ritus.

Lib. 6. p. 317.

Athanaſius ſimiliter αὐτόλογον appellat.

Poſt nonnulla interpoſita diſertè aſſerit, Chriſtum Verbum & Dei Filium fuiſſe δημιουργὸν mundi opificem καὶ ὡσπερεὶ αὐτουργόν. Verbi autem Patrem cujus mandato mundus ſit per ipſum Filium conditus τὸ πρώτως δημιουργὸν, eſſe primariò demiurgum, ſcil. ratione originis & ordinis; cùm Filius in SS. Trinitate ſecunda perſona ſit à Patre ortum trahens.

Ibid. p. 320.

Illa etiam inter alia diligenter annotanda ſunt, Cùm Celſus aſſeruiſſet Deum Patrem non eſſe λόγῳ ſeu ratione comprehenſibilem; Origenes diſtinguit, & ad hunc modum ſe explicat; 'Si intelligatur de ratione λόγῳ quæ 'in nobis eſt hâc Deum non eſſe comprehen'ſibilem, ſin de illa quæ erat *In principio, & 'erat apud Deum, & erat Deus*, hâc Deum 'eſſe comprehenſibilem. Quiſquamne, obſecro Lector, Deum infinitæ immenſæque naturæ comprehendere potis eſt præter Deum, ejuſdem planè immenſæ naturæ participem?

Joan. 1. 1.

Ib. 322.

Nec illa Origene indigna ſunt. 'Quis 'alius

'alius valeat servare & ad Deum Opt. Max. 'animam humanam adducere, quàm Deus 'Verbum, qui cùm in principio apud Deum 'esset propter carnales caro factus est, ut 'caperetur ab iis à quibus alioqui nè vide-'ri quidem poterat in quantùm Verbum 'erat, & Deus erat.

Christus incarnatus est ut esset visibilis.

Ibidem post nonnulla. 'Juxta nostram do-'ctrinam non solus universorum Deus & Pater 'magnus est. Communicavit enim magnitu-'dinem suam cum unigenito & primogenito 'omnis creaturæ, ut magnitudine quoque 'imaginem Parentis referat. Ib. 323.

In ipso initio libri ultimi Christum orat in hæc verba. *Octavum volumen aggressurus precor Deum & Verbum ejus unigenitum ut adsit mihi.* Sed, ut hoc ipse in libro passim habet, soli Deo offerendæ sunt preces. Christus igitur juxta Origenis sententiam verissimè Deus est, Lib. 8. Pag. 402, 404, 422.

Deinceps post nonnulla Celsum introducit Christianos hisce verbis accusantem. 'Si nul-'lum alium isti præter unum Deum (*nota*) 'colerent, videri poterant alios (nimirum '*Gentiles Polytheismi reos*) meritò contem-'nere; nunc cùm recens exortum hunc '(*Christum ut Deum*) immensis extollant 'honoribus, credunt se nihil peccare in Deum 'quod ministro ejus reverentur, serviant. '*Quibus regerit Origenes.* Si Celsus intelle-'xisset illud, *Ego & Pater unum sumus, &* '*illud. Sicut ego & tu unum sumus,* non pu-'tasset nos & alium (*Deum*) colere præter Ib. p. 385. Joan. 10. 30. 17. 22.

Deum

'Deum universorum Dominum, Ait enim, 'Pater est in me, & ego in Patre. Hinc facilè perspicias Christum & Dominum universorum Patrem juxta Origenis responsionem unum esse eundemque numero Deum, nimirùm ratione habitâ essentiæ,

Christum ut Deum colendo alium Deum non colimus. Vid. Lactant. l. 4. Instit. cap. 29.

Quam in rem ibidem addit Origenes. 'Quod si quis his motus verebitur nè fortè 'transfugiamus ad eos (scil. *Patri-passianos*) 'qui negant duas esse ὑποστάσεις subsistentias 'Patrem & Filium: audiat illud, *Erat autem* '*omnium credentium cor unum & una anima*, ut 'contempletur illud dictum, *Ego & Pater* 'unum sumus. Hæc, quod probè notandum est, unitatem non essentiæ (quanquam nec excludant) sed voluntatis & concordiæ inter Patrem & Filium, denotant. Noluit autem, opinor, Origenes ineffabile, trium Personarum in unitate ejusdem essentiæ mysterium dilucidiùs Celso, Philosopho Ethnico & Epicuri de grege porco deridendum proponere, ὁ πάντα πᾶσι πάντοτε, ut sapientissimè Nazianzenus. Sed pergamus.

Act. 4. 32.

Joan. 10. 1.

Quo sensu Sancti omnes cum Deo. unum sunt inter se & in Deo Ath. de Synod. p. 711.

His annectit Origenes. 'Unum igitur 'Deum Patrem & Filium colimus--& non 'recens exortum, quasi prius non fuerit, 'nimiis honoribus extollimus: Credimus 'enim ejus verbis dicentis, *Antequam Abraham natus esset ego sum*. Itemque, *Ego sum* '*veritas*. Nec est quisquam nostrum tam illi'berali ingenio ut opinetur quod veritatis 'essentia non fuerit ante adventus Christi 'tempora. Itaque religiosè colimus Patrem

Christus sempiternus & unus cum Patre Deus.

Joan. 8. 58.

Joan. 14. 11.

'veritatis,

veritatis & veritatem Filium, duos quidem subsistentiâ, ὑποςάσει, unum verò concordiâ, consensu, voluntatisque identitate: adeò ut quicunque vidit Filium, viderit in ipso Deum, ut in imagine Dei.

Cùm afferat hoc in loco Origenes Patrem & Filium duos esse ὑποςάσει, unum verò concordiâ voluntatisque identitate, opinatur Huetius eum non modò personâ, sed substantiâ distinxisse, vel potius divisisse Filium à Patre. Quâ in re fateor me (doctissimi viri pace dictum sit) diversum sentire. In eos enim, ut supra videas, disputat Origenes qui Simonianorum & Patri-passianorum hæresin Christianis impingerent. Verùm enimverò si eum in sensum responderet Origenes, Ethnicorum exceptionem Polytheismum improperantium nullo modo diluisset quin potius corroborasset. Patrem igitur & Filium unum substantiâ Deum, ὑπόςασιν h. e. personâ seu subsistentiâ diversum seu distinctum profitetur Adamantius. Cùm verò Origenis in Matthæum & Joannem commentarios Græcè simul & Latinè ediderit nuperrimè Vir doctus Huetius, nonnulla, è posterioribus, huc transcribere in Lectoris gratiam operæ pretium existimo: Cùm in præfatione in Joannem rectissimè observat Origenes quòd, 'nullus Evangelistarum adeò purè manifestavit illius divinitatem, seu potiùs deitatem, ἀκεραιῶς 'ἐναργέςερον αὐτοῦ (e. *Christi*) τὴν θεότητα, sicut Joannes.

Origenian. lib. 2. quæst. 2. cap. 1. §. 3.

Vid. in Johan. pag. 28. & Matthæum. pag. 470. edit. Huet.

Pag. 5. in Joan.

Illa

Ib. pag. 28.

Illa imprimis diligenter animadvertenda ſunt quibus eos, ſc. Valentinianos Hæreticos, redarguit, qui exiſtimârunt Filium Dei Verbum paternam prolationem eſſe, & in Syllabis poſitam, & idcircò Hypoſtaſin ſeu ſubſiſtentiam illi non tribuerunt, nec per ſe vivere docuerunt. Necnon illa Chriſti Domini omniſcientiam clariſſimè teſtantia. 'Si 'quis (*inquit*) inquirat num omne cognitum 'Patri—Servator noſter ſciat & cauſa glori'ficandi Patris (*ut Hæretici prætendunt*) 'quædam à Patre cognita eſſe dicat quæ Fi'lius ignoret, (ex gr. *judicii ultimi diem*) 'ſciendum eſt Servatorem quia ſit veritas 'nihil veri ignorare—vel oſtendat aliquis 'quædam eſſe quæ cognoſcuntur quæ verita'tis appellatione nuncupari non poſſunt, ſed 'ſupra ipſam veritatem ſita ſunt.

Chriſtus non eſt verbum Syllabicum.

Chriſtus omniſcius.

Suprà pag. 11.

Hæc verò quanquam mihi penè exciderunt in memoriam revocanda ſunt cùm illuſtria ſint. 'Haud ſilentio prætereundum eſt 'illud verbum quod cum Patre univerſorum 'Deus eſt. Namque & hoc bonum nullo alio 'bono inferius eſt.

Chriſtus eſt ſummè bonus.

Ibid. p. 31.
Pſal. 2. 7.

Poſt nonnulla Chriſti æternitatem diſertiſſimè profitetur. '*Filius meus es tu, ego ho*'*diè genui te*; dicitur (*inquit*) ad illum à Deo 'cui ſemper eſt hodie; neque enim eſt veſ'pera Dei neque mane, meo quidem judicio, 'ſed tempus (ut ità dicam) ſimul ſe exten'dens cum illa ipſius ingenita & ſempiterna 'vita, ipſi dies eſt hodie in quâ genitus eſt 'Filius; ſic non invento originis ipſius 'principio ſicut neque diei.

Chriſtus ſempiternus & ſine principio.

Nec

Nec illa quæ habet in Phil. 2. 8. negligenda duco: ‘ *Si rapinam arbitratus* fuisset Christus esse se æqualem Deo, nec voluisset pro ‘ mundi salute fieri servus.

Ibid. p. 34. Phil. 2. 6.

Alibi in illa apud Prophetas passim occurrentia, *Sermo Domini factus est ad Hoseam*, & *Sermo factus est ad Esaiam*, &c. per quàm egregie notat, ‘ Ad homines quidem fit sermo seu Verbum; ad Deum vero non fit, quasi ‘ qui antea non existeret apud ipsum, sed ‘ eo quòd sit semper cum Patre, dicitur: *Et* ‘ *Sermo erat apud Deum*; non enim factus est ‘ apud Deum; & idem Verbum *erat* de Sermone prædicatur, quoniam in principio erat ‘ etiam tum cum apud Deum erat, neque à ‘ principio separatus, neque Patrem deserens. ‘ *Et rursus*, neque eo quòd non sit in principio, factus in principio, neque eo quòd non ‘ sit apud Deum, factus ut esset apud Deum; ‘ ante omne enim tempus & seculum *In principio erat Sermo & Sermo erat apud Deum.* Hæc tum Arii tum Socini Hæreses funditus evertunt verbum Dei in tempore factum esse asserentium, non ab æterno genitum.

Tom. 2. p. 45. in Joan. Repetitum habes Tom. 2. in Joan. p. 67. Christus semper existens. Joan. 1. 1.

Christus non est factus ut esset apud Deum sed erat semper apud Deum. Joan. 1. 1.

His illa consona sunt. ‘ Sermo in principio ‘ non est factus: nec enim fuit quando principium (h. e. *Pater*) fuerit ἄλογον sine Sermone aut ratione, quam ob causam dicitur, ‘ *In principio erat Sermo.*

Tom. 3. in Joan. p. 67. Joan. 1. 1.

Post pauca subtilius observat Origenes, ‘ Cum Dei vocabulum pro Deo ingenito ponitur universorum authore, articulum (ὁ) ‘ ponit Joannes, reticens illud cum ille Sermo ‘ Deus

Tom. 2. in Joan. p. 47.

'Deus nominatur—Hinc (*inquit*) ſolvi poteſt 'quod perturbat multos profitentes ſe Dei a'mantes eſſe ac verentes duos prædicare Deos; '& propter hoc in falſa & impia dogmata in'cidentes; vel negantes proprietatem Filii eſſe 'aliam à Patris proprietate; confitentes 'Deum eſſe cum nomine tantum qui apud 'ipſos Filius appellatur; vel negantes Filii 'θεότητα divinitatem, (*vel potiùs deitatem*) & 'ponentes ipſius proprietatem ἰδιότητα & 'eſſentiam per deſcriptionem κατὰ περιγραφὴν '(*fortè circumſcriptionem melius reddas*) exi'ſtere aliam ἕτεραν à Patre. Dicendum enim 'eſt illis quod αὐτόθεος quidem, hoc eſt, per 'ſe Deus, Deus ille eſt cum articulo; pro'pter quod & Servator in precatione ad Pa'trem inquit, *Ut agnoſcant te illum ſolum ve'rum Deum*: quicquid vero eſt præter hunc 'qui αὐτόθεος dicitur, hoc eſt per ſe, (vel *à ſe*) 'Deus, participatione & communione divi'nitatis illius deificatum non ille Deus cum 'articulo, ſed Deus ſine articulo magis pro'priè dicendum eſſe, quo nomine primo'genitus omnis creaturæ, quippe qui cum 'primus ſit apud ipſum attrahens divinita'tem ad ſeipſum, honorabilior eſt reliquis 'Diis—quorum ille Deus (*hoc eſt Pater*) Deus 'eſt. Quæ ſequuntur, cum prolixa ſint, apud ipſum legas.

Per Proprietatem Subſiſtentiam ſeu Perſonalitatem intelligit.

Chriſtus eſſentia, non eſt alia à Patris eſſentia, cum verè Filius ſit Dei. Joan. 17. 3. Solus Pater αὐτόθεος.

In his facilè perſpicias Origenem non modò inter οὐσίαν ſive eſſentiam & ὑπόστασιν vel perſonam, quam ἰδιότητα appellat, contra Patripaſſianos, & Praxianos apertè ſatis diſtin-

Vid. Orig. in Mat. p. 470. Huetii.

quere; verum etiam eorum dogma ut impium & falſum perſtringere, qui ἑτέραν aliam ſive ſpecie, quod portentoſum, ſive numero, quod Ethnicum eſt, à Patre eſſentiam Filio attribuunt: quod Arianorum Hæreſin convellit. Inſuper his minimè obſtantibus ſingularem ὑπεροχὴν ſive excellentiam, Patri ut fonti Deitatis aſſerere, quem ſolum αὐτόθεον agnoſcit; eo quòd Filius, licet non aliam ſed eandem cum Patre eſſentiam ſortitus ſit, eam tamen habeat non niſi à Patre communicatam & derivatam. Quamquam ut Huetius etiam (Origenis in aliquibus vindex) ingenuè fatetur, ſatis conſtat eum in Trinitate gradus quoſdam ſtatuere, & Filium Patri, non tantùm ratione perſonæ, (quod candidè interpreteris,) ſed etiam eſſentiæ inferiorem, & ut alicubi, ὑποδεέστερον profiteri. Non eſt igitur quòd in vindicando Origene nimiùm cum nonnullis deſudemus; ſed hæc obiter. Redeamus ad penſum.

In Mat. p. 377. Contra Celſum lib. 8. p. 387.

Illa etiam inter alia memorabilia ſunt. 'Laudes enarrat (*nimirùm Joannes Baptiſta*) 'de præcipuâ ac præcedenti ſubſtantia Chri'ſti, nempè quod tantum virium habet ut 'inviſibilis etiam ſit divinitate ſuâ, omni 'homini præſens, & per univerſum orbem 'extenſus: quod declaratur per illud, *In* '*medio veſtri ſtat ille quem vos neſcitis*, &c. 'Et quoniam Phariſæi ſuſpicabantur eum 'eſſe (*tantùm*) hominem ſanctum, redar'guit eorum ignorantiam dicens, *Quem vos* '*neſcitis*, &c. Et ne quis ſuſpicetur eum qui

Tom. 8. pag. 122.

Vid. De permeatione λόγου p. 128. & 130. Ibid. Joh. 1. 26. Vide pag. 154.

'ſit inviſibilis quique penetret ad omnem 'hominem & ad totum mundum diverſum, 'eſſe ab eo qui humanam ſumpſit carnem, 'addit, *Qui poſt me venturus eſt.*

Idem Chriſtus Deus ſimul & homo.

Alibi hæc invenias. *Agnoſcis, ô Fili Dei omnia agnoſcens, quid ſit in homine.*

Tom. 12. pag. 198.

Illa inſuper ſuperaddam, 'Vide (*inquit* '*Origenes*) ne fortè hanc glorificationem Fi- 'lius hominis habeat quia unitus ſit ſapien- 'tiæ, cùm ipſe ſit αὐτοσοφία, vel, ut vocant 'αὐτολόγος. In hiſce verò, cùm non ex Græco fonte ſed ex interpretatione Latinâ profluunt, non immorabimur: quanquàm αὐτοσοφία & αὐτόθεος parùm diſtent, & αὐτολόγος majus aliquid ſonet quàm αὐτόθεος.

Tom. 32. p. 416.

Athanaſ. cont. Gent. Chriſtum αὐτολόχατον appellat.

Origeniana hæc claudant illa Origenis quæ de libris ejus in Epiſtolam ad Hebræos memorat in Apologiâ Pamphilus. 'Cùm 'diſcutitur hoc quod dictum eſt de Filio Dei 'quod ſit ſplendor gloriæ (h. e. *Patris*) 'neceſſariò videtur ſimul differendum & 'illud quod in Sapientiâ Solomonis refertur, 'ſcilicet, *Vapor eſt virtutis Dei* & aporrhœa 'omnipotentis Dei gloriæ puriſſima. Opor- 'tet autem ſcire nos quod per ineffabilia quæ- 'dam & ſecreta ac recondita quodammodo 'vim ſibi faciens Scriptura S. conatur homi- 'nibus indicare & intellectum ſuggerere 'ſubtilem vaporis nomen inducens. Quod 'ideò de rebus corporalibus aſſumpſit ut vel 'ex parte aliquâ poſſimus intelligere quo- 'modo Chriſtus qui eſt Sapientia ſecundum 'ſimilitudinem ejus vaporis qui de ſubſtan-

Sapient. cap.

tiâ

'tiâ aliquâ corporali procedit, sic etiam ipse 'ut quidam vapor exoritur de virtute ipsius 'Dei: sic & sapientia ex eo procedens ex 'ipsâ substantiâ Dei generatur.--Quæ utræq; 'similitudines manifestissimè ostendunt com'munionem substantiæ esse Filio cum Patre. 'Aporrhœa enim ὁμοούσιος videtur, id est, 'unius substantiæ cum illo corpore ex quo 'est vel Aporrhœa vel vapor. Hæc Pamphi'lus.

Christus est ὁμοούσιος Patri, id est unius substantiæ cum illo. Eusebius Cæsar. immeritò agnoscit vocabulum ὁμοούσιος à patribus usurpatum esse. Socrat. Hist. lib. 5. in fine.

CAP. II.

TERTULLIANUS.

SPectatissimæ huic Testium nubi se adjungat Vir omnifariam doctus Tertullianus; in cujus celeberrimo pro Christianis Apologetico adversus Gentes Polytheismi reas hæc legimus.

Apologet. cap. 17. Edit. Junii

'Quod colimus nos Deus unus est, qui totam molem istam (hoc est, *Mundum*) de nihilo expressit. *Post haud pauca interjecta.* Vulgus jam scit Christum ut aliquem hominum, qualem Judæi judicaverunt, quo facilius quis nos (*Christianos*) hominis cultores existimaverit. (*Hæc vulgi & Gentilium de Christo opinio.*) Verum neque de Christo erubescimus (*homine* scil.) neque de Deo aliter præsumimus. Necesse est igitur pauca de Christo (*dicere*) ut de Deo totum.—Sed prius substantiam (h. e. *divinam*

Cap. 21.

Christiani non sunt hominis cultores sed Dei.

'*vinam ejus naturam*) edisseram, & ita nati-
'vitatis qualitas intelligetur. Jam ediximu
'Deum universitatem hanc mundi Verbo & — Verbum in principio.
'ratione & virtute molitum. Apud vestro
'quoque sapientes λόγον, id est, Sermonem
'atque rationem constat artificem vider
'universitatis. Hunc enim Zeno determina
'factitatorem, qui cuncta in dispositione
'formaverit, eundem & Fatum vocari, &
'Deum, & animum Jovis.---Hæc Cleanthe — Fatum, h. e. Verbum.
'in Spiritum congerit, quem permeatorem
'universitatis affirmat: & nos etiam sermo-
'ni atque rationi itemque virtuti per qu
'omnia molitum Deum ediximus propriam
'substantiam Spiritum (vel *Spiritus*) inscri-
'bimus, cui & sermo insit pronuncianti, &
'ratio adsit disponenti, & virtus præsit per-
'ficienti. Hunc (*inquit*) ex Deo prolatum
'didicimus, & prolatione generatum, &
'idcircò Filium Dei & Deum dictum ex
'unitate substantiæ: nam & Deus Spiritus
Ubi advertendum est Tertullianum suo, &
Christianorum omnium quorum causam
agit, nomine, clarissimè profiteri, Christum
ex Deo Patre generatum esse, & idcircò Fi-
lium Dei, & Deum dici, idque ex unitate
substantiæ, h. e. ut jam loquimur, unum &
eundem numero cum Patre quoad substan-
tiam Deum. 'Deus enim (*inquit*) Spiritus
'est, Spiritus autem indivisibilis est. Unde
sequitur Dei substantiam in plures Deos di-
vidi non posse, (quod Gentilium polytheis-
mum, à Tertulliano hic loci refutatum, ne-
cessario

cessario inferret) ac proindè Deum Patrem & Deum Filium non duos sed unum Deum esse, ex unitate ejusdem numero substantiæ. Ineffabile hoc mysterium similitudine quâdam quantùm poterat, illustrare nititur Tertullianus, in hæc verba. 'Etiam cùm radius 'ex sole porrigitur, portio ex summâ: sed 'Sol erit in radio, quia Solis est radius, nec 'separatur substantia (*ut omnis propriè dicta* '*portio*) sed extenditur. Ita de Spiritu Spi- 'ritus, & de Deo Deus --- & quod de Deo 'profectum est Deus est & Dei Filius, & 'unus ambo. Intellige naturâ, seu unitate substantiæ, ut supra. Personâ enim Pater & Filius plures sunt, non tam unus quàm unum ambo, ut infra ex Tertulliano discas. Vid. Clem. A. supra.

Idem in libro contra Judæos Christum non nudum hominem sed Deum apud omnes ubique gentium habitum fuisse sæpiùs testatur.

'Christi regnum & nomen (*inquit*) ubique 'adoratur, omnibus Rex, omnibus Deus & 'Dominus est. Cap. 7. contra Judæos.

Iterum. 'Christus accepit spolia Samariæ, 'ipsos Magos, qui cùm illum cognovissent, '& muneribus honorassent, quasi Deum & 'Regem, spolia facti sunt Samariæ, h. e. idololatriæ, quo crimine civitas illa ob vitulorum cultum infamis erat. Ib. cap. 9.

Et paulò post. 'Qui ad Mosen loqueba- 'tur, ipse erat Dei Filius, qui & semper vi- 'debatur. Deum enim *Patrem nemo vidit &* '*vixit*: & ideò constat ipsum Dei Filium Ib. cap. 9. Joan. 1.18.

'Moſi eſſe locutum, & dixiſſe ad populum, Exod. 32. 34. *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam*, &c. h. e. Joſhuam, prout interpretatur Tertullianus.

Ibid. cap. 12. Iterùm. 'Aſpice univerſas nationes de 'voragine erroris humani exinde emergentes 'ad Dominum Deum creatorem, & ad Deum 'Chriſtum ejus.

De Orat. c. 2. Alio in libro hæc habet. 'Dicendo Pa'trem (nimirùm *Pater noſter qui es*, &c.) 'Deum quoque cognominamus.---In Patre Joan. 10. 30. 'Filius invocatur. *Ego* enim (inquit) *& Pa'ter unum* ſumus. Tertulliani igitur ſententiâ Patrem invocando Filium etiam invocamus, cùm unum ſint. Invocatio autem apud Patres certiſſimum deitatis argumentum eſt.

Cap. 3. Ad Martyres. 'Agonothetes Deus vivus 'eſt. Xiſtarches Spiritus S. Epiſtates veſter 'Chriſtus Jeſus. In cæteris Tertulliani Paræneticis haud aliquid, ni malè memini, occurrit præſenti argumento affine.

Cap. 13. Tranſeamus ad Polemica. Incipiamus à *Præſcriptionibus*, ubi contra profanas Hæreticorum novitates antiquam primævæ fidei Confer de Virg. veland. cap. 1. regulam proponit hiſce verbis. 'Credimus 'unum omninò Deum eſſe, nec alium præ'ter mundi conditorem, qui univerſa de 'nihilo produxerit per Verbum ſuum pri- Prov. 8. 23. 'mo omnium emiſſum (h. e. ante omnes creaturas, quia ab æterno.) 'Id verbum Fi'lium ejus appellatum in nomine Dei variè 'viſum Patriarchis, in Prophetis ſemper 'auditum, poſtremò delatum ex ſpiritu Dei

Patris

'Patris & virtute in Virginem Mariam, car-
'nem factum in utero ejus-- Misisse vicariam
'vim Spiritus S. qui credentes agat, &c.

Post nonnullá. 'Johannes (*inquit*) in Cap. 33.
'Epistolâ eos maximè Antichristos vocat
'qui non putarent Jesum esse Filium Dei.
'Hoc Hebion vindicavit: nimirùm negando
Christum esse Filium Dei ex Deo genitum,
sed tantùm gratiâ, ut alii Sanctorum, re-
generatum & adoptatum.

Post nonnulla de Carpocrate hæc habet.
'Docuit Christum hominem tantummodò
'genitum esse, sed præ cæteris justitiæ cultu
'& vitæ integritate meliorem. Addit ibi-
dem Montanistas κατ' Æschinem (non o- Cap. 52.
mnes Montani sequaces, quod probè notan-
dum est) docuisse, Christum ipsum esse Fi-
lium & Patrem.

Illa verò diligenter animadvertenda sunt; Cap. 53.
'Accedit his (*ait Tertullianus*) Theodotus,
'Hæreticus Byzantinus, qui postea quàm
'Christi pronomine comprehensus (*eundem*)
'negavit (vel *negâsset*) in Christum blasphe-
'mare non destitit: Doctrinam enim intro-
'duxit quâ Christum hominem tantummo-
'do diceret, Deum autem illum negaret. Ex
'Spiritu S. quidem natum ex Virgine, sed Quam similis
'hominem atque nudum, nullâ aliâ præ cæ- huic Theodo-
'teris nisi solâ justitiæ authoritate præcellen- to Socinus.
'tem. Si unum noris, &c.

In libro de baptismo hæc reperias. 'Nos Cap. 1.
'pisciculi secundum ἰχθὺν nostrum Jesum
'Christum in aquâ nascimur. Ἰχθὺς est

 Acrostichon

Acrostichon Sibyllinum ex primoribus hujus ſententiæ literis compaginatum, ſcil. Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτήρ.

Cap. 6. Ibidem. *Ablutionem delictorum fides impetrat obſignata in Patre, Filio & Spiritu S.*

Cap. 7. Illa autem quæ in libro adverſus Hermogenem, materiam Deo coæternam introducentem, diſputat, feriò perpendenda ſunt. 'Deus 'non capit diminutionem aut ſubjectionem, '&c. neque enim proximi erimus opinioni'bus nationum, quæ ſi quando coguntur 'Deum confiteri, tamen & alios infra illum 'volunt. Ex his rectiſſimè colligas eos nationibus proximos accedere qui Chriſtum Deum, imò & Patri coæternum, agnoſcunt; veruntamen Patri quoad ſubſtantiam Deitatis inferiorem & ſubjectum.

Vid. Curcellæum cont. Mareſium diſp. de Trinitate.

De carne Chriſti cap. 3. Alio in libro Marcionem Chriſti Domini & Dei incarnationem negantem in hunc modum exagitat. 'Non potes (*inquit*) di'cere ſi natus fuiſſet, & hominem verè in'duiſſet, Deus eſſe deſiiſſet; amittens quod 'erat, dum aſſumit quod non erat. Pericu'lum enim ſtatus in Deo nullum eſt. Id ip'ſum probat ex Angelis, quorum pedes 'lavit Abraham, quorum manibus ereptus 'eſt Lot. Si igitur (*inquit*) Angeli converſi 'in corpulentiam humanam, Angeli nihilo'minus permanerent, hoc tu Deo aufers, 'quaſi non valuerit Chriſtus verè hominem 'indutus, Deus perſeverare.

Angeli corpulentia humanâ induti.

Cap. 6. Poſt nonnulla interjecta. 'Utriuſque 'ſubſtantiæ cenſus hominem & Deum exhi-

'buit.

'buit. Hinc natum, indè non natum (h. e. 'ex homine Matre.) Quæ proprietas conditionum divinæ & humanæ, æquâ utique 'naturæ veritate cujusque dispuncta est eadem fide Spiritûs & carnis. **Deus æquè ut homo Christus.**

Capite præcedente post nonnulla interposita. 'Tunc quoque inter Angelos illos ipse 'Dominus apparuit Abrahamo suo sine nativitate cum carne scil. pro eâdem causæ diversitate: h. e. cum carne assumptâ, non natâ. **Ibid. cap. 5.**

Iterùm. 'Infra Angelos diminutus dum 'homo fit. Quâ autem Spiritus Dei, & virtus altissimi, non potest infra Angelos haberi, Deus scil. & Dei Filius. **Cap. 14.**

Alio in capite. 'Non competebat ex semine humano Dei Filium nasci---Ergo jam 'Dei Filius ex Patris Dei semine, id est, Spiritu, caro ei sola erat ex hominis carne sumenda. **Ibid. cap. 18.**

Et capite proximo. 'De Domino scriptum est singulariter, & ex Deo natus est. 'Meritò: quia Verbum Dei (*erat*) & cum 'Verbo Dei Spiritus (h. e. *ipsa Spiritualis* '*Dei essentia, seu substantia*) & in Spiritu 'Dei Virtus, & quicquid est Dei Christus.

Alibi. 'Sermo Deus in effigie Dei constitutus *Non rapinam existimavit pariari* (h. e. parem seu æqualem esse) *Deo*. **De Resur. carnis cap. 6.** Phil. 2. 8.

Alio in libro Marcionem duos Deos introducentem pluribus redarguens, tandem concludit. 'Stabat igitur fides semper in creatore & Christo ejus, sed conversatio & disciplina Lib. 1. cap. 2. Ib. cap. 21.

Sub veteri testamento ſtabat fides in creatore & Chriſto ejus.

'diſciplina (h. e. *Legis Moſaicæ obſervatio*) 'nutabant. Memineris, Lector, eo in libro Tertullianum unicum Deum ex profeſſo contra Marcionem tueri, ſtante nihilominùs, ut ſemper in Eccleſiâ, immotâ in Deo creatore, & etiam in Chriſto fide. Deus igitur creator cum Chriſto unus Deus, imò unicus eſt, in quem credimus.

Lib. 2. adver. Marc. cap. 16 & cap. 27.

Alibi. 'Benè quod Chriſtianorum eſt, 'etiam mortuum Deum credere. *Et poſt haud pauca*, Quæcunque (*inquit*) ut indi'gna (ſcil. *Deo*) reprehenditis deputabun'tur in Filio---miſcente in ſemetipſo homi'nem & Deum, in virtutibus Deum, in pu'ſillitatibus hominem, ut tantum homini 'conferat, quantum Deo detrahit; totum de'nique Dei mei penes vos dedecus Sacramen'tum eſt humanæ ſalutis. Deus puſillus in'ventus eſt, ut homo maximus fieret. 'Qui talem Deum dedignaris, neſcio an ex 'fide credas Deum crucifixum.

Lib. 3. contra Mar. cap. 6.

Alio in libro in illa Eſaiæ differens, *Dereliquiſtis Dominum*, &c. hoc modo Marcionem alloquitur. 'Si verò non in Chriſtum 'ſed in ipſum potius Deum (h. e. *Patrem*) 'volueris referre---nolens etiam retro Ser'monem & Spiritum & Subſtantiam crea'toris eſſe Chriſtum ejus, concedas neceſſe 'eſt eos qui Patrem non agnoverint nec Fi'lium agnoſcere potuiſſe, per ejuſdem (*nu'mero* ſcil.) ſubſtantiæ conditionem, cujus 'ſi plenitudo intellecta non eſt, multò magis 'portio certè, quâ plenitudinis conſors. Ubi

Sub veteri Teſtamento.

diligenter

diligenter advertendum eſt Tertullianum clariſſimè docere Deum Patrem & Chriſtum ejus *ejuſdem ſubſtantiæ* eſſe; non genere tantùm, aut ſpecie; quod Deorum pluralitatem, in Marcione ibidem reprehenſam, facilè (ut Dialecticorum Pueri, vel recentiſſimi intelligunt) admitteret; ſed ejuſdem numero ſubſtantiæ; adeò ut ex ignorantiâ Patris Filii etiam, juxta ejus ſententiam, certiſſimè conſequatur. Notandum inſuper, Tertullianum Chriſtum ità portionem (catachreſticè ſatis; cùm omnis portio diviſa ſit & ſeparata ab eâ re cujus eſt portio, quod de Filio Dei infrà diffitebitur) appellare, ut etiam plenitudinis, h. e. Deitatis, non modò participem agnoſcat, ſed etiam conſortem.

Ibidem Marcionem inceſſens. ‘Chriſtus ‘Marcionis non erat quod videbatur—caro, ‘nec caro, homo, nec homo. Proindè Deus ‘Chriſtus, nec Deus. Cur enim non etiam ‘Dei phantaſma portaverit?

Alio in libro contra Marcionem hæc habet. ‘Tetigit Chriſtus leproſum, à quo etſi homo inquinari potuiſſet, Deus utique non ‘inquinaretur. *Statim addit.* Quaſi non audeam & Verbum in ſubſtantiam creatoris ‘vindicare.

Lib. 4. in Marc. cap. 9. & cap. 20.

Chriſtus Deo conſubſtantialis.

Iterum poſt haud pauca. ‘*Omnia ſibi tradita* (dicit Chriſtus) *à Patre.* Credas ſi ‘creatoris eſt Chriſtus cujus omnia, qui non ‘minori ſe tradidit, omnia Filio Creator ‘quæ per eum condidit; ſcil. per Sermonem ſuum.

Ibid. cap. 25. Matth. 11. 27.

Chriſtus non eſt minor Patre, ſcil. eſſentiâ.

Alio

Lib. 5. adv. Marcion. cap. 8.

Alio in libro hæc occurrunt maximè notanda. 'Christum in floris figurâ ostendit 'scriptura de radice Jesse---in quo Christo 'consistere haberet tota substantia Spiritûs; 'non quasi postea obventura illi qui semper 'Spiritus Dei fuerit, ante carnem quoque: 'nè ex hoc argumenteris prophetiam ad 'eum Christum pertinere qui ut homo tan'tum ex solo censu David postea consecutu'rus sit Dei sui Spiritum.

Tota substantia Spiritûs in Christo & ante incarnationem contra Socinum & Samosatenum.

Ibid. cap. 20. Phil. 2. 6.

His illa tantum adjiciam quæ commentatur in illa Apostoli Pauli ad Philippenses, *In effigie Dei constitutus & figura inventus ut Homo.* '*Æque* (*inquit*) non erit Deus Chri'stus verè, si nec homo verè fuit in effi'gie hominis constitutus. Utrobique enim 'veritas necesse habebit excludi, si effigies '& similitudo & figura phantasmati vindi'cabitur. Quod si in effigie & imagine quâ 'Filius Patris verè Dei prædicatus est, etiam 'in effigie & imagine hominis quâ Filius ho'minis verè hominem inventum --- sic & 'Deus inventus est per virtutem sicut homo 'per carnem. Sicut igitur Christus verissimè, certissimè & substantialiter homo erat, eâdem ratione, si Tertulliano fides adhibenda sit Deus existimandus est. Viderint igitur Ariani, Sociniani, &c. an non Deitatis, ut Marcion Humanitatis, in Christo phantasma introduxerint.

Vid. pag. priorem.

Lib. 4. Car.

Carmina jam Tertulliani adversus Marcionem, sed pauca, recitabo. De Christo agens, *Illius* (scil. *Patris*) *hæc virtus, sapientia, gloria, Verbum.*

Filius

Filius immenso genitum de lumine lumen.

Alibi.

Hic Deus, hic & homo verus, verumque locutus.
De Patre principium, genitum de lumine lumen.
Spiritus & Verbum Patris sub imagine Virtus.
Cum Patre semper erat, unitus gloria & ævo.

Lib. 5. Ibid. Lumen de lumine Symb. Nicæn.

In libro autem contra Praxean avitam Ecclesiæ fidem prolixè doctissimeque defendit. Praxeas hic erat Patro-passianus, asseruitque Patrem pro nobis in cruce passum fuisse, cum enim eundem (h. e. eandem personam) Patrem, Filium & Spiritum S. falsò & Hæreticè docuisset, erroris consequentiâ obstrictus Patrem pro nobis crucifixum fuisse, resurrexisse & ad sui dextram sedisse insulsius affirmavit.

Usque adeò manifestè Christus Deus est ut quidam Hæretici crediderint ipsum esse Deum Patrem. Novat. de Trin. cap. 17.

'Affectavit Diabolus aliquando veritatem 'defendendo concutere, (scil. *in Hæreticis.*) 'Unicum Dominum vindicat omnipoten'tem mundi conditorem ut & de unico '(scil. *Deo*) hæresin faciat. Nimirùm negando distinctionem personarum Patris, Filii & Spiritûs S. in unitate ejusdem infinitæ atque incomprehensibilis essentiæ.

V. Præscript. cap. ult.
Cap. 1.
Similiter agunt Ariani & Sociniani.

'Itaque (*inquit Tertullianus juxta Praxean*) 'post tempus Pater natus, & Pater passus: 'ipse Deus Dominus omnipotens (h. e. *Pater*) 'Jesus Christus prædicatur. Nos verò & 'semper (nimirùm *antequàm errores Monta'ni imbibisset*) & nunc magis ut instructio'res per Paracletum deductorem omnis ve'ritatis, unicum quidem Deum credimus: Sub

Cap. 2.

Tertullianus Trinitatis fidem semper tenuit, non à Montano didicit.

'Sub hâc tamen diſpenſatione, quam οἰκονομίαν 'dicimus, ut unici Dei ſit & Filius Sermo 'ipſius qui ex ipſo proceſſerit---Hunc miſſum 'à Patre in Virginem, & ex eâ natum ho-'minem & Deum, Filium hominis & Filium 'Dei---Qui exindè miſerit Spiritum S. Pa-'racletum ſanctificatorem fidei eorum qui 'credant in Patrem & Filium & Spiritum 'S. Hanc regulam (*ait*) ab initio (*quod no-'tandum*) evangelii decucurriſſe etiam ante 'priores quoſque Hæreticos, nedùm ante 'Praxean heſternum---qui ſe exiſtimat me-'ram veritatem poſſidere, dùm unicum 'Deum non alias putat credendum, quàm 'ſi ipſum eundemque (h. e. *eandem perſonam*) '& Patrem & Filium & Spiritum S. dicat; 'quaſi non ſic quoque unus ſit omnia, dum 'ex uno omnia per ſubſtantiæ ſcilicet uni-'tatem (nimirùm numericam , Deorum enim ne nominationem patitur Tertullianus, ut ſtatim videbis) '& nihilominus cuſtodia-'tur οἰκονομίας Sacramentum, quæ unitatem in 'Trinitatem diſponit, tres dirigens, Patrem '& Filium & Spiritum S. Animadverte Le-ctor, quàm apertè unitatem ſubſtantiæ ſive eſſentiæ divinæ in Trinitate per-ſonarum agnoſcit Tertullianus. Quam fidem non modò poſt Montani Paracletum agnitum, ſed, ut profitetur, ſemper tenuit.

Vid. Slictingium cont. Menſier. Epiſt. dedicat.

Quibus addit explicandi gratiâ. 'Tres 'autem non ſtatu ſed gradu, nec ſubſtantiâ 'ſed formâ, nec poteſtate ſed ſpecie, unius 'autem ſubſtantiæ & unius ſtatûs, & unius

poteſtatis,

potestatis, quia unus Deus (imò *ut suprà unicus*) ex quo & gradus illi & formæ & species in nomine Patris & Filii & Spiritûs S. deputantur.

Trinitas unius substantiæ vel ὁμοούσιος est.

Per gradum, personarum in Trinitate ordinem significare videtur, cùm Pater prima sit persona, Filius secunda, Spiritus S. tertia. Substantia enim non recipit magis aut minùs, & divinitas, (ut alibi disputat contra Hermogenem) gradum non habet, utpote unica. Qui in essentiâ divinâ gradus collocant, plures Deos non tantùm numero, sed etiam specie differentes (quod Christianis auribus horrendum sonat) introducunt.

Idem in proximo capite pluribus persequens, 'simplices, imprudentes & Idiotas appellat qui quoniam regula fidei (*supra recitata*) à pluribus Diis seculi ad unicum verùm Deum transfert, non intelligentes unicum quidem sed cum suâ οἰκονομίᾳ esse credendum, exhorrescunt ad οἰκονομίαν: numerum & dispositionem Trinitatis divisionem præsumunt unitatis (h. e. *essentiæ divinæ quæ summè una est*) quando unitas ex semetipsâ derivans Trinitatem, non destruatur ab illâ sed administretur. Itaque duos & tres (*Deos* scil.) jam jactitant à nobis prædicari, se vero unius Dei cultores. Ex his facilè perspicias juxta Tertulliani sententiam numerum seu pluralitatem personarum in Trinitate divisionem unitatis essentiæ minimè inferre, ac proindè frustrà Hæreticos Catholicis ob Trinitatis fidem trium

Cap. 3.

Unitas divinæ essentiæ excludit seculi Deos, non Filium aut Spiritum. Trinitas personarum non destruit unitatem Deitatis.

trium Deorum cultum nomine criminis intentâsse; quos quicquid sibi videntur, simplices, imprudentes & idiotas appellat.

His post pauca addit. 'Si verò & Filius 'fuerit ei cujus Monarchia sit (ut olim Constantino Imperatori aut Theodosio cum Filiis Augustis) 'non statim eam & Monarchiam esse desinere si particeps ejus adsumatur, & Filius. Se proindè illius esse 'principaliter à quo communicatur in Filium, & dum illius est, proindè Monarchiam esse quæ à duobus tam unicis contineatur.

Vid. Lactant. lib. 4. cap. 29. in fine.

Ibidem. 'Quale est ut Deus divisionem & 'dispersionem pati videatur in Filio & Spiritu S. secundum & tertium locum sortitis 'tam consortibus substantiæ Patris, &c.

Pater, Filius & Spiritus consortes ejusdem substantiæ indivisæ.

In proximo capite. 'Filium (*inquit*) non 'aliundè deduco sed de substantia Patris -- 'hoc mihi & in tertium gradum dictum sit, 'quia Spiritum non aliundè puto (*forte peto*) 'quam à Patre per Filium.

Cap. 4. Filius ὁμοούσιος Patri. Spiritus à Patre per Filium.

His subjungit quæ accuratiùs animadvertenda sunt. 'Aiunt quidem (vel *quidam*) & 'genesin in Hebræo (quod apertè falsum est, nec Tertulliano approbatum) ità incipere. *In principio Deus fecit sibi Filium.* Hoc 'ut firmum non sit, alia me argumenta de'ducunt ab ipsâ Dei dispositione, quâ fuit 'ante mundi constitutionem (*quid hæc sibi* '*volunt statim explicat*) ad usque Filii generationem. Ante omnia enim Deus erat 'solus, ipse sibi & mundus, & locus, & omnia

Cap. 5.

Fecit cœlum & terram. Gen. 1. 1.

'omnia. Solus autem quia nihil extrinſecus '(*nota*) præter illum. Cæterùm nè tunc 'quidem ſolus, habebat enim ſecum quam 'habebat in ſemetipſo, Rationem ſuam 'ſcilicet: Rationalis enim Deus & Ratio in 'ipſo prius, & ita ab ipſo omnia. Quæ Ratio 'ſenſus ipſius eſt. Hanc Græci λόγον dicunt, 'quo vocabulo etiam Sermonem appellamus '---Poſſum itaque non temerè præſtruxiſſe, '& tunc Deum ante univerſorum conſtitutio-'nem ſolum non fuiſſe, habentem in ſemetipſo 'proindè rationem, & in ratione Sermonem. In potentiâ ſcil. Sermonem, ſed rationem actu.

Pater nunquam ſolus ſine Filio.

Poſt nonnulla. 'Ergo, inquis, das aliquam 'ſubſtantiam eſſe Sermonem Spiritu & So-'phiæ traditione conſtructam? Planè: non 'vis enim eum ſubſtantivum haberi in re 'per ſubſtantiæ proprietatem ut res & per-'ſona (*quo vocabulo ſæpiùs hîc utitur*) quæ-'dam videri poſſit, & ita capiat ſecundus à 'Deo conſtitutus duos efficere Patrem & Fi-'lium, Deum & Sermonem. Hæc adverſus Praxean Verbi perſonalitatem & ſubſtantialitatem negantem.

Cap. 7. Sermo ſubſtantia.

Verbum perſona.

In proximo capite hæc occurrunt. 'Pro-'latum dicimus Filium à Patre, ſed non ſe-'paratum (unum igitur numero ſive ſubſtantiâ cum patre eſt) Protulit enim Deus 'Sermonem, quemadmodum etiam Para-'cletus (h. e. Spiritus S. vel fortè Montanum intelligit hâc in re Catholicum) docet, 'ſicut radix fruticem, & fons fluvium & ſol

'radium---nec frutex tamen à radice, nec flu-'vius à fonte, nec radius à sole discernitur (h. e. separatur ut naturâ vel numero aliud) 'sicut nec à Deo Sermo. Igitur secun-'dum horum exemplorum (quibus uni-'versi Patres Trinitatem illustrant) formam 'profiteor me duos dicere Deum & Sermo-'nem ejus, Patrem & Filium ejus. Nam & 'radix & frutex res duæ sunt sed cohæren-'tes, & fons & flumen duæ species, sed in-'divisæ. Hæ similitudines unitatem numericam essentiæ divinæ in Trinitate personarum designant. Memineris autem omne simile, præsertim naturæ infinitæ comparatum, longè dissimile esse, cùm inter finitum & infinitum, creatum & increatum, nulla esse poterit, adæquata saltem, proportio.

Vid. Ruffinum in Symbol. Apost.

Ibid.

Pergit Tertullianus. 'Omne quod prodit 'ex aliquo secundum sit ejus necesse est de 'quo prodit; non ideò tamen est separa-'tum. Secundus autem ubi est duo sunt, & 'tertius ubi est tres sunt. Ne verò putemus per primum, secundum, tertium, Tertullianum, non procedendi in divinis personis ordinem, sed existendi temporalem successionem, (quod Filii & Spiritûs S. cum Patre coæternitatem labefactaret) insinuasse; verbis conceptis paulò superiùs asserit. '*Ser-'mo in Patre semper, sicut dicit, Ego in Pa-'tre*, &c. Et apud Deum semper; sicut 'scriptum est, *Et Sermo erat apud Deum.* Et 'nunquam separatus (ut omne in tempore factum) 'à Patre, aut alius (h. e naturâ, non personâ

Joan. 14. 1.
Joan. 1. 1.

persona, uti Praxeas docuit) quia, *Ego & 'Pater* unum sumus. Hæc erit probola veri-'tatis, &c. Joan. 10. 30.

Iterùm. 'Ecce dico alium esse Patrem & 'alium Filium & alium Spiritum. Malè ac-'cipit idiotes quisque aut perversus (audiant hæc Antitrinitarii, qui cum ratione contra fidem insaniunt, & rationalium potiùs quàm credentium nomen affectant) 'hoc dictum quasi diversitatem sonet (scil. '*essentiæ divinæ in Trinitate*) & ex diver-'sitate separationem protendat. Necessitate 'autem hoc dico cum eundem (h. e. *eandem* '*personam*) Patrem & Filium & Spiritum 'S. contendant monarchiæ (h. e. *Dei unitati*) 'adulantes adversus œconomiam (h. e. *Tri-'nitatem.*) Non tamen diversitate (*inquit*) 'alium Filium à Patre dico, sed distribu-'tione, nec divisione, sed distinctione, quia 'non sit idem (*genere masculino*) Pater & 'Filius. Hisce verbis liquet Tertullianum in SS. Trinitate personarum distinctionem & distributionem seu numerum agnoscere: ullam autem naturæ sive substantiæ diversitatem aut divisionem omnimodò diffiteri. Cap. 9.

Hæretici Dei unitati adulantes Trinitatem oppugnant, in qua distinctio reperitur, non divisio.

Capite proximo. 'Habeat necesse est 'Pater Filium ut Pater sit, & Filius Pa-'trem ut Filius sit. Aliud autem est habere, 'aliud esse: Si ipse ero Filius qui & Pater; 'jam non habeo Filium, sed ipse sum Filius. Ubi plura in hanc rem egregiè scripta.

Distinctio personalis seu relativa.

Alibi post alia ex Scripturis ad stabiliendam Patris & Filii non divisionem sed di- Cap. 11.

Scripturæ omnes demonstrant diſtinctionem Trinitatis, non ſola traditio.

ſtinctionem adducta, hæc habet. ‘ Scripturæ ‘ omnes & demonſtrationem & diſtinctio- ‘ nem Trinitatis oſtendunt.—Eſt ipſe qui ‘ pronunciat Spiritus, & Pater ad quem pro- ‘ nunciat, & Filius de quo pronunciat. Sic ‘ & cætera quæ nunc ad Patrem de Filio, ‘ vel ad Filium; nunc ad Filium de Patre, ‘ vel ad Patrem; nunc ad Spiritum pronun- ‘ tiantur, unamquamq; perſonam in ſuâ pro- ‘ prietate conſtituunt. *Quibus ſtatim addit.*

Cap. 12.

‘ Si te adhuc numerus ſcandalizat Trinitatis, ‘ quaſi non connexæ in unitate ſimplici (Quid hoc ſonat aliud quàm in unitate, ut Logici loquuntur, numericâ, vel eâdem numero ſubſtantiâ?) ‘ Interrogo quomodo uni- ‘ cus & ſingularis (h. e. *perſonaliter*) plura-

Gen. 1. 26.

‘ liter loquatur, *Faciamus hominem ad imagi-* ‘ *nem* (non meam ſed) *noſtram.* Et non *fa-* ‘ *ciam* ſed *faciamus.* Et in ſequentibus, *Ecce* ‘ *Adam factus eſt tanquam unus ex nobis.* Fal- ‘ lit aut ludit (*inquit*) ut cùm unus & ſo- ‘ lus & ſingularis eſſet (nimirùm *perſonali-* ‘ *ter ut docuit Praxeas*) numeroſè loquere- ‘ tur, aut nunquid Angelis loquebatur, ut

Filius ſecunda perſona, Spiritus tertia.

‘ Judæi interpretantur? —Imò quia jam ‘ adhærebat ei Filius ſecunda perſona Ser- ‘ mo ipſius, & tertia Spiritus in Sermone.

Gen. 1. 3.

‘ Et poſt pauca. *Dixit Deus, fiat firmamentum* ‘ *& fecit Deus firmamentum,* &c. h. e. Sermo

Ibid.

Dei per quem omnia facta ſunt.

Quæ verò apud eundem ſequuntur aurem

Joan. 1. 1.

mihi vellunt. ‘ Quod ſi (*inquit*) ipſe Deus ‘ ſecundùm Joannem, *Deus erat Sermo,* habes

'duos. Alium dicentem ut fiat, alium facien-'tem. Unum qui erat (ut *paulò inferius*) & 'alium penes quem erat. Alium autem quomo-'do accipere debeas jam professus sum, per-'sonæ non substantiæ nomine, ad distinctio-'nem non ad divisionem. Videsis, obtestor te, Christiane Lector, per communem baptismi nostri fidem, quàm dilucidè Tertullianus Patrem & Filium duos personæ nomine, non substantiæ, profiteatur. Distinctionem scil. personarum tuetur contra Sabellium, divisionem autem seu diversitatem substantiæ abnegat contra Arium. Quod verò, substantiâ indivisum, idem numero est, & ὁμοούσιον sive consubstantiale. Cùm igitur substantia divina non tantùm indivisa sed, utpotè spiritualis naturæ indivisibilis sit, Filius vel totam Patris substantiam habet, vel omninò nullam; cùm in partes dividi nequeant.

Christus alius à Patre Personæ non substantiæ nomine, ad distinctionem non divisionem.

Vide Euseb. Cæsarienf. Epist. ad suos Cæsar. apud Socrat. Lib. I. cap. 5. Pater, Filius, Spiritus ὁμοούσιοι.

Præclarè admodùm addit, 'Cæterùm 'ubique teneo unam substantiam in tribus 'cohærentibus. Hoc quid aliud est quàm unitatem substantiæ sive essentiæ divinæ in Trinitate personarum cum Athanasio agnoscere? Unam autem substantiam intellige, non tantùm specie sed numero; si enim Filio, necnon Spiritui S. diversam numero à Patre substantiam attribuas, quin tres Deos, quod Tertullianus infra horrescit, inferas evitare non potes; haud minus quàm Petrum, Jacobum & Joannem, quanquàm ex eodem Patre natos, tres esse homines numero (ut in Scholis loquuntur, neque

 enim

enim jam Latini Sermonis puritati litamus) differentes. Tria autem esse increata, æterna, infinita, omnipotentia, numero distincta, imò in eâdem substantiâ, etiam indivisibili divisa & separabilia, horrendum potiùs est quàm seriò refutandum.

Vid. Curcellæum cont. Maresium de Trinit.

Nè verò putemus unitatem hanc substantiæ Personarum distinctionem ullatenus labefactare, statim addit. 'Tamen alium dicam 'oportet ex necessitate sensus eum qui jubet, '& eum qui facit—haud sibi jussurus si unus (h. e. *personaliter*) esset, aut sine jussu fa'cturus, quia non expectasset ut sibi juberet.

Hæc contra Praxean Patropassianum.

Cap. 13.

Postquàm, ἀγωνιστικῶς sive contentiosè disputans, probasset in veteri Testamento duos Deos nominari, adjungit. 'Ergo, inquis, provocabo te ut hodiè quoque 'ex authoritate istarum scripturarum duos 'Deos prædices. *Quibus respondet.* Absit; 'nos enim qui & tempora & causas scri'pturarum inspicimus — duos quidem de'finimus Patrem & Filium secundùm ra'tionem œconomiæ quæ facit numerum, nè 'Pater ipse credatur natus & passus, quod 'non licet credi quoniam non ità traditum est: 'Duos tamen Deos, & duos Dominos nun'quam ex ore nostro proferimus. Non quasi 'non & Pater Deus, & Filius Deus, & Spiri'tus S. Deus, & Deus unusquisque (En tibi Trinitas personarum, quarum unaquæq; Deus est, sed unus idemque) 'sed quoniam retro '& duo Dei & duo Domini prædicabantur, 'ut ubi venisset Christus & Deus agnosce-

Psal. 45.
Isaiæ 45. 14.

Pater & Filius duo, sed non Dii.

'retur

'retur---Itaque Deos omninò non dicam 'nec Dominos, ſed Apoſtolum ſequar, ut ſi 'pariter nominandi fuerint Pater & Filius, 'Deum Patrem appellem, & Chriſtum Do-'minum nominem. Solum autem Chriſtum 'potero Deum dicere, ſicut idem Apoſtolus, '*Ex quibus Chriſtus qui eſt Deus ſuper omnia* Rom. 9. 5. '*benedictus in ævum omne*: nam & radium ſo-'lis ſeorſum ſolem vocabo, ſolem autem no-'minans, cujus eſt radius, non ſtatim & ra-'dium ſolis nominabo. Nam etſi ſoles 'duos faciam, tamen & ſolem & radium 'ejus tam duas res & duas ſpecies unius & 'indiviſæ ſubſtantiæ numerabo, quàm Deum '& Sermonem ejus, quàm Patrem & Fi-'lium. Hic animadvertas velim Tertullia-num Chriſtum Deum ſuper omnia confiteri, necnon unius & indiviſæ ſubſtantiæ cum Pa-tre, ſive Deum & Sermonem ejus eſſe ὁμοούσιους ſive conſubſtantiales. Quod enim indiviſum, præſertim ſi ſimplex fuerit, idem numero eſt.

Pater & Filius duæ res, & ſpecies unius & indiviſæ ſubſtantiæ.

Proximo capite hæc habet ſumme obſer-vanda. 'Si Filium nolunt (*hæretici*) ſecun-'dum à Patre reputari, nè ſecundus duos fa-'ciat Deos dici, oſtendimus etiam duos Deos 'in ſcripturâ relatos, & duos Dominos, & 'tamen nè de iſto ſcandalizentur, rationem 'reddidimus quâ Dei non duo dicantur nec 'Domini, ſed quâ Pater & Filius duo, h. e. ut cum Scholaſticis loquamur, Pater & Fi-lius duo ſunt perſonaliter ſecundùm Per-ſonam, minimè vero ſecundùm eſſen-tiam. Numerus enim ſive pluralitas Deo-

rum ex divisione essentiæ sive substantiæ divinæ oritur, non item ex diverso ejusdem subsistendi modo, sive, ut supra loquitur Tertullianus, personæ distinctione.

Cap. 7.

His explicandi gratiâ subjungit. 'Et hoc '(scil. *Patrem & Filium duos esse*) non ex 'separatione substantiæ, sed ex dispositione; 'Cum individuum & inseparatum Filium à 'Patre pronunciamus---Qui etsi Deus dica-'tur quando nominatur singularis, non ideò 'duos Deos faciat sed unum, hoc ipso quod '& Deus ex unitate Patris vocari habeat. Ex unitate Patris h. e. ex unitate numericâ substantiæ Patris, nè duos Deos contra Tertulliani mentem inferas.

Christus Deus non facit cum Patre duos Deos, quia Deus est ex unitate (scil. numerica) Patris nota bene.

Post multa interposita quæ brevitatis studio prudens prætermitto, illa quæ in verba Christi, *Ego & Pater unum sumus*, commentatur omittere non possunt. 'Cæci sunt '(*inquit*) qui non videant, primò *Ego & Pa-'ter* duorum esse significationem. Tùm quod 'unum sumus ait, non unus, si enim dixis-'set quod unus sumus, potuisset adjuvare 'sententiam illorum (scil. *Praxeanorum*) 'unus enim singularis numeri significatio 'videtur. Adhuc cùm duo masculini generis 'unum dicit neutrali verbo quod non per-'tinet ad singularitatem (nimirùm *personæ*) 'sed unitatem (scil. *naturæ*) ad similitudi-'nem, ad conjunctionem, ad delectionem. Pa-'tris & ad obsequium Filii, qui voluntati Pa-'tris obsequitur: *unum sumus*, dicens, *Ego & 'Pater*, ostendit duos esse quos æquat & jungit.

Cap. 22. Joan. 10. 30. Interpretatur.

Hic

Hic memoriâ diligenter tenendum eſt, unitatem ſimilitudinis, obſequii & dilectionis inter Patrem & Filium neutiquam tollere unitatem ſubſtantiæ ſuprà & ſæpiùs à Tertulliano prædicatam, imò, nec æqualitatem diminuere. Si enim Chriſtus non eſt abſolutè quoad ſubſtantiam Patri ſimilis & æqualis, ex quo generatur, non eſt omninò propriè Dei Filius, ſed creatura ex nihilo, vel aliâ aliquâ ſubſtantiâ, facta & condita.

Cap. 30. Spiritus tertium numen divinitatis.

Alibi hæc reperias, 'Hic interim (ſcil. '*Chriſtus*) acceptum à Patre munus effudit 'Spiritum S. tertium numen divinitatis, & 'tertium nomen majeſtatis.

Cap. 31.

Anti-Trinitarii Judæi.

Concludit in hunc modum. 'Judaicæ fi'dei res iſta ſic unum Deum credere ut Fi'lium annumerare ei nolis & poſt Filium 'Spiritum—Viderint igitur (*inquit*) Anti'chriſti qui negant Patrem & Filium. Ne'gant enim Patrem (*Attendant Monarchiani '& Antitrinitarii*) dum eundem Filium di'cunt; & negant Filium dum eundem Pa'trem credunt. Hæc adverſus Praxean perſonarum in Trinitate diſtinctionem negantem Tertullianus, qui primus è Latinis Patribus argumentum hoc juſto volumine tractavit.

Libros de Caſtitate, Monogamiâ, cæteroſque contra Eccleſiam Catholicam ſcriptos intactos prætereo. Accedat horum vice tractatus, ſive Tertulliani, ſive Novatiani, cujuſcunque, de Trinitate: ſenſu, licet non ſtylo, planè Tertullianicus, ex eiſdem penè argumentis contextus quibus ſupra adverſus

Praxean

Praxean dimicaverat. Ibi multa habemu[s] præsentem causam spectantia. Lectionis ope[…]ram, quanquam prolixa sint, ausim tib[i] Lector polliceri, fructus utilitasque abund[…] compensabunt.

De Trin. cap. 1.
Cap. 9.

'Regula (*inquit*) veritatis exigit ut pri[…] 'mo omnium credamus in Deum Patre[m] 'omnipotentem, &c. *Deinde, post haud pa[u]*'*ca, addit.* Eadem regula veritatis docet n[os] 'credere post Patrem etiam in Filium D[ei] 'Christum Jesum Dominum Deum nostrum 'sed Dei Filium; hujus Dei qui & unus & 'solus est. In veteri Testamento promissum 'in novo exhibitum.

Christus Deus sed Filius hujus Dei qui unus & solus est.

Hinc apertissimè constat Deum Patrem & Deum (ut appellat) Filium ejus esse unum & eundem Deum, qui nisi unus sit, Deus no[n] est, ut alicubi Tertullianus.

Cont. Marcion. lib. 1. cap. 3.

Post alia probat Christi humanitatem e[x] fragilitatibus, Deitatem ex virtutibus (h. e. mi[…]raculis) cùm si non fuerit cùm ex Deo si[t] jam nec homo, sit licet ex homine fuerit.

Cap. 12.

'Cur ergo (*inquit*) dubitemus dicere quo[d] 'scriptura non dubitat exprimere, nimirùm 'Christum & Deum & hominem esse, quo[d] 'ex scripturis fusè confirmat. *Deindè addit* 'Quomodo omnis creaturæ primogenitu[s] 'esse poterit, nisi quoniam secundùm divi[…]'nitatem antè omnem creaturam ex Patr[e] 'Deo Sermo processit? Si tantum homo, po[st] 'omnem creaturam est, scil. quia homo ulti[…]'timo creatus est---cur invocatur? Ut plu[…]ribus paulò ante disputat.

Quomodo Christus est primo genitus.
Cap. 15. & 16.

Cap. 14.

Deinceps

Deinceps contra Hæreticos illos præclarè Cap. 19.
isserit qui inter Filium Dei & Filium hominis nihil arbitrantur interesse, nè factâ istinctione & homo & Deus Jesus Christus acilè comprobetur.

Prætendunt illa Lucæ, *Spiritus Sanctus veniet in te & virtus altissimi & propterea & quod x te nascetur sanctum vocabitur, Filius Dei.* Lucæ 1. 35.
Si ergo, inquiunt, Angelus Dei dicit ad Mariam, quod ex te nascetur Sanctum vocabitur Filius Dei, ex Mariâ est substantia carnis & corporis. Hanc autem substantiam i. e. Sanctum hoc quod ex illâ genitum est, Filium Dei esse proposuit. Homo, inquiunt, ipse & illa caro corporis, illud, quod sanctum est dictum, ipsum est Filius Dei. uibus respondet hisce verbis, quæ, proxiora licèt, transcribere non morabor, cùm l eundem modum hodierni Hæretici, prærtim Sociniani, argumententur. ‘Sed enim Scriptura divina Hæreticorum fraudes & furta facilè convincit. Si enim sic esset tanummodò, *Spiritus veniet in te, &c. propterèà quod nascetur ex te Sanctum vocabitur Filius Dei*; fortasse alio genere nobis adverus illos reluctandum esset.---Non autem dixit, *Propterea quod ex te nascetur sanctum,* ed adjecit conjunctionem. Ait enim; *Propterea & quod ex te nasctur sanctum*; ut illud ostenderet, non principaliter hoc sanctum quod ex illa nascitur, id est, istam carnis orporisque substantiam Filium Dei esse, ed consequenter, &, in secundo loco: prin-

cipaliter

'cipaliter autem Filium Dei esse Verbu
'Dei incarnatum per illum Spiritum.---H
Legitimus Dei Filius ex Deo est. 'est enim legitimus Dei Filius qui ex ip
'Deo est, qui dum sanctum illud assumit
'sibi Filium hominis annectit--connexio
'suâ & permixtione sociatâ præstat & Filiu
'illum Dei facit, quod ille naturaliter n
'fuit.

Cap. 20. Pergit Novatianus eos refutare, qui i
argumentati sunt. 'Si Christus Deus, Ch
'stus autem mortuus. Ergo mortuus
'Deus. Cùm enim tam ex eo quod De
'est, quam etiam ex illo quod homo
'Christus intelligatur esse permixtus & s
Joan. 1. 'ciatus: *Verbum enim caro factum est*, &
'quis (*inquit*) non sine ullo Magistro atq
'interprete ex sese facilè cognoscat non ill
'in Christo mortuum esse quod Deus est, s
'quod homo est?

Cap. 22. Post nonnulla interposita pulcherri
Joan. 10. 30. commentatur in illa, *Ego & Pater unum sum*
'Quomodo enim (*inquit*) ego & Pat
'unum sumus, si non & Deus est Christ
'& Filius qui idcirco unum potest esse du
'ex ipso est, & dum Filius ejus est, & du
'ex ipso nascitur, dum ex ipso processis
'reperitur, per quod & Deus. Creatu
'enim (*ut paulò ante dixerat*) à Deo fac
'est, non ex Deo processit. Quod cùm J
'dæi invidiosum putassent & blasphemu
'eo quod se ostenderat his sermonibus e
'Deum---testimonio Scripturarum advers
'rios suos fortiter refutavit. Si illos (*inqui*
dix

dixit Deos ad quos verba facta ſunt--quem *Pater ſanctificavit & miſit in mundum vos dicitis, blaſphemas; quia dixi, Filius Dei ego ſum.* Joan. 10. 35. Quibus vocibus neque ſe negavit Deum; quinimò Deum ſe eſſe firmavit, Chriſtus ſe Deum eſſe firmavit. nam quia ſine dubitatione Dei eſſe dicuntur ad quos verba facta ſunt, multò magis Argumentum eſt à minori à majus. hic Deus qui melior illis omnibus invenitur.---Ita quod ad crimen blaſphemiæ pertinet Filium ſe non Patrem dicit, quod autem ad divinitatem ſpectet ipſius, *Ego & Pater unum ſumus* dicendo, Filium ſe eſſe & Deum probavit. Deus eſt ergo. Deus autem ſic, ut Filius ſit, non Pater.

Capite proximo probat Chriſtum non eſſe ntummodò hominem, ' quoniam qui credit in hominem ſolitarium maledictus dici- Jerem. 17. tur. Hic autem qui credit in Chriſtum non maledictus ſed in æternum non moriturus, refertur.

Iterum. ' Si homo tantummodo Chriſtus, quomodo Paracletum dicit de ſuo eſſe ſumpturum quæ nunciaturus eſt? Neque enim Paracletus ab homine quicquam accipit, ſed homini ſcientiam porrigit. Hinc infert Chriſtum eſſe majorem Paracleto eodem ſcil. ſenſu quo Pater Filio major eſt tione originis ſeu proceſſionis) ' quoniam nec Paracletus à Chriſto homine acciperet niſi minor Chriſto eſſet.

His addit. ' Si homo tantummodò Chriſtus eſt, quare credendi nobis talem regulam poſuit, quæ diceret, *Hæc eſt vita æterna*

' *ut*

Joan. 17. 3. Pulchre exponitur.

'*ut ſciant te unum eſſe verum Deum & quo*
'*miſiſti Jeſum Chriſtum.* Si noluiſſet ſe etia
'Deum intelligi, cur addidit, *Et quem m*
'*ſiſti Jeſum Chriſtum?* Niſi quoniam
'Deum accipi voluit. Quoniam, ſi ſe Deu
'nollet intelligi, addidiſſet, *Et quem miſ*
'*hominem Jeſum Chriſtum.* Nunc autem ne
'addidit nec ſe hominem tantummo
'Chriſtus tradidit, ſed Deo junxit, ut
'Deum per hanc conjunctionem ſicut eſt, i
'telligi vellet. Eſt ergo credendum ſecu
'dum præſcriptam regulam in Dominu
'unum verum Deum & in eum quem mi
'Jeſum Chriſtum conſequenter, qui ſe n
'quaquam Patri junxiſſet, niſi Deum int
'ligi vellet. Separaſſet enim ab eo, ſi Deu
'intelligi ſe noluiſſet. Inter homines eni
'tantummodò ſe collocaſſet, ſi hominem
'eſſe tantummodò ſciret, nec cum Deo ju
'xiſſet, ſi ſe non & Deum noſſet: Nunc
'de homine tacet, quoniam hominem illu
'nemo dubitat, & Deo ſe jungit meritò,
'credituris Divinitatis formulam poneret.

Chriſtus ſe Deum eſſe aſſerit.

Statim addit. 'Chriſtus habuit gloria

Joan. 17. 5.

'ante mundi inſtitutionem, ergo ante mu
'dum fuit. Niſi enim ante mundi inſtituti
'nem eſſet, ante inſtitutionem mundi gl
'riam habere non poſſet, quum ipſe n
'eſſet. Sed homo gloriam ante mundi i
'ſtitutionem habere non potuit, qui p
'mundum fuit. Chriſtus autem habui
'ante mundum igitur fuit: non igitur hon
'tantummodò fuit, qui ante mundum fui

Hæc Socinum confodiunt.

De

Deus igitur est, quoniam ante mundum fuit. Nec prædestinatio ista dicatur, quoniam nec posita est, aut addant hoc qui hoc putant. Sed væ est adjicientibus, quomodò & detrahentibus positum. Non potest ergo dici quod non potest adjici. Sublatâ ergo prædestinatione, quæ non est posita in substantiâ, fuit Christus ante mundi institutionem. Quoniam etsi in prædestinatione dicitur gloriosus & ante mundi institutionem fuisse prædestinationem, ordo servetur & ante hunc erit multus numerus hominum in gloriam destinatus, minor enim per istam destinationem Christus cæteris intelligitur, quibus posterior denotatur. Nam si hæc gloria in prædestinatione fuit prædestinationem istam in gloriam novissimus Christus accepit. Ante enim prædestinatus Adam, Abel, &c. Nam cum apud Deum & personarum & rerum omnium ordo digestus sit, ante hanc prædestinationem Christi in gloriâ multi prædestinati sunt. Hoc pacto minor cæteris hominibus Christus esse deprehenditur, qui melior & major & antiquior Angelis invenitur.

Hæreticorum evasionem tollit.

Argumentum negativum à Scriptura.

Prædestinatur quod non est Origen. in cap. 1. ad Rom.

Prædestinatio ad gloriam.

Adam, Abel prædestinati ad gloriam.

Capite proximo hæc habentur. 'Deo præcipiente ut homo fiat, Deus refertur esse qui hominem facit. Facit autem hominem Dei Filius, Verbum scil. Dei *per quem facta sunt omnia.* Ergo Christus est Deus.

Post alia de Angelo agens qui Agar Saræ ancillam convenit, hæc habet lectu quidem dignissima.

Cap. 26. Gen. 16. 9.

dignissima. ‘Quomodo ergo Deus erit
‘Angelus fuit? Quum non sit hoc nomen
‘(*sensu intellige proprio non metaphorico*) An-
‘gelis unquam concessum; nisi quoniam e
‘utroque latere nos veritas in istam con-
‘cludit sententiam, quia intelligere debemu
‘Dei Filium fuisse, qui quoniam (scil. *se-*
‘*cundùm substantiam*) ex Deo est, merit
‘Deus, quia Dei Filius dictus sit: quoniam
‘Patri subditus & annunciator paternæ vo-
‘luntatis est, magni consilii Angelus pro-
‘nunciatus est. Ergo si hic locus, neque per-
‘sonæ Patris competit, ne Angelus dictu
‘sit, neque personæ Angeli, ne Deus pro-
‘nunciatus sit: personæ autem Christi con
‘venit, ut & Deus sit, quia Dei Filius es
‘& Angelus sit, quoniam paternæ disposi-
‘tionis annunciator est; intelligere deben
‘contra Scripturas se agere Hæretici, qu
‘Christum quum dicant se & Angelum
‘credere, nolint etiam illum Deum pro-
‘nunciare; quem in veteri Testamento, a
‘visitationem generis humani legunt sæp
‘venisse.

Iterum post pauca. ‘Si Angelus tantu
Gen. 17. 10. ‘est, cur hoc sibi vindicat ut dicat, *In ge*
‘*tem magnam faciam eum*? cùm hoc utiqu
‘genus potentiæ Dei (*omnipotentis* scil.) fi
‘Angeli esse non possit.

Cap. 27. Post alia de Angelo Jacobo apparen
hæc addit. ‘Si Angelus Dei loquitur h
‘ad Jacob, atque ipse Angelus infert dicen
Gen. 31. 13. ‘*Ego sum Deus qui visus sum tibi in loco D*

(h

'h. e. Bethel) *ubi unxisti mihi illic stantem lapidem & vovisti mihi votum,* &c. non tantummodo Angelum, hunc Angelum, sed & Deum positum sine ullâ dubitatione conspicimus, quiq; sibi votum refert à Jacob destinatum esse in loco Dei & non dicit in loco meo. Est ergo locus Dei, est & hic Deus: sed enim ibi simpliciter est in loco Dei positum; neq; enim dictum est in loco Angeli & Dei, sed tantummodò Dei. Hic autem qui ista promittit Deus atque Angelus esse perhibetur, ut meritò distinctio sit, inter eum qui tantummodò Deus dicitur, & inter eum qui non Deus simpliciter sed & Angelus pronunciatur. Ex quo si nullius alterius Angeli potest hic accipi tanta authoritas, ut Deum quoque se esse fateatur, & votum sibi factum esse testetur, nisi tantummodò Christi, cui, non quia Angelo tantum, sed quia Deo, votum voveri potest; manifestum est non Patrem accipi posse sed Filium Dei & Angelum. Hic autem si Christus est, sicuti est, vehementer periclitatur, qui aut hominem Christum aut Angelum tantummodò dicit, subtractâ illi divini nominis potestate, quam ex Scripturarum fide frequenter accepit, quæ illum & Angelum & Deum frequenter dicunt.

Mal. 3. 1.

Vota non Angelo sed soli Deo vovenda sunt.

Similiter de Angelo cum Jacobo colluctante perorat Novatianus. '*Non vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel.* Ac si Israel est homo videns Deum, eleganter ostendebat Dominus, quod non tantum homo

Ibid.

Gen. 32. 28.

'esset qui colluctabatur tunc cum Jacob, sed '& Deus. Et ut nulla adhuc potest esse du'bitatio interpretationem ipse posuit, di'cendo, *quia invaluisti cum Deo*, &c. Quam 'ob causam hic idem Jacob---nomen loci 'illius quo colluctatus est vocavit visionem 'Dei (h. e. *Peniel*) *Vidi enim* (inquit) '*Deum facie ad faciem.* ---Hominem quasi 'victor tenuit, benedictionem autem quasi 'à Deo ut inferior postulavit.

Post pauca hæc addit. 'Et tamen postea 'non cessat eadem divina Scriptura, Ange'lum Deum dicere Deum Angelum pronun'tiare, Nam cum Menassem & Ephrem fi'lios Joseph benedicturus esset hic ipse Ja'cob: *Deus* (inquit) *qui pascit me à juven'tute meâ usque in hunc diem*, *Angelus qui libe'ravit me ex omnibus malis*, *benedicat pueros.* 'Usque adeò autem eundem Angelum ponit, 'quem Deus dixerat, ut singularem in 'exitu Sermonis sui posuerit personam, de 'qua loquitur, dicendo, *Benedicat pueros hos.* 'Si enim alterum Angelum voluisset intelli'gi (utinam animadverterent Angelorum invocatores Pontificii) 'plurali numero duas 'personas complexus fuisset: nunc unius per'sonæ singularem numerum in benedictione 'deposuit (nimirum *benedicat*, aiens, non benedicant) 'ex quo eundem Deum atque 'Angelum intelligi voluit.

Gen. 48. 16. Hic Angelus quem Jacob invocavit Deus erat & Christus, non creatura. Vid. Athan. orat. 4. in Arianos.

In Spiritum S. credendum est.

Post nonnulla, quæ prudens omitto, de Spiritu S. hæc habet. 'Ordo rationis & fidei 'authoritas digestis vocibus & literis Domini

'ni admonet nos posthæc credere etiam in 'Spiritum S. olim Ecclesiæ repromissum, &c.

Ad finem operis argumentum Hæreticorum ab unitate Dei desumptum prolixè solvit, quæ huc transcribere operæ pretium (in Lectoris gratiam) æstimo. Præclara etenim sunt.

'Tam illi qui Jesum Christum ipsum 'Deum Patrem dicunt (ut Praxeani, Patropassiani & postea Sabelliani, &c.) quàm 'etiam illi qui hominem tantummodò illum 'esse voluerunt (ut Cerinthiani, Ebionitæ, Samosateniani, &c. quibus addas Socini asseclas) 'erroris sui & perversitatis origines '& causas indè rapuerunt, quia cùm animadverterent scriptum esse, quod unus sit 'Deus, non aliter putaverint istam se tenere 'posse sententiam, nisi aut hominem tantùm 'Christum, aut certè Deum Patrem putarent esse credendum. Sic enim illi colligunt. 'Si non Pater sit Christus, dum & Deus Filius Christus, duo Dii contra Scripturas 'introducuntur. Hi ex adverso: Si alter Pater, 'alter est Filius: Pater autem Deus & Christus 'Deus. Non ergo unus Deus, sed duo Dii Pater & Filius; ac si unus Deus consequenter 'homo Christus, ut meritò Pater sit unus Deus. 'Revera (*inquit eleganter Novatianus*) quasi 'inter duos latrones crucifigitur Dominus, 'quomodo fixus aliquando est (scil. *in cruce*) '& ita excipit Hæreticorum istorum ex 'utroque latere sacrilega convicia. Sed neque 'Scripturæ S. neque nos causas illis perdi-

Hæreticorum argumentationes.

'tionis & cæcitatis asserimus, si quæ in medio evidenter posita, aut videre nolunt aut non possunt. Nos enim & scimus & legimus, & credimus, & tenemus, unum esse Deum, qui fecit cœlum & terram, &c. Sed quomodo hoc legimus, tenemus & credimus, sic Scripturarum cœlestium nullam partem præterire debemus, quippe cum illa etiam quæ in Scripturis sunt posita Christi divinitatis insignia nullo modo debemus recusare, ne Scripturarum authoritatem corrumpendo integritatem fidei sanctæ corrupisse teneamur. Et hoc ergo teneamus siquidem fidelissimum; Dei Filium Jesum Christum Dominum & Deum nostrum, quoniam *In principio erat Verbum, & Verbum erat Deus.*--- *Et Dominus meus & Deus meus.* Et, *Quorum Patres & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula.* Quid ergo dicemus? Numquid duos Deos Scriptura proponit? Quomodo ergo dicit, *Quia unus est Deus*? Aut numquid non & Christus Deus est? Quomodo ergo, *Dominus meus & Deus meus*, Christo dictum est? Totum igitur hoc nisi cum propriâ veneratione teneamus, meritò scandalum hæreticis præbuisse credemur, non utique ex Scripturarum cœlestium vitio, quæ nunquam fallunt, sed humani erroris præsumptione, quâ hæretici esse voluerunt. Et imprimis illud retorquendum est in istos qui duorum nobis Deorum controversiam face-

Joan. 1. 1.
Joan. 20. 28.
Rom. 9. 5.
Christus Deus super omnia.

Deuter. 6. 4.

Hæretici pervicaciter cæci sunt.

're

're præsumunt. Scriptum est, quod negare non 'possunt, *Quoniam unus est Dominus.* De 'Christo ergo quid sentiunt? Dominum esse 'aut omnino non esse? Sed Dominum illum 'omnino non dubitant. Ergo si vera est il- 'lorum ratiocinatio, jam duo sunt Domini.

1 Cor. 8. 6. Eodem modo Origenes argumentatur supra.

Similiter arguit ex eo quod Paulus sit magister, licet magister unus Christus sit dictus, & Christus bonus; quanquam alibi scriptum sit, *Unus bonus* scil. *Deus.* Hinc colligit Novatianus. 'Si non putant (*hære- 'tici*) aliquâ ratione offici posse ei quod unus 'Dominus est, per illud quod est Dominus '& Christus; neque ei quod unus est ma- 'gister per illud quod magister est Paulus; 'aut illi quod unus est bonus, per illud quod 'bonus sit nuncupatus & Christus: eadem 'ratione intelligant offici non posse ab illo 'quod unus est Deus, ei quod Deus pronun- 'ciatus est & Christus.

Matth. 19.17.

Capite ultimo hæc habet summoperè notanda. 'Est ergo Deus Pater omnium in- 'stitutor & creator, solus originem nesciens '---unus Deus, cujus neque magnitudini 'neque majestati---quicquam non dixerim 'præferri, sed nec comparari potest (scil. quia, uti jam dixerat, solus est originem nesciens.) 'Ex quo quando ipse voluit (scil. ut statim ipse explicat, ab æterno) 'Sermo Filius natus est, qui non in sono per- 'cussi aeris, aut tono coactæ de visceribus 'vocis, accipitur, sed in substantiâ prolatæ 'virtutis agnoscitur, cujus nativitas incom-

Deus Pater est solus originem nesciens. Filius ex Patre natus est.

Vid. Lactant. lib. 4. c. 8. infra.

'prehenſibilis. Hic ergo cum genitus ſit à 'Patre ſemper eſt in Patre. Semper autem 'ſic dico, ut non innatum, ſed natum, pro-'bem. Sed qui ante omne tempus eſt ſem-'per in Patre fuiſſe dicendus eſt. Nec enim 'tempus illi aſſignari poteſt, qui ante tempus 'eſt. Semper enim in Patre, ne Pater non 'ſemper ſit Pater; quia & Pater illum etiam '[quadam ratione] (h. e. *originis, ut ſtatim* '*ſubdit*) præcedit, quod neceſſe eſt [*quo-*'*dammodo*] prior ſit, quâ Pater eſt. Quo-'niam [*aliquo pacto*] antecedat neceſſe eſt 'eum qui habet originem, ille qui originem 'neſcit. Simul ut hic minor, dum in illo 'eſſe ſe ſcit, habens originem quia naſcitur, '& per Patrem [*quodammodo*] quamvis 'originem habet quia naſcitur, vicinus in 'nativitate dum ex eo Patre, qui originem 'ſolus non habet, naſcitur.

Verbum ante omne tempus ſemper in Patre non ut innatum ſed natum, h. e. ut Filius ſeu perſona genita. Filius minor Patre quia habet originem à Patre.

Hic vocibus, *quâdam ratione, quodammodo, aliquo pacto*, prudenter utitur Novatianus, ut omnem Arianiſmi ſuſpicionem amoliatur. Sed impoſſibile eſt perverſorum hominum calumnias declinare.

Vid. Pamel. in locum hunc.

Pergit doctiſſimus Vir. 'Hic ergo quando 'Pater voluit (h. e. *ab æterno, ante omne tem-*'*pus, ſemper*) proceſſit ex Patre, & qui in 'Patre fuit, quia ex Patre fuit, cum Patre 'poſtmodum fuit, quia ex Patre proceſſit 'ſubſtantia ſcil. illa divina cujus nomen eſt 'Verbum. Attende Lector *poſtmodum* hoc in loco nullam denotare temporis (quod ſupra diſertè excluſit) ſucceſſionem, ſed ſo-

Supra.

lum naturæ ſive originis ordinem, quia Filius ex Patre procedit (h. e. oritur) cum ſit Deus ex Deo.

Paulo poſt in eundem ſenſum ita ſcribit. ‘Deus ubique ex Deo procedens ſecundam ‘perſonam efficiens (h. e. *conſtituens*, Novatianus enim cum Tertulliano vocibus, *efficiens*, *fecit*, *factus eſt*, innocenter & orthodoxè utitur) ‘ſed non eripiens illud Patri ‘quod unus eſt Deus. Si enim natus non ‘fuiſſet, *ſed* (interpono cum virorum doctorum veniâ particulam illam) innatus, com‘paratus cum eo qui eſſet innatus, æqua‘tione (*intellige ratione originis*) in utroque ‘oſtensâ, duos faceret innatos, & ideò duos ‘faceret Deos. Si non genitus eſſet (h. e. ‘*Filius*) collatus cum eo qui genitus non ‘eſſet, & æquales inventi, duos Deos meritò ‘reddidiſſent non geniti, atque ideò duos ‘Chriſtus reddidiſſet Deos, ſi ſine origine ‘eſſet ut Pater, duo faciens principia, duos ‘nobis conſequenter oſtendiſſet & Deos--- ‘nunc autem quicquid eſt (*Filius*) non ex ‘ſe eſt, quia nec innatus eſt, ſed ex Patre eſt, ‘quia genitus eſt : ſive dum Verbum eſt, ‘ſive dum virtus eſt, ſive dum ſapientia eſt, ‘ſive dum lux eſt, ſive dum Filius eſt, & ‘quicquid horum eſt, dum non aliundè eſt ‘quam (*ſicut diximus*) ex Patre, Patri ſuo ‘originem ſuam debens, diſcordiam divini‘tatis de numero Deorum facere non potuit, ‘qui ex illo qui eſt unus Deus, originem naſ‘cendo contraxit. Adverte Filium cum Patre

Chriſtus Deus non eripit Patri quod unus ſit Deus, quia ex Deo Patre natus eſt, h. e. per ejuſdem numero eſſentiæ communicationem aut communionem ut infra ait.

Filius ut Filius non ex ſe ſed ex Patre eſt, quia genitus eſt.

tre unum esse Deum, quia ex Deo genitus est, scil. ejusdem numero substantiæ per generationem communicatione. Creaturæ omnes naturæ licet diversissimæ per creationem à vel ex Deo sunt.

Vid. Athanas. de Synodis Arim. & Seleuciæ p. 705. 706.

Addit. 'Quo genere dum & unigenitus est & primogenitus, ex illo est qui 'originem non habet, unus est omnium 'rerum principium & caput. Idcirco unum 'Deum asseruit, quem non sub ullo princi'pio aut initio, sed initium potius & prin'cipium rerum omnium comprobavit.

Hæc Christi incarnationem spectant.

Quibus annectit, finem operi impositurus, quæ diligenter animadvertenda sunt. 'Fi'lius autem nihil ex arbitrio suo gerit, nec 'ex consilio suo facit, nec à se venit, sed 'imperiis paternis omnibus & præceptis 'obedit, ut quamvis probet nativitas Filium '(scil. *congenerem*) tamen morigera obe'dientia asserat illum paternæ voluntatis ex 'quo est, ministrum. Ita dum se Patri in o'mnibus obtemperantem reddit, quamvis 'sit Deus, unum tamen Deum Patrem de 'obedientiâ suâ ostendit ex quo & originem 'traxit, & ideo duos (h. e. *Deos*) facere non 'potuit qui nec duas origines fecit, qui ex 'eo qui originem non habet principium na'tivitatis ante omne tempus accepit. Nam 'cum id sit principium cæteris quod inna'tum (h. e. non natum, seu ut Scholastici loquuntur, innascibile) 'quod Deus solus 'Pater est qui extra originem est, ex quo 'hic est qui natus est, dum qui ex illo nasci-

'tur

Christus ante omne tempus.

Non duo sunt Dii quum non duo sint Patres nec diversæ substantiæ sit genitor à genito. Athanas. cont. Sabell. p. 511.

'tur meritò ex eo venit qui originem non 'habet, principium probans illud esse ex 'quo ipse est, etiamsi Deus est qui natus est, 'unum tamen Deum ostendit, quem hic qui 'natus est esse sine origine comprobavit. Est 'ergo Deus; sed in hoc ipsum genitus 'ut esset Deus. Cujus sic divinitas traditur, 'ut non aut dissonantiâ aut inæqualitate Di- 'vinitatis duos Deos reddidisse videatur.

Christus Deus sed genitus ut esset Deus.

Inter Patrem & Filium nulla dissonantia aut inæqualitas, quod duos Deos redderet.

'Subjectis enim ei quasi Filio omnibus rebus 'à Patre, dum ipse cum his, quâ (*quod probè notandum*) illi subjecta sunt, Patri suo 'subjicitur, Patris quidem sui Filius pro- 'batur, cæterorum autem Dominus & Deus 'esse reperitur. Ex quo dum huic qui est 'Deus omnia substructa traduntur, & cun- 'cta sibi subjecta Filius accepta refert Pa- 'tri, totam Divinitatis authoritatem rursus 'Patri remittit, unus Deus ostenditur verus '& æternus Pater à quo solo hæc vis divi- 'nitatis emissa, etiam in Filium tradita & 'directa rursum per substantiæ communio- 'nem ad Patrem revolvitur.

Vis Divinitatis à Patre in Filium emissa ad Patrem revolvitur.

Quid autem aliud obsecro, Christiane Lector, sibi vult in Patre & Filio substantiæ communio, quàm unam eandemque substantiam inter se communem habere, vel Filium esse Patri ὁμοούσιον consubstantialem & (ut supra) æqualem?

Sed ex Tertulliani rivis sat prata biberunt.

CAP.

CAP. II.

HIPPOLYTUS.

Floruit circa ann. 220.

INter antiquos Patres ſuffragium ſuum ferat Hippolytus Epiſcopus & Martyr, ab Euſebio, Hieronymo, & Gelaſio laudatus, qui de Chriſto Domino noſtro in hunc mo dum ſcripſit.

In Pſalm. 2. apud Magdeburg. Cent. 3. cap. 10. p. 272.

'Hic qui proceſſit in mundum Deus e '& homo. Divinitas ejus poteſt apertè vi 'deri, quando ab Angelis adoratur, à paſto 'ribus viſitur--à magis quæritur, & pe 'ſtellam ſignificatur, peccata remittit, &c.

Chriſtus ut Deus inviſibilis.

Alibi. 'Eos autem & illos qui aliter ſen 'tiunt dixerit quiſpiam eſſe vicinos ut qu 'errant ſimiliter: nam illi etiam vel nudum 'hominem confitentur apparuiſſe Chriſtum 'in vitâ, Divinitatis talentum negantes 'vel Deum confitentes, rurſus hominem re 'nuunt (ita enim legendum arbitror ſenſ pendente) 'docentes viſione eſſe pulſos eo 'rum viſus qui aſpiciebant, &c. Quibus ver 'bis tum Ebionis tum Marcionis hæreſi 'perſtringit.

Libro de diſtributione Talentorum. Cerinthus, Ebion, &c.

Marcion.

Similia habet idem Hippolytus in me moriâ hæreſium, ubi poſtquam pluribus pro baſſet Chriſtum Deum & hominem appa ruiſſe, tandem concludit hiſce verbis:

Apud Magdeburg. Cent. 3. cap. 4. p. 41.

'Vidiſtis quod ſecundum carnem quidem 'ejus eſt ex David. Quod verò ſecundum 'Spiritum ex Deo, quapropter probatum 'eſt eundem & Deum eſſe & hominem.

CAP

C A P. III.

GREGORIUS THAUMATURGUS.

Floruit ann. Christi 233.

PRodeat jam in medium Vir doctrinâ simul & miraculis illustris Gregorius Episcopus Neo-Cæsariensis, Origenis Discipulus, cognomento Thaumaturgus. Hujus confessio fidei extat apud Eusebium ex versione Ruffini, & apud Gregorium Nyssenum, in oratione in Gregorium hunc ubi hæc habentur.

Vid. Basil. de Spir. 6. cap. 19. & epist. 64.

Lib. 7. cap. 25. Orat. in Greg. Thaumat.

'Unus Deus Pater Verbi viventis, sapientiæ subsistentis---perfectus perfecti genitor, Pater Filii ungeniti. Unus Dominus, solus ex solo, figura & imago Deitatis, Sapientia comprehendens omnia, & Virtus quâ tota creatura fieri potuit. Filius verus veri --sempiternus ex sempiterno. Unus Spiritus S. ex Deo substantiam habens, &c. per quem Deus super omnia & in omnibus cognoscitur, & Filius per omnes. Trinitas perfectâ Majestate & sempiternitate & regno minimè dividitur neque abalienatur. Igitur neque factum quid neque serviens in Trinitate, neque (*in tempore* scil.) superinductum, tanquam antehac non subsistens, postea, vero superingressum. Neq; itaque defuit unquam Filius Patri, neque Filio Spiritus S. (*quod creaturæ minimè competit*) invertibilis & immutabilis eadem Trinitas semper manet. Hæc hactenus Gregorius Thaumaturgus.

Christus omnipotens creator, non simplex minister.

Spiritus S. substantiam habet ex Deo.

Trinitas individua.

Nil factum aut serviens aut temporale in Trinitate.

CAP.

CAP. IV.

Anno 260.

DIONYSIUS ROMANUS.

Decretis Synod. Nicænæ. De ſententia Dionyſii Alexandr. p. 43. Edit. Commelin.

Vid. Curcellæum contra Mareſium. diſp. de Trinitate.

GRegorium ſequatur Dionyſius Romanus Epiſcopus, qui, teſte magno Athanaſio, opus contra eos conſcriptum edidit, qui Filium Dei opus ποίημα aut creaturam aſſeruerant; cujus verba hoc modo recitat ibidem Athanaſius:

'Merito deinceps dixero in Diviſores, ſe-'ctoreſque & peremptores reverendiſſimi 'Eccleſiæ de Deo præconii, qui Monarchiam '(*quâ voce Tertullianus ſupra uſus eſt*) in 'tres potentias, ſubſtantias & Deitates di-'vidunt, Sabellium ſcil. ex diametro oppu-'gnantes. Ille enim cum blaſphemiâ dicit, 'Filium eſſe Patrem, Patremque Filium. 'Iſti autem quodammodo in tres ſubſtan-'tias alienigenas, & inter ſe ſegregatas 'ſanctam unitatem diſpertiuntur. Uniri 'enim neceſſe eſt (ἑνῶσθαι) omnium Deo 'Dei Verbum, & in eodem hærere & ver-'ſari Spiritum S. & Sanctam Trinitatem 'in unum omnium rerum Deum omnipoten-'tem, ὥσπερ εἰς κορυφήν τινα συγκεφαλαιοῦσθαι καὶ 'συνάγεσθαι, veluti in verticem principemq; 'conſummari & coaleſcere. Marcionis vani-'loqui doctrina ſectionem diviſionemque 'Monarchiæ inſtituit, ſcil. plures Deos in-'troducendo. Hæc autem Diaboli inſtitu-'tio eſt, non verorum Chriſti diſcipulorum.

Idem docet Athanaſius de Syn. Nicæn. p. 422. edit. Commel.

Illi

'Illi enim ut Trinitatem prædicari à Sacris 'literis planè ſciunt, ita tres eſſe Deos à 'veteri aut novo Teſtamento induci non 'agnoſcunt. Cæterum non minus culpave-'ris eos qui Filium Dei opus credunt, & 'factum eſſe Dominum opinantur: quum 'ſacra eloquia generationem ei congruentem '& decentem, non autem formationem & 'creationem, attribuant. Blaſphemia igitur 'illa non vulgaris, ſed maxima, haben-'da eſt, ſi Dominum dicas manu factum. 'Si enim factus eſt Filius, erat igitur quan-'do ille non erat. Atqui ille ſemper erat.

Chriſtus non eſt factus aut creatus ſed generatus.

Arii blaſphemia.

Et poſt alia lectu digniſſima tandem concludit S. Dionyſius. 'Non igitur dividenda 'eſt in tres Deitates admirabilis & divina 'Unitas, neque ſub nomine creationis aut 'factionis minuenda eſt dignitas & immen-'ſa majeſtas, ſed credendum eſt in Deum 'Patrem omnipotentem, & in Chriſtum Je-'ſum Filium ipſius, & in Spiritum S. uni-'rique Deo totius univerſitatis Verbum. *Ego* '*enim* (inquit) *& Pater unum ſumus.* *Et,* '*Ego in Patre & Pater in me.* Ita enim & di-'vina Trinitas & ſancta prædicatio pro-'feſſioque Monarchiæ (*ſubſtantiæ nomine,* '*non perſonæ, ut Tertullianus ſupra*) conſer-'vari poſſit. Hæc Dionyſius Epiſcopus Ro-'manus, uti refert Athanaſius.

Trinitas in unitate.

Joan. 10. 30.

CAP.

CAP. V.

Anno 266.

THEOGNOSTUS.

Athanaſ. de Syn. Nicænæ decret. p.420. Commelin.

EOdem loci paulò ſuperius Theognoſti viri diſerti contra Arianos intorquet idem Athanaſius, ita ſcribentis in ſecundo Hypotypoſeων.

Chriſtus non ex rebus extraneis aut non entibus, ſed ex Patris ſubſtantia.

'Non forinſecus aut ex rebus extraneis 'Filii ſubſtantia conſtat, neque ex non-en- 'tibus producitur (*ut poſtea Arius blaſphema- 'vit*) ſed ex Patris ſubſtantiâ (*quæ indiviſa '& eadem numero eſt*) ita progenitus eſt ut 'à luce jubar, ut ex aquâ vapor. Neque 'enim vapor id ipſum eſt quod aqua, neque 'jubar id ipſum quod ſol, ſed non alienum 'tamen; verum ut profluentem (ἀπόῤῥοιαν) 'eum eſſe dicas Patris ſubſtantiæ, ita ut in- 'terim ſubſtantia illa Patris diviſionem mi- 'nimè patiatur. Ut enim ſol non diminui- 'tur ſuis ex ſe profluentibus radiis, ita nec 'ſubſtantia Patris diminutionem ſuſtinet 'imaginem ſui Filium progignens. Hæc Theognoſtus. Ex quibus oſtenditur (inquit alibi Athanaſius) hæreſin Chriſto rebellium Arianorum non jam primum (ſcil. in Concilio Nicæno) ſed olim ab omnibus damnatam fuiſſe.

CAP.

CAP. VI.

DIONYSIUS ALEXANDRINUS.

Floruit ann. 268.

PErgit Athanaſius, & ex ſupra laudati Theognoſti (qui ante Synodum Nicænam floruit) ſcriptis, Dionyſii Epiſcopi Alexandrini hiſtoriam compingit. ‘Hic (*inquit*) contra Sabellii hæreſin ſcriptis agens, refellenſque Patrem fuiſſe carnem factum, ſed Verbum ejus induiſſe, inſimulatus à quibuſdam quòd Filium creaturam nominaſſet, eumque factum eſſe & non fuiſſe conſubſtantialem Patri dixiſſet, ad Dionyſium Romanum Epiſcopum in depulſionem criminis ſcribit ſe neutiquam dixiſſe Filium factum eſſe, quem Patri conſubſtantialem liberè confitetur. Illius autem forma loquendi (*inquit Athanaſius*) talis eſt :

De Decret. Syn. Nicænæ ſupra.

‘In aliâ epiſtolâ ſcripſi, qua demonſtravi falſum eſſe crimen quod mihi impingunt, quaſi dixiſſem Chriſtum non eſſe conſubſtantialem Deo. Etſi hoc nomen conſubſtantialitatis dixerim non inveniri uſquam in S. literis, tamen argumenta mea à reipsâ ſignificationeque vocabuli non abludunt. Nam & humanam procreationem in comparationem adduxi ut congenerem, eoque ſolo eſſe parentes diverſos à liberis quòd ipſi ſui liberi non eſſent, neque viciſſim liberi ſui ipſorum parentes. Plantam etiam

Nec οὐσίας, ingeniti, ut Athanaſ. de Synod. Arim. & Seleuciæ. Relativa diſtinctio.

‘ dixi,

Similitudines hæ quantum creaturæ suppeditare possunt unitatis in Trinitate illustrissimæ sunt nisi aliam essentiam infinitam præter divinæ exegeris. Vid. in Symb.

Christus substantiæ divinæ germen proprium est, non modo indivisum sed indivisibile, ac proinde idem numericé.

'dixi, sive à semine sive à radice procreata 'sit, diversam eam esse ab eo undè progerminata sit; sed tamen cum eo omninò 'naturâ convenire. Fluviumque dixi à fonte 'profluentem, aliud quidem nomen sortiri, 'neque enim fontem fluvium, nec fluvium 'fontem dici, sed tamen utrumque simul 'existere, & fluvium esse àquam ex fonte. 'Cæterùm neque opus aliquod esse neque 'creaturam Verbum Dei, sed proprium substantiæ germen, idque indivisibile. ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα ἀδιαίρετον. Hæc se hæreseos purgans Dionysius Alexandrinus Episcopus ad Romanum cognominem.

Verum Dionysii hujusce Alexandrini (quem Ariani postea fraude & calumniâ in suas partes, & quasi commilitium trahere satagerunt) vindicias Reverendissimus Athanasius prolixè egit in singulari tractatu (qui inter opera ejus etiamnum extat) inscripto, *De sententiâ Dionysii contra Arianos*. Ubi novorum, ut eos appellat, Judæorum in Christum Dominum odium, & in Sanctos Patres mendaces Sycophantias luculenter demonstravit. Lectoris patientiâ ambitiosius abuterer, si omnia transcriberem illinc melius petenda. Inter alia quæ in Apologiâ, sui ab omni hæresis suspitione purgandi causâ, conscriptâ congessit venerandus senex Dionysius, hæc inprimis notanda sunt:

'Nunquam fuit (*inquit*) quando Deus non era

'erat Pater, & postea agnoscit Christum 'Verbum & Sapientiam & Virtutem Dei 'semper fuisse. Nihil enim horum, quum 'Deus existeret, factum esse, neque poste-'rius Filium genuisse, Filiumque non ex se, 'sed ex Patre suam essentiam nactum esse. '*Et paulò post*, Jam quia splendor est æter-'næ lucis, omnibus modis ipse quoque æ-'ternus est. Luce enim semper existente, 'certum est splendorem semper existere '---non enim fieri potest ut lux non lu-'ceat.

Apud Athanas. p. 436.

Christus semper & ab æterno à Patre genitus.

Paulò post. 'Existente igitur æterno Pa-'tre existit & æternus Filius, lumen de lu-'mine.---*Et mox*. Solus Filius cum Patre 'semper coexistit---& ipse ex Patre existit. 'Est cur Arius dentibus strideat (*infert* '*Athanasius*) cum videat hæresin suam à 'Dionysio subverti.

Pag. 437.

In secundo volumine hæc habet Dionysius Alexandrinus. 'Isti ignorant Patrem à Filio 'alienari non posse--& in Patris Filiique 'manibus esse Spiritum S.

Et paulò post. 'Hoc pacto unitatem quæ 'indivisibilis est in Trinitatem dilatamus, & 'Trinitatem, quæ diminui non potest, in 'unitatem consummamus, & tamen accu-'samur quasi qui dicamus Filium unum 'esse ex numero rerum factarum, & ne-'quaquam ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, Patri consub-'stantialem.

Unitas in Trinitate, Trinitas in unitate.

Filius Patri ὁμοούσιος.

Alibi Athanasius hæc Dionysii Alexandrini cum laude memorat. 'Desertum di-

Ep. cont. Samosaten.

 eis

'cis eum qui erat naturâ Dominus--& quem 'Patres S. ὁμοούσιον appellarunt.

Epist. ad Amphiloch.

His adjiciam quæ ex secundâ ad Dionysium Romanum epistolâ Dionysii Alexandrini nomine citat Magnus Basilius. 'His congruenter & nos etiam formâ regulâque à 'senioribus acceptâ concordibus vocibus 'cum illis gratias agere; ac nunc etiam 'vobis scribere desinemus. Deo autem Patri '& Filio Domino nostro Jesu Christo cum 'Spiritu S. gloria & imperium in sæcula sæ'culorum. Amen.

Atque hæc, de Dionysio tum Romano tum Alexandrino, dicta sufficiant, undè quænam fuerit Ecclesiæ primitivæ circa Christi cum Patre Consubstantialitatem sententia omnibus liquido satis innotescat.

CAP. VI.

CYPRIANUS.

Anno 256.

CLarissimis, Sanctissimis Doctissimisque hisce Catholicæ Ecclesiæ Patribus calculum suum apponat gloriosissimus Martyr totius Africæ Primas, Cyprianus.

De Oratione Dom. pag. 159. edit. Pamelii.

Is in commentario in orationem Dominicam pacem & concordiam commendans, hæc habet. 'Sacrificium Deo majus est pax 'nostra & fraterna concordia, & de uni-

.tat

'tate Patris & Filii & Spiritus S. plebs 'adunata.

Poſt nonnulla. 'In orationibus verò celebrandis invenimus obſervaſſe Danielem, 'horam tertiam, ſextam & nonam, Sacramento ſcil. Trinitatis, quæ in noviſſimis 'temporibus manifeſtari habebat. Nam & 'prima hora in tertiam veniens conſummatum numerum Trinitatis oſtendit, &c. Ubi plura in eundem ſenſum videat cui animus eſt. Ibid. p. 160.

Alio in libro de Chriſto agens; 'Deus 'cum homine miſcetur. Hic Deus noſter. Hic 'Chriſtus eſt. Quanquam paulò ante, idolorum vanitatem arguens, ſcripſiſſet, 'Unus 'omnium Dominus eſt Deus. Neque enim 'illa ſublimitas poteſt habere conſortem, 'cùm ſola omnem teneat poteſtatem. De Idolorum vanitate, pag. 170.

Iterum poſt pauca. 'Judæi qui illum '(h.e. *Chriſtum*) hominem tantum crediderant, de humilitate carnis & corporis, 'exiſtimabant Magum de licentiâ poteſtatis. Chriſtum igitur tantùm hominem & non Deum reputare purus putus Judaiſmus eſt. Hinc Conſtantinus, Athanaſius, aliique, Arianos novos Judæos appellârunt. Ibid. Vid. Tertull. Apologet. ſupra.

Alibi. 'Nec hoc, Fratres, Jeſus Chriſtus 'Deus & Dominus noſter tantum verbis docuit, ſed implevit & factis. De obedientiâ differens. De bono patientiæ, pag. 184.

Poſt non pauca illa Pſalmi 49. rememorans, *Deus manifeſtus veniet, Deus noſter & non ſilebit*, ſubdit. *Hic* (*nimirùm* Chriſtus) *eſt Deus noſter.* Ibid. p. 187. Chriſtus Deus.

Eodem loci ad calcem hæc invenias. ‘ Pater præcepit Filium ſuum adorari, & Apoſtolus Paulus divini præcepti memor dicit, ‘ *Deus donavit illi nomen,--ut in nomine Jeſu omne genu flectatur* ; & in Apocalypſi Angelus Joanni volenti adorare ſe reſiſtit, & ‘ dicit, *Vide ne feceris--Jeſum Dominum* (ita ‘ legit Cyprianus) *adora.*

Phil. 2. 8. — Apoc. 22. 9.

Alibi variis ſcripturarum teſtimoniis adverſus Judæos ex profeſſo probat. 1. Quòd idem Chriſtus & angelus qui Patriarchis apparuit, & Deus eſt. 2. Quòd Chriſtus verus Deus eſt. 3. Quòd & homo & Deus Chriſtus eſt utroque genere concretus, ut Mediator eſſe poſſet inter nos & Patrem. Laudatos locos Lector, ſi velit, conſulat. In cæteris Cypriani tractatibus (genuinos intelligo & indubitatos) nihil quod præſentem cauſam ſpectat, ni malè memini, occurrit.

Lib. 2. adverſus Judæos, cap. 5. 6. 8. 10.

Tranſeamus ad EPISTOLAS.

Primus quem legenti mihi obſervare contigit locus eſt in epiſtolâ Cornelii Papæ ad Cyprianum. ‘ Nec ignoramus unum Deum ‘ eſſe, unum Chriſtum eſſe Dominum, quem ‘ confeſſi ſumus (*Confeſſorum maximi ſociorumque verba repetens*) unum Spiritum S. ‘ unum Epiſcopum in Catholicâ Eccleſiâ eſſe ‘ debere. Ultima verba Novatianum pſeudo-Epiſcopum Romanæ Eccleſiæ perſtringunt, Cypriani æmulum ; ut docti norunt.

Epiſt. 46. Edit. Pamelii.

Alibi hæc ſcribit Cyprianus ipſe. ‘ Conſiderare

Epiſt. ad Jubaianum 73. pag. 105.

'derare itaq; debemus fidem eorum qui foris 'credunt an secundum eandem fidem possint 'aliquid gratiæ consequi. Si eundem Pa-'trem, eundem Filium, eundem Spiritum 'S. eandem Ecclesiam confitentur nobiscum. Ubi Trinitatis fidem Catholicos tenuisse manifestum est.

Trinitatis fides, Catholica fides.

Post pauca addit. 'Dominus post resur-'rectionem Discipulos suos mittens quem-'admodum baptizare deberent instituit, di-'cens, *Ite, docete omnes gentes baptizantes eos 'in nomine Patris & Filii & Spiritûs S.* In-'sinuat Trinitatem, cujus Sacramento gen-'tes baptizarentur. Nunquid hanc Trini-'tatem Marcion tenet?

Epist. 73. ad Jubaianum 1. p. 105.

Ibidem post nonnulla. 'Si baptizari quis 'apud hæreticos potuit, utiq; & remissam pec-'catorum consequi potuit. Si peccatorum re-'missam consecutus est, & sanctificatus est, & 'templum Dei factus est: Quæro cujus Dei? 'Si creatoris; non potuit, qui in eum non 'credidit. Si Christi; nec hujus fieri potest 'templum qui negat (*audiant Hæretici*) 'Deum Christum. Si Spiritûs Sancti; cùm '*tres unum sint*, quomodo Spiritus S. placatus 'esse ei potest, qui aut Patris aut Filii ini-'micus est. Vide Lector, Pater, Filius & Spiritus S. hi tres unum sunt.

Ib. pag. 106.

Christi non potest esse templum qui eum negat esse Deum.

1 Joh. 5. 7. Pater, Filius, Spiritus S. unum sunt.

Iterum in eadem epistolâ. 'Quomodo qui-'dam dicunt foris extra Ecclesiam immò 'contra Ecclesiam, modò in Nomine Jesu 'Christi, gentilem ubicunque quomodo-'cunque baptizatum remissionem peccato-

Pag. 107.

'rum conſequi poſſe, quando ipſe Chriſtus 'gentes baptizari jubeat in plenâ & adunatâ Trinitate. Hæc Cyprianus ad Jubaianum hæreticorum in fide cæſpitantium Baptiſmum impugnans.

Epiſt. 75. p. 115. Liceat his Firmiliani, Cæſareæ Cappadociæ Epiſcopi celeberrimi verba ſubnectere in Epiſtola ad Cyprianum, cùm præſenti argumento conſona ſint.

'Satis eſt breviter illud in compendio 'dicere, eos qui non teneant verum Dominum Patrem, tenere non poſſe nec Filii 'nec Spiritûs S. veritatem. Secundum quod 'etiam illi qui Κατάφρυγες appellantur, & 'novas Prophetias uſurpare conantur, nec 'Patrem poſſunt habere, nec Filium, nec 'Spiritum S.

Iterùm ad calcem EPISTOLÆ.

'Porrò cum nobis & hæreticis nec Deus 'unus ſit, nec Dominus unus, nec fides una, 'ſed nec Spiritus unus, nec unum corpus 'manifeſtum, nec Baptiſma nobis & hære'ticis commune eſſe poſſe.

Epiſt. 77. ad Magnum. Cyprianus alibi in hunc modum Novatianum Schiſmaticum exagitat. 'Quod ſi 'aliquis illud opponat ut dicat eandem No'vatianum legem tenere quam Eccleſiæ Ca'tholica teneat, eodem Symbolo (*fidei*) quo '& nos baptizare, eundem noſſe Deum Pa'trem, eundem Filium Chriſtum, eundem 'Spiritum Sanctum ac propter hoc uſur'pare eum poteſtatem baptizandi poſſe, 'quod videatur interrogatione Baptiſmi à nobis

'nobis non discrepare; sciat quisquis hoc 'opponendum putavit, primùm non esse 'unam nobis & Schismaticis Symboli le-'gem. Quibus statim addit. 'Quod verò 'eundem quem & nos Deum Patrem, eun-'dem Filium Christum, eundem Spiritum 'S. nosse dicuntur, nec hoc adjuvare ta-'les potest: nam & Chori, Dathan & Abi-'ron cum Aarone Sacerdote & Mose eundem 'Deum noverant, pari lege & religione vi-'ventes, &c. Hæc Cyprianus.

Vid. locum.

Qui plura desiderat consulat, si lubet, Sermones, De Nativitate Christi, De Baptismo Christi, De Spiritu S. Tractatum de expositione Symboli Ruffino adscriptum. Nobis visum est genuinis & indubitatis Cypriani scriptis præsentem causam ornare. His adjicias quæ me subterfugerunt. 'Gratiás egi-'mus Deo Patri omnipotenti & Christo 'ejus---Deo nostro salutari. Necnon illa ad Pompeium. *Ubi blasphematur in Dominum Deum Christum.* Ad inscriptionem epistolæ ad Magnum, *Christi Dei conservatoris nostri.* Plura Trinitatem spectantia vix reperies

Epist. 47 ad Cornelium in initio.
Epist. 74. ad Pompeium pag. 112..
Epist. 77.

Seculum Quartum.

CAP. I.

ARNOBIUS.

Anno Christi 302.

SAcro huic doctissimorum Patrum Choro se adjungat Rhetor fortis Arnobius.

Lib. 1. pag. 20. Edit. Leandri 1634.

Hic postquàm scripsisset Christianos Deum Principem, summitatem omnium summorum obtinentem, adorare (quod laudandum inquit potius quàm odio prosequendum esset) Gentilem introducit regerentem, 'Non idcirco Dii vobis infesti sunt 'quòd omnipotentem colatis Deum, sed 'quòd hominem natum, & crucis infami 'supplicio interemptum & Deum fuisse con-'tenditis---& quotidianis supplicationibus 'adoratis. Nihil horum negat aut ullo modo amolitur Arnobius, sed (Justini aliorumque Patrum vestigiis insistens) retorquet argumentum in Gentes. 'Natum '(*inquit*) hominem colimus. Quid enim? 'Vos hominem nullum colitis.---Si vos Li-'berum; quòd usum repererit vini, si quòd 'panis Cererem---honoribus quantis affi-'ciendus est nobis qui ab erroribus nos 'magnis insinuatâ veritate traduxit? &c. 'Christus non habeatur à nobis Deus? Nec 'qui omnium alioquin vel maximus (*quod* '*notandum*)

Christianorum cultus.

Ib. 1. 21.

'*notandum*) poteſt' excogitari Divinitatis 'afficiatur cultu? Sed patibulo affixus in-'teriit. Quid iſtud ad cauſam? Nonne Li-'berum & vos Patrem membratim à Tita-'nibus diſſipatum fanorum conſecrationi 'aptatis? nonne Æſculapium poſt pœnas '& ſupplicia fulminis? nonne Herculem 'concrematum & Romulum Senatorum ma-'nibus dilaceratum in ædibus adoratis am-'pliſſimis?

Chriſtus Deus maximo cultu afficiendus eſt. Deus igitur eſt Opt. & maximus.

Poſt nonnulla. 'Natum hominem(*dicitis*) 'colitis? ſcil. vos Chriſtiani. Etiamſi eſſet 'id verum (h. e. ſi verum eſſet Chriſtum fuiſſe nudum & merum hominem, quod ut minime verum diffitetur Arnobius) 'tamen 'pro multis & tam liberalibus donis quæ ab 'eo profecta in nobis ſunt, Deus dici appella-'rique deberet. Cùm verò Deus ſit (non ſolo nomine & æquivocè ſed) 're certâ & 'ſine ullius rei dubitationis ambiguo inficia-'turos arbitramini nos eſſe, quàm maximè 'illum à nobis coli, & præſidem noſtri cor-'poris nuncupari? Ib. pag. 23.

Quibus addit. 'Ergone inquiet aliquis 'furens, iratus & percitus, Deus ille eſt 'Chriſtus? Deus reſpondebimus & interio-'rum (quod Diis æquivocis & nominalibus, ut ita loquar, minimè competit) 'potentia-'rum (ſcil. *animæ*) Deus. Pag. 24.

Animadverte, Lector, quàm diſertè Chriſtum Deum eſſe profiteatur ſuo & Chriſtianorum omnium nomine Rhetor noſter ſeu Advocatus Arnobius; idque non appella-

tione

tione solâ tenus, aut sono vocis ambiguo vel æquivoco, sed re, eaque certâ & sine ullius dubitationis ambiguo. Quid planius dici potuit ad refellendas Hæreticorum argutias & subdolas tergiversationes? Quod ipsum (scilicet Christum esse revera Deum) ex miraculis ab eo patratis confirmat. Ita enim propositum persequens perorat divinus Rhetor. 'Postulabit forsitan (*Gentilem* '*alloquitur*) insanior & furiosior factus, an 'se ita res habeat quemadmodum dicimus 'comprobari. Nulla major est (*inquit*) com- 'probatio gestarum ab eo rerum quàm vir- 'tutum novitas. Has Christus sine ullis ad- 'miniculis rerum, sine ullius ritus observa- 'tione vel lege, nominis sui possibilitate '(vel *potestate*) fecit.---Paulo inferius. *Admotâ partibus debilitatis manu, aut vocis simplicis jussione.*

Ibid. p. 25. Miracula intelligit.

Pergit Arnobius & post nonnulla interposita, probat Christum non nudum hominem, sed etiam Deum fuisse ex miraculorum famulitio quæ mortem ejus consecuta sunt, Terræ motus, Solis Eclipsis, &c. Deindè respondet Gentilium exceptionibus, cur si Christus Deus fuerit, in formâ hominis visus est, & more hominis, morte, eâque crucis, interemptus. Sed præstat ipsum audire. 'Sed si Deus (*inquiunt Gentiles*) fuit 'Christus, cur formâ est in hominis visus? '& cur more est interemptus humano? Re- 'spondet Arnobius. An aliter potuit invisi- 'bilis illa vis, & habens nullam substan-

Ib. p. 31.

Pag. 36.

tiam

'tiam corporalem, inferre se & commodare mundo, conciliis interesse hominum, quam ut aliquod tegmen materiæ solidioris assumeret quod oculorum susciperet injectum? —Mors illa quam dicitis assumpti hominis fuit; ipsius gestaminis non gestantis.

Christus suâ propria naturâ invisibilis.

Pag. 37.

Hinc rectè colligas Verbum esse secundum propriam naturam incorporeum & invisibile. 'Non enim ipse (*ut paulò ante monuerat*) interemptus est. Neque enim cadere divinas in res potest mortis occasus, nec interitionis dissolutione dilabi id quod est unum & simplex, nec ullarum partium congregatione compactum.

Intellige quoad divinam naturam.

Nec illa prætermittere fas est quæ mihi properanti penè exciderunt. 'Nihil (*ut remini vos Gentiles*) magicum, nihil præstigiosum, in Christo. Derideatis licet ex more, atque in lasciviam dissolvamini cachinnorum. Deus ille sublimis fuit, Deus ab intimâ radice. (Hoc quid aliud obsecro sonat quàm ex ipsâ Patris Principis substantiâ & essentiâ?) 'Deus ab incognitis regnis (*fortè regionibus*) & ab omnium Principe (scil. *Patre principio Deitatis*) Deus sospitator missus est. Pater igitur ita Princeps Deus ratione generationis & originis agnoscitur, ut Filius etiam Deus ab intimâ radice, secundum Arnobii fidem, celebratur. Fructus autem ejusdem naturæ, etiam numericæ, est (quod satis notum) cum radice è qua indivisè oritur. Memineris etiam

Lib. 1. pag. 31.

Lib. 2. pag. 81.

Ex uno Deitatis fonte.

Origen. Homil. 5. in Josuam.

simile

ſimile, præſertim cùm de infinitâ & incomprehenſibili naturâ agitur, non eſſe idem.

Alibi hæc habet. 'Et ideo Chriſtus licet 'vobis invitis (*Gentes affatur*) Deus; Deus 'inquam Chriſtus: hoc enim ſæpè dicen'dum eſt (ut infidelium diſſiliat & dirum'patur auditus) Dei principis juſſione lo'quens ſub hominis formâ, &c.

In reliquis Arnobii libris haud plura invenies præſenti argumento accommoda, niſi illa adjicienda exiſtimes in initio libri ultimi adverſus Gentes, quæ ita ſonant. 'Ex vobis audire (*inquit*) conſuevimus Deos 'eſſe quàm plurimos, & numinum in ſcri'(vel *ſeriem*) computari. Qui ſi ſunt, ut 'dicitis, uſpiam, verique eos eſſe conſequi'tur ſui conſimiles nominis, id eſt, tales qua'les eos univerſi debere eſſe conſpicimus, & 'nominis hujus appellatione dicendos. Qui'nimo (*ut breviter finiam*) qualis Domi'nus rerum eſt, atque omnipotens ipſe 'quem dicere nos omnes Deum ſcimus atq 'intelligimus verum, cum ad ejus nominis 'acceſſimus mentionem. Deus enim ab 'altero, in eo quòd Deus eſt, nullâ in re 'differt, nec quod unum eſt genere ſuis eſſe 'in partibus minus aut plus poteſt, quali'tatis propriæ uniformitate ſervatâ. Ex his in promptu cuivis eſt colligere: Si Chriſtus ſit Deus non tantum nominis ambiguo titulo, ſed (ut ſupra ſcripſit Arnobius) *re certâ* & *indubitatò* planiſſimè conſequitur

Lib. 7. in initio.

Filium

Filium esse Patri consubstantialem & coæqualem seu uniformem. Deus enim propriè sic dictus, in eo quod Deus est, ab altero nullâ in re differt, nec suis in partibus minus aut plus esse potest, qualitatis propriæ uniformitate servatâ.

Hæc Arnobius Gentilium Deos inferiores, sive Semideos, impugnans. Certum igitur fixumque maneat, nullam esse in naturâ divinâ, seu Sanctissimâ Trinitate difformitatem, nihil alienum aut adventitium, Christumque, si modò propriè Deus sit, eandem sine ullâ difformitate aut inferioritate naturam seu essentiam cum Patre sortiri. Divinitas enim apud Christianos gradum non habet, utpotè unita (uti Tertullianus rectissimè observavit) sed Gentiles.

Deus non est nisi summum magnum--negas Deum quem dicis deteriorem--minorem. Tert. cont. Marcion. lib. 1. cap. 6. Cont. Hermog. cap. 7.

CAP. II.

LACTANTIUS.

Ann. 316.

SAnctorum Patrum agmen venerabile claudat Christianus Cicero Lactantius omnium eloquentissimus. Lacteum (quod olim de Tito Livio dictum est) dicendi flumen, melle commixtum.

Is in libro de verâ Sapientiâ (alibi enim nihil reperio huic quæ præ manibus est causæ inserviens) de Christo Domino nostro disserens hæc habet apprimè notanda.

Instit. l. 4. cap. 6. edit. Gallæi p. 364.

'Deus machinator constitutorque rerum, antequam

'antequam præclarum hoc opus mundi 'adoriretur (h. e. Scripturæ usitatissimâ phrasi ab æterno) 'Sanctum incorruptibi- 'lem Spiritum genuit, quem Filium nun- 'cupavit. Et quamvis alios postea innume- 'rabiles per ipsum creavisset, quos Angelos 'dicimus, hunc tamen solum primogeni- 'tum divinâ nominis appellatione dignatus 'est, patriâ scilicet, virtute & majestate pol- 'lentem. Esse autem summi Dei Filium 'non tantum congruentes in unum voces 'Prophetarum, sed etiam Trismegistus & 'Sibyllæ demonstrant. Ubi animadverten-dum est, Deum Filium suum genuisse, cætera per ipsum creavisse, eoque non tantum ut consiliario sed etiam ut artifice, in mundi creatione usum fuisse, patriâ scil. virtute (h. e. omnipotentiâ) & majestate pollente.

Psal. 90. 2. Eph. 1. 3. Prov. 8. 23, 25, 26.

Clem. A. Strom. 6. supra.

Post nonnulla hæc habes. 'In primis te- 'stificamur illum (scil. *Christum*) bis natum 'esse. Primum in Spiritu (h. e. *secundum* '*divinam naturam.*) Undè apud Hieremiam 'ita dicitur. *Priusquam te formarem in utero* '*novi te.* Et item apud ipsum. *Beatus qui* '*erat antequam nasceretur*; quod nulli alii 'contigit præter Christum. Qui cum esset 'à principio Filius Dei, regeneratus est de- 'nuo secundum carnem. Christus igitur Dei Filius erat à principio (quicquid Sociniani somniant) ante incarnationem suam natus & genitus.

Cap. 8. Christus bis natus est.

Jerem. 1. 5.

Locum non reperio.

Pergit Lactantius demonstrare Dei Fi- lium

Ibid.

lium non humano more ex connubio generatum fuisse, sed modo inintelligibili & planè inenarrabili (undè colligas neutiquam ex nihilo creatum fuisse) 'Sanctæ tamen '(*inquit*) literæ docent esse Dei Sermonem 'sive Rationem.---Quòd si quis miratur ex 'Deo Deum prolatione vocis ac Spiritûs po-'tuisse generari, si sacras voces Propheta-'rum cognoverit desinet mirari?

Post nonnulla hæc addit. 'Propheta, (scil. 'Esaias) declaravit hoc nomine (nimirùm '*Hemanuel*) quod Deus ad homines in carne 'venturus esset. — Cap. 12.

Iterùm capite proximo. 'Summus igitur 'Deus ac parens omnium, cùm religionem 'suam transferre voluisset, doctorem justi-'tiæ misit è cœlo, ut novis cultoribus no-'vam legem in eo, vel per eum, daret; non 'sicut ante fecerat per hominem (scil. *Mo-'sem*) sed tamen nasci eum voluit, tanquàm 'hominem, ut per omnia summo Patri. — Cap. 13. — **Christus non est merus homo.**

Ipse enim Pater Deus, & origo & prin-'cipium rerum quoniam parentibus caret, 'ἀπάτωρ & ἀμήτωρ à Trismegisto verissimè 'nominatur: Idcircò etiam Filium bis nasci 'oportuit ut ipse fieret ἀπάτωρ.---Factus est '& Dei Filius per Spiritum, & hominis per 'carnem, i. e. & Deus & homo.

Post haud pauca eos redarguit qui Deo indignum existimarunt, ut homo fieri vellet. Unde colligas Christum revera & substantialiter, non nomine tantum, gratiâ aut potestate, Deum fuisse. Nulla sanè Deo metaphorico

taphorico aut nuncupativo indignitas adeò pudenda esset hominem fieri.

Ibid. Cap. 25. Christus Deus & homo.

Alibi hæc invenias notatu digna. 'Habebit (scil. *Christus*) spiritalem Patrem 'Deum; & sicut Pater spiritûs ejus Deus 'sine Matre, ita Mater corporis ejus Virgo 'sine Patre. Fuit igitur & Deus, & homo, 'inter Deum & hominem medius constitutus. Undè illum Græci μεσίτην vocant, 'ut hominem ad Deum perducere posset.

Ex utroque permistus: ut ait cap. 13.

Cap. 27. Objectio hæreticorum & Ethnicorum contra Christi Deitatem.

Tandem objectionem proponit hisce verbis. 'Fortasse quærat aliquis, quomodò cùm 'Deum nos unum colere dicamus, duos tamen esse asseveramus; Deum Patrem & 'Deum Filium? *Respondet Lactantius.* Cùm 'dicimus Deum Patrem & Deum Filium, 'non diversum dicimus, nec utrumque secernimus (h. e. ut postea explicat, quoad substantiam; quod esset plures Deos separabiles asseverare) 'quia nec Pater sine Filio potest esse, nec Filius à Patre secerni; 'siquidem nec Pater sine Filio nuncupari, 'nec Filius potest sine Patre generari. Cum 'igitur & Pater Filium faciat, & Filius faciat Patrem, (*Relativa enim se mutuo ponunt*) una utrique mens, unus spiritus, una 'substantia est. Hinc planissimè consequitur Filium esse Patri (ut Nicæno Concilio declaratum est) ὁμοούσιον seu consubstantialem, cùm ejusdem substantiæ sit, Lactantio perhibente, cum Patre.

Una Patri & Filio non modo mens, sed substantia. Sunt igitur ὁμοούσιοι numericè, ne Dii plures colantur à Christianis ut ab Ethnicis.

Sententiam suam clarius explicatam dat his verbis. 'Ille (scil. *Pater*) quasi exube-

rans

'rans fons eſt. Hic (nimirùm *Filius*) tanquam defluens ex eo rivus. Ille tanquam 'Sol. Hic quaſi radius à Sole porrectus. Qui 'quoniam ſummo Patri & fidelis & charus 'eſt, non ſeparatur, ſicut nec rivus à fonte, 'nec radius à Sole; quia & aqua fontis in 'rivo eſt, & Solis lumen in radio. *Quibus 'addit*, Æquè neque vox ab ore ſejungi, nec 'virtus aut manus, à corpore divelli poteſt. 'Cùm igitur à Prophetis idem manus Dei '& Virtus & Sermo dicatur (de *Chriſto 'agit*) utique nulla diſcretio eſt; quia & 'lingua Sermonis miniſtra eſt, & manus, in 'quâ eſt virtus, individuæ ſunt corporis portiones. Quemadmodum igitur aqua fontis in rivo & manus in corpore individuè ſeu indivisè & conſubſtantialiter inſunt; ſimiliter Chriſtus in Patre. Creaturam autem ullam ex nihilo factam, quamvis maximâ virtute aut poteſtate præditam, Deo indivisè & conſubſtantialiter ineſſe, impoſſibile planè eſt & dictu nefandum.

Similitudines iſtæ identitatem numericam indicant.

Poſt pauca admodum egregiè differit in hæc verba ſummè notanda. 'Unum Deum 'eſſe tam Patrem quàm Filium, Eſaias 'oſtendit cùm diceret, *Sic dicit Deus Rex* Iſai 45. 9.
'*Iſrael, & qui eruit eum Deus æternus. Ego 'primus & ego noviſſimus, & præter me nemo 'Deus.* Et alio in loco. *Adorabunt te, & in* Iſai. 45. 14.
'*te precabuntur, quoniam in te Deus eſt, & 'non eſt alius Deus præter te.* Cùm duas per-'ſonas propoſuiſſet Dei & Regis, id eſt, 'Chriſti & Dei Patris, qui eum poſt paſ-

Duæ igitur personæ sunt Pater & Filius, sed unus idemq; Deus.

'sionem ab inferis revocavit—tamen ad 'utramq; personam referens intulit, *Et præter me non est Deus*, cùm posset dicere, præ'ter nos. Sed fas non erat plurali numero 'separationem tantæ necessitudinis fieri. 'Unus enim est solus Deus summus, carens 'origine, quia ipse est origo rerum, & in 'eo simul & Filius, & omnia quanquam di'versimodè continentur. Quapropter cum 'mens & voluntas alterius in altero sit, vel po'tius una in utroq; meritò unus Deus (*inquit*) 'uterque appellatur, quia quicquid est in 'Patre ad Filium transfluit, & quicquid in 'Filio à Patre descendit. Non potest igitur 'ille summus ac singularis Deus nisi per Fi'lium coli. Qui solum Patrem se colere 'putat, sicut Filium non colit, ita ne Pa'trem quidem. Quid plenius aut disertius obsecro, Christiane Lector, dici potuit? Quicquid est in Patre ad Filium transfluit.

Ignominia in Filios ad Patrem refertur. Epiphan. in Ancorato.

Audiant hæc qui sub prætextu vitandi Polytheismi (Lactantio cæterisque Patribus invisi) Filium Dei Deum negant, in gloriam scil. Dei Patris. Sanè si mens & voluntas Patris in Filio sit, immò si una sit utriusq; invictè sequitur (quod infert Lactantius) unum Deum, idque (ut paulò ante scripserat) substantiâ, utrumque meritò appellari. Cum mens & voluntas divina eadem omnino res seu substantia sit cum essentiâ summè simplicissimâ; similiter. si quicquid est in Patre ad Filium transfluit, ut habet Orator noster Catholicus; quisquamne dubitet,

Vid. Orig. Hom. 18. in Lucam. Cap. 29. supra.

bitet, Filium Patri Deum consubstantialem coæqualem & coessentialem confiteri? Hæc creaturæ ulli in tempore, quanquam ante alias omnes factæ, & quantâlibet virtute, potestate aut majestate cæteris præcellenti, transcribere, quid aliud esset quam illustrissima, non modo Catholicæ fidei, sed rectæ rationis, principia convellere, & Christianam Religionem, Hæreticorum, Judæorum & Mahometanorum deliriis & blasphemiis, commaculare.

CAP. III.

CONCILIUM ANTIOCHENUM. Anno 272.

COronides vice adjicere libet Concilium Antiochenum secundum, ex innumeris Episcopis (ut refert Eusebius Cæsariensis) conflatum. In hoc Concilio Paulus Samosatenus Antiochiæ Episcopus, hæreseos condemnatus est, & tanquam pestis ex Ecclesiâ ejectus.

Vid. Euseb. Hist. Eccles. l. 7. c. 22. 23. Epiph. Hær. 65. Philastr. c. 65.

Docuit Christum non esse Filium Dei in substantiâ, aut Deum ex Deo, sed κοινὸν ἄνθρωπον; Dei autem appellationem ob benefacta promeruisse, Filii Deitatem & substantiam quantum in ipso erat, tollens; itemque Spiritûs S. Quam doctrinam ut erroneam, peregrinam, & blasphemam, Patres Antiocheni, (universis, inquit Eusebius, per totum orbem Ecclesiis assentientibus)

Ab omnibus Ecclesiis creditus est Deus qui seipsum exinanivit. Concilium Antiochenum Lib. 5. c. 27.

tibus) damnabant. Hæresis hæc (ut alibi habet idem Eusebius) ab Artemone mutuatus est Samosatenus; qui docuit Servatorem esse Ψιλὸν ἄνθρωπον, merum hominem, talem hominem non esse Deo ὁμοούσιον rectissimè statuerunt Patres Antiocheni: Quam antiquus author ab Eusebio laudatus refutans, (quandoquidem ejus patroni Hæreticis nostri temporis non absimiles illam tanquam veterem & usque ab antiquis deductam temporibus, efferre studebant) in hunc modum adoritur.

Vid. Synodi Epist. apud Baronium ad ann. 266. & Tom. 6. cap. 1. in fine Concilii Ephesini edit. Pelt. Cyrill. de Incarnat. Verbi, in fine. Consule oro Athanas. de Synod. Arim. & Seleuciæ p. 706. 708. consubstantiale corporaliter acceperunt.

'Aiunt isti majores nostros & ipsos Apostolos, ea quæ ipsi affirmant, non modò à 'Domino accepisse, verùm etiam alios eadem 'docuisse, & veram prædicationem usque 'ad Victoris tempora integrè servatam esse, 'sed à Zephyrino illius successore depravatam & penitus corruptam fuisse. Et profecto (*inquit*) quod ab illis dicebatur multum fortasse videri potuisset habere probabilitatis, nisi primum S. Scripturæ testimonia illis contradicerent: deindè, fratrum 'quorundam scripta superessent Victoris 'temporibus multò antiquiora, quæ illi, 'cum contra Gentiles pro veritatis defensione, cùm contra hæreses, quæ id temporis grassabantur, scripserunt, ut Justini, 'Meltiadis, Tatiani, Clementis & aliorum 'nonnullorum; in quorum omnium libris 'Christus verè Deus esse confirmatur. Quis 'Irenæi, quis Melitonis, quis cæterorum libros ignorat? qui Christum Deum & hominem

Scriptura Arianis contradicit, non tantum Ecclesiæ traditio vetustissima.

'minem constanter asseverant. Quot item 'Psalmi, quot hymni, à Fratribus fidelibus '(quos postmodum sustulit Samosatenus) 'antiquitus perscripti, qui Christum Ver'bum Dei verum Deum esse concentu quo'dam concelebrant? Cum igitur tot anno'rum spatio doctrina Ecclesiastica verè an'nunciata fuerit, quomodo fieri potest ut 'illi Patres qui ad Victorem usque vitam 'produxerunt, sic ut isti asserunt prædica'rint? Aut quomodò non illos pudet hæc 'Victori tam falsò objectare? Præsertim 'cum exploratè cognitum habeant Victo'rem Theodorum illum coriarium, qui pri'mus Christum ψιλὸν ἄνθρωπον solum ho'minem docebat, ducem & quasi, parentem 'hujus impiæ & ἀρνησιθέου ἀποστασίας, execran'dæ Apostasiæ, Christum Deum pernegan'tis, Christianâ communione interdixisse? 'Quod si Victor eadem cum illis sentire 'visus fuisset, quo pacto aut quâ ratione 'adductus, Theodorum hujus erroris in'ventorem ab Ecclesiâ ejicere animum in'duxisset? Hæc Eusebius ipse ex veteri authore, Caio ni fallor, cujus opus injuriâ temporum nobis intercidit.

Carmen Christo tanquam Deo canere. Plin. S. epist. ad Trajan. Imp.

Vid. Tertull. de præscr. cap. 53. de Theodoro hæretico Theodoto.

Vid. Euseb. Hist. lib. 1. cap. 1. & 2. de laudib. Constantini Demonstr. Evangel. lib. 5. cap. 2. &c.

Finis Partis Primæ.

NU

Per

In

RESPONSIO

Brevis, ad ea quæ

CHRISTOPHORUS SANDIUS

IN

NUCLEO ſuo Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ex Patribus Ante-Nicænis

IN

ARIANORUM

Gratiam oppoſuit.

Per SAMUELEM GARDINERUM, SS. Theol. Profeſſorem & Regiæ Majeſtati à Sacris.

LONDINI,

Impenſis *B. Tooke*, ad inſigne Navis in Cœmeterio D. Pauli.

M. DC. LXXVII.

AD LECTOREM.

Lector benevole,

Postquam schedulas hasce in prelum præparassem, nuncium accepi novam Sandii editionem in publicum prodiisse; auctam adeo & correctam ut (si Philippo Patri Filii sui Christophori merces venditanti fides adhibenda fuerit) nisi antiquum ferret titulum, non immerito novum opus crederetur. Quum nactus essem, Primum Sandianæ Historiæ librum cupide perlegi. Quædam emendata & haud pauca inserta reperi: Sed quoad summam causæ de qua inter nos agitur vix aliquid præstitum invenio tali elogio dignum. Tantum nonnulla Arnobii loca addita sunt, quibus responsionem adornavi,

Epist. ded.

AD LECTOREM.

Lector benevole,

POstquam schedulas hasce in prelum præparassem, nuncium accepi novam Sandii editionem in publicum prodiisse; auctam adeo & correctam ut (si Philippo Patri Filii sui Christophori merces venditanti fides adhibenda fuerit) nisi antiquum ferret titulum, non immerito novum opus crederetur. Epist. ded. *Quum nactus essem, Primum Sandianæ Historiæ librum cupide perlegi. Quædam emendata & haud pauca inserta reperi: Sed quoad summam causæ de qua inter nos agitur vix aliquid præstitum invenio tali elogio dignum. Tantum nonnulla Arnobii loca addita sunt, quibus responsionem adornavi,*

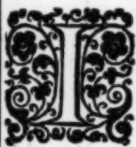
adornavi, aſperſis alicubi, ſed leviori brachio, ſtricturis. Haud igitur operæ pretium exiſtimavi refingendi reſcribendiq; Operis *moleſtiam ſuſcipere, cum ea quæ antiquæ editioni repoſita ſunt, novæ, quod* Patres *Ante*-Nic*ænos attinet, pleniſſime reſpondeant. Hæc tantum te ſcire volui,* Le*ctor amice.*

Vale.

CATHOLICÆ
Circa
SS. TRINITATEM
Fidei
DELINEATIO.

PARS SECUNDA.

CAP. I.

INter cætera ſcripturientis hujuſce ſeculi monſtra, in lucem non ita pridem editus eſt Chriſtophori Sandii *Nucleus Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ.* Nucleus ſane; ſed Arianiſmi verme exeſus. Quo conſilio autor animum ad ſcribendum appulit, ipſe ſtatim à principio operis haud obſcure profitetur. ‘Probabi‘mus (*inquit*) per ſingulos, Eccleſiæ Docto‘res uſque in quartum ſeculum, traditioni‘bus ſcriptiſque Patrum, nihil contra Aria‘nos (*quorum cauſam auſu nefario agendam* ‘*ſuſcepit*) præſtari poſſe. Aliquid opinor parte ſuperiori præſtitimus. An hoc aliquid nihil ſit æquus Lector judicet. His Thra-

ſonicè

ſonicè ſatis addit, ‘ Arianos potius ſeculo ‘quarto iis gloriari potuiſſe. Iis? Quibus, obſecro, Chriſtophore? num Patribus? num Nicænis 318, qui Arium tuum communibus ſuffragiis condemnârunt? num Athanaſio, Hilario, Lucifero Calaritano? num Baſilio, Nyſſeno, Nazianzeno, Cyrillo Hieroſolymitano, Ambroſio, Chryſoſtomo, Epiphanio? An potius fraudibus, calumniis, latrociniis, ſacrilegiis, cædibus, ipſam Gentilium perſecutionem crudelitatemque ſuperantibus, ſub quibus ingemuit orbis, præſertim Oriens, (Occidentis enim, ut Docti norunt, abſimilis multum ratio) & ſe Hæreticorum verſipellium, partim dolis, partim minis, circumſcriptum, factum eſſe in Concilio Ariminenſi Arianum, ipſe etiam admiratus eſt. His certè gloriari poſſunt Ariani, quæ in eorum ignominiam Patres ſupra memorati, necnon Hiſtorici Eccleſiaſtici, Socrates, Sozomenus, Theodoretus, aliique literis conſignârunt; quibus fortaſſe unicum ſuum Philoſtorgium, Eunomii hæretici diſcipulum, (uti refert Nicephorus) præferet Sandius. Quantæ autem fidei authoritatiſve iſte Arianorum non tam hiſtoricus, quàm (ut habet Photius) Encomiaſtes ſit, ipſe nos omnium optimè alibi docuit Sandius hiſce verbis. ‘Cæterum ex Arianis ‘hiſtoricos non habemus niſi pauca, eaque ‘incerta fragmenta, quæ nobis ex Philoſtor‘gio Photius, ex Photio Gothofredus, re‘licta voluerunt. Pauca verò eaque incerta fragmenta

In nupera & emendata ut dicitur, editione ait, Quin potius Arianos ſeculo IV. de unanimi Patrum conſenſu & traditione ſcripta gloriari potuiſſe. p. 67. Clamet. Melicerta periſſe frontem de rebus.

Vid. Athan. ad ſolit. vitam agent. Vincent. Lyrin. cap. 6. Hieron. cont. Luciferian.

Lib. 1. cap. 29. Bibliotheca.

Præfatio in lib. 2. Hiſt. Eccl.

fragmenta historicis omni laude cumulatissimis in Arianorum scilicet gratiam haud nobis, opinor, anteponenda sunt. Quod si his steterit Sandius, causâ suâ, ut omnes Ecclesiasticæ historiæ gnari intelligunt, certissimè cadet. Sed de quarto seculo alias disquirendum. Impræsentiarum animus est primi, secundi & tertii seculi Patres, Arianismi stigmate inustos, quantum in nobis est (SS. Trinitate, Triuno Deo, suppetias largiente) ab importuni hominis, docti licet, calumniis vindicare.

Vid. Socratem lib. 2. & Theodoret. cum Sozomeno. Sulp. Sever. l. 2.

Incipit Sandius, ut promissum supra factum præstet, à Clemente Romano. 'Hunc 'ait docuisse, Patrem esse instar Episcopi (quem superius, Hieronymi verbis eam in rem suo more adductis Diaboli instinctu ortum habuisse asserit) 'Filium instar Dia'coni, Spiritum S. comparatum Diaconissæ, 'subjecisse Filio tanquam Diacono, & Patri 'tanquam Episcopo, quem Spiritûs creato'rem per Christum vocant. Hæreticos insuper docere affirmat, 'Jesum sui ipsius (*quod* '*absurdum & ridiculum est*) Patrem esse, & '(*quod inde belle admodum sequitur*) esse 'Deum super omnia.

Sandius Hist. Eccles. lib. 1. pag. 110. In novissima editione pudore suffusus omisit, non retractavit. Habes lib. de Script. Eccles. p. 5. vet. edit. quam cito passim.

Fateor hæc & alia ejusdem farinæ in libris Constitutionum, sub Clementis nomine editis, reperiri. Sed quid nobis, obsecro cum Sancti Clementis umbrâ, aut interpolatore? necnon Ignatii; prout abundè satis nobis probatum dedit illustrissimus Usserius Armachanus. Constitutiones hasce verè Clementis

Lib. constit. 2. cap. 26. lib. 3. cap. 17. lib. 6. c. 11. & 25.

In proleg. in Ignatium.

mentis esse (ut supra nos monuit) putat Sandius; quem se inter divinos & Apostolicos Scriptores facilè admodum admissurum (Canone Apostolorum fictitio deceptus) profitetur. Sed aliter sentiunt non modò Perkinsius, Scultetus, Cocus, Grotius, sed etiam Albaspineus, Halloixius, Petavius, Bellarminus, argumentis ex ipsis Constitutionum libris petitis, quibus cum Sandius responsum dederit, ea, quæ supra tanquam Clementina adduxit, in examen revocabimus. Interim Eusebii, necnon Hieronymi, aliorumque authoritate freti, unicam ad Corinthios epistolam, antiquorum consensu approbatam, tanquam genuinam Clementis sobolem solam amplectimur: in quâ qui Arianismum invenerit, næ ille mihi plusquam Lynceus est.

De Script. Eccles. pag. 34. Vid. Synod. 6. in Trullo. can. 2. Bellarm. de Scrip. Eccles. & Cocum Cens. P. Eusebii. Hist. lib. 3. cap. 32. 37. 38. Hieron. de Script. Eccl. in Clem.

Non sum nescius Photium, à Sandio laudatum de Clemente ejusque epistolâ ad Corinthios agentem, hæc habere. Αἰτιάσαιτο δ' ἄν τις — ὅτι ἀρχιερέα καὶ προστάτην τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξονομάζων, οὐδὲ τὰς θεοπρεπεῖς καὶ ὑψηλοτέρας ἀφῆκε περὶ αὐτοῦ φωνάς· οὐ μὲν οὐδ' ἀπαρακαλύπτως αὐτὸν οὐδαμῆ ἐν τούτοις βλασφημεῖ. Quæ doctissimi viri veniâ dictum sit, Hypercritica sunt. Sanè qui cum Clemente Christum nostrum summum Sacerdotem & magistrum agnoscit, quibus, obsecro, fidiculis, eam tantùm ob causam, in Arianæ blasphemiæ consortium attrahamus? Qui hæc Christo Domino nostro adscribit, majora certè & diviniora, quæcunque demum fuerint, neutiquam denegat. Argumentum

Biblioth. num. 126.

Vid. pag. 47. & 75. Edit. Junii.

mentum negativum in ſcriptis humanis, nullius (ut apud omnes conſtat) authoritatis eſt.

Sed forſitan Epiſtolam ad Corinthios ſecundam indigitat Sandius. Scribit enim *Photium Clementem ex Epiſtolis ejus ad Corinthios Arianiſmi arguere.* Quod mirum ſanè meritò cuiquam videatur, cum Photius Euſebii & Hieronymi ſententiam ſecutus, de ſecunda Clementis ad Corinthios Epiſtolâ, diſertè ſcripſerit ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται, tanquam ſpuria rejicitur. Non igitur culpa, ſi qua fuerit, in S. Clementem, ſed in falſarium refundenda eſt; cum Chriſtum ἐναρχῆ Θεὸν, Deum initium habentem, deprædicet. Quamquam Chriſtum in eadem perſonâ Deum & hominem, ut hominem ex Virgine Mariâ initium habuiſſe, extra omnem controverſiæ aleam pium eſt, &, Neſtorio Deum bimeſtrem nequicquam blaſphemante, Catholicum.

Hiſt. lib. 3. c. 32. In Catal. Supra. Uſſer. prolegom. in Ignat. cap. 12. & 15.

Apud Socratem Hiſt. Ecc. lib. 7. cap. 33.

Niſi cum Euſebio, Hieronymo, Athanaſio, Gelaſio aliiſque viris doctiſſimis pro comperto haberem Conſtitutionum libros, Clementis nomine inſignitos, eſſe ſuppoſititios, (quod & ipſi legentibus abundè teſtentur) vel ſaltem, ut Epiphanius & Ruffinus, necnon Patres Trullani conqueſti ſunt, ab Hæreticis interpolatos & corruptos; haud difficile eſſet etiam ex ipſis nonnulla colligere Catholicæ doctrinæ (Apoſtolicæ Eccleſiæ, pace Sandii dictum ſit, optimè notæ) ſuffragantia & conſona. Illa nimirum

Epiphan. Hær. 70.

Can. 2.

Vid. Sandium de Script. Ecc. pag. 2. de Apocryphis ab Eccleſia olim damnatis.

Confer Euf. Hift. lib. 3. c. 37. Conftit. lib. 8. cap. 18.

mirum lib. 3. Conftit. cap. 17, ubi poftquam mentionem feciffet Patris ὡς αἰτίου ut caufæ feu principii Filii (quod libentiffimè fufcipimus) & ἀποστολέως, emifforis Spiritûs S. fubjungit, 'Pater Deus eft fuper omnia, Chri-'ftus unigenitus Deus & gloriæ Dominus, 'Spiritus S. Paracletus eft à Chrifto miffus. '*Necnon illa.* Tibi (fcil. *Deo Patri*) omnis 'gloria & honor & adoratio, Filio & Spi-'ritui S. & nunc & femper in omnia fecula fe-'culorum. Hæc de Clemente Romano.

CAP. II.
IGNATIUS.

Ad ann. 109. §. 20.

Sand. p. 35. de Scriptor. Eccl.

A Clemente ad Ignatinm tranfit Sandius; *cujus Epiftolas* (inquit.) *fatetur Baronius* (Traditionarius & Pontificius, ut Sandio ejus hac in parte Symmyftæ & ὁμοψήφῳ notum fatis) '*ad noftram ufque ætatem incorruptas* '*atq; integras fervatas effe.* Quanquam doctiores Critici, penè univerfi, aliter jam fentiant, tum Reformati, tum etiam Romanenfes.

Lib. 1. p. 119.

His epiftolis, fi Sandio fidem adhibeamus, docuit Ignatius *Hæreticos dicere idem effe Patrem, Filium & Spiritum S.* fubdole infinuans Hærefin fapere Trinitatis Confubftantialis confeffionem. Haud parvo nos labore levaffet Sandius, fi fanctiffimis doctiffimifque Patribus nefandæ hærefeos crimen impingens, eorum concepta verba, locis, ut par erat, diftinctè defignatis, protuliffet.

Quo

Quo minimè præstito (quam ob causam judicium penes alios sit) necesse est ut sæpius Andabatarum more pugnemus, in tenebris adversarium quæsituri. In epistolâ ad Trallianos (quem locum opinor ob oculos habuit Sandius) hæc inter interpolata (quod notandum est) habemus, *Hæretici* ἀλλοτριοῦσι *alienant à Patre Christum.* Quid aliud, obsecro Christiane Lector, agunt Ariani, qui Christum *creaturam ex nihilo factam esse* asserunt? Nonne, vel ut qui maximè, Christum à Patre suo alienant, ἀλλοτριοῦσι, Deum, factum & (Christianis) in-incognitum introducentes? *Quidam vero Hæreticorum* (inquit Ignatius) *Filium non* (natura) *Deum, sed purum hominem profitentur. Alii autem* (Gnosticos notat personas confundentes) ταὐτὸν *ipsum* (ut reddit vetus Latina versio) *dicunt esse Patrem, Filium & Spiritum S.* Sandius, ut S. Ignatio facilius calumniam strueret, ταὐτὸν idem neutro genere transfert; cùm ταὐτὸν necnon ipsum, masculino genere rectissimè verissimeque reddatur. Quod ad rem ipsam attinet, Scriptor ille quisquis est, eos hæreticos clarè satis exagitat, qui Patrem & Filium & Spiritum S. non idem (ut perfidè reddere vult Sandius) sed ipsum & eundem (h. e. eandem personam seu ὑπόστασιν) esse sacrilegè absurdissimeque docuerunt. Quomodo enim Pater esse poterit sui Filius & vicissim Filius Pater? ut optimè Sabellianos revincit S. Epiphanius.

In novissima editione Justini M. tractatus Clem. A. libros Stromatum citat, nusquam paginas.
Pag. 69. ad Trall.

Cerinthianos, opinor notat & Ebionitas.

Disput. contra introducentes ἕνα τριώνυμον Vid. ad Philippen. p. 173. ἐν ἀμφοῖν Clem. A. supra. Vid. Tertull. cont. Prax. cap. 22.

Animadvertas autem (Christiane Lector (hæc quæ à Sandio allegantur verba quomodocunque accipias, nequaquam à S. Ignatio (quod neutiquam asserit Usserius, ut Sandius calumniatur) sed à falsario & interpolatore nescio quo scripta esse, & clarissimi Martyris epistolis afficta vel assuta. Quam in rem notandum est (ut ex unâ (quod aiunt) fideliâ, omnia penè à Sandio tanquam ex Ignatio allata, obducam) primævam antiquitatem Ignatii seculo proximam septem tantum epistolas, nec plures, eidem adscripsisse; scil. ad Ephesios unam, similiter ad Magnesianos, Trallianos, Romanos, Philadelphenos, Smyrnæos & ad Polycarpum; uti eodem ordine enumerat S. Hieronymus. Nec aliæ Eusebio, Athanasio, Theodoreto aut Gelasio cognitæ fuere; quod validissimo sanè argumento apud omnes cordatos est, plures ab Ignatio minimè conscriptas fuisse. His circa sextum seculum (ut nonnullis videtur) quinq; aliæ epistolæ ab eodem artifice(ut magno Usserio placet)qui veteres 50 Canones Apostolicos numero auxit, & Constitutionum libros, Clementis nomen præ se ferentes, interpolavit, additæ fuere; genuinis insuper Ignatii Epistolis supra memoratis plurimum ab eodem conspurcatis & fœdè vitiatis. Hisce præstigiis & Sanctorum (ut quidam etiám Traditionariorum, nominatim Petavius, Mestræus & Bellarminus ipse, aliquâ ex parte fatentur) larvis usus Arianam hæresin, inferis relegatam, Christiano

Vid. cap. 12. & 15.

Vid. Vindicias Ignatii Doctiss. Pearsoni cont. Dallæum.

Usserius prolegom. in Ign. cap. 6. & 10.

Quem in finem tractatum de Ecclesiæ

Christiano orbi reponit & commendat Sandius. Sed quali judicio ipse viderit, qui veterum Scriptorum Ecclesiasticorum Censor videri vult haud inter multos acutissimus. Ignatii sine discrimine epistolas ad nostram usque ætatem incorruptas & integras servatas esse cum Baronio censuisse Sandium res ipsa loquitur.

Script. operi suo præfixit, ut Canon. Apostol. Clem. Constitut. Hermæ, Pseudo-Ignatio & fidem authoritatemque conciliaret. Consule Cotelerium, de scriptis Patrum Apostolicorum.

Nec est quòd miremur defæcatum minus hâc in causâ viri alias doctissimi judicium. Ab interpolatore enim Ignatiano mutuatus est illa Arianæ hypothesi splendidè inservientia; *Filium esse οὐσίαν γεννητὴν, essentiam genitam*, ab Usserio minio notata; cum non essentia Filii, (quæ ipsissima Patris est, & eadem utrique communis, undè Christus αὐτόθεος verissimè audit) sed persona genita sit; necnon ‘Hæreticum esse Patrem, Filium & Spiritum S. idem (*substantia* scil.) ‘confiteri. Patrem esse instar Episcopi, Filium Presbyteri, Spiritum S. Diaconi. Ex Epistolis autem Ignatio falsò adscriptis desumpsit octo illa egregia argumenta ab eodem memorata quibus in Christum strenuè adeò θεομαχεῖ. Nimirùm primo, ‘Quòd ‘Pater Jesu Christi est solus verus Deus; ‘quia dicit, *Ascendo ad Patrem meum & ad ‘Deum meum.* 2. Quia Apostolus ait; ‘*Quando subjicientur ei omnia, ut Deus sit omnia ‘in omnibus.* 3. Quia Christus missus sit à ‘Deo. 4. Quia Dominum habeat Patrem. ‘5. Quia sententiæ Dei subjectus ei obedi‘verit. 6. Quia leges Dei Patris impleverit.

Pag. 56. ad Magnes.

Cor. 15.

'7. Quia cruci affixus ſit. 8. Quia Chriſtus 'ipſe dicat ſe non eſſe æqualem Deo, ſed 'confiteri ſuperioritatem & ſupereminen-

Ad Philip-penſ. p. 185.

'tiam Patris; ſe non recuſare adorare eum, 'vel ſervire ei quem ſciat generationis ſuæ 'cauſam & autorem eſſe atque ſuæ perſe-'verantiæ cuſtodem. Quæ penè omnia uno intuitu, congeſta habes in Epiſtolâ ad Tar-

Ad Tarſenſ. Pag. 146.

ſenſes pſeudo-Ignatianâ. Dignum ſanè patellâ operculum. Impoſtor impoſturæ patrocinatur.

Sed quid ſi cum Sandio paulò liberalius agerem, & Epiſtolas iſtas ſuperaddititias, tanquam verè Ignatianas agnoſcerem? Ecquid erit pretii? Minimè gentium. Scribit Sandius, ut ſupra vidimus, Ignatium do-

Rom. 9. 5. Pag. 146. edit. Uſſer.

cuiſſe, *Hæreticum eſſe dicere Chriſtum eſſe Deum ſuper omnia* (quamvis id ipſum à Paulo diſertè ſcriptum ſit) in animo habens, ut conjector, Epiſtolam ad Tarſenſes. Videamus quàm ſtrenuè Arianorum cauſam agat (jam noſter) Ignatius. Hæreticos quoſdam perſtringens hæc habet. Καὶ ὅτι ὐκ αὐτὸς (ſcil. Chriſtus) ἐςὶν ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς καὶ Πα-'τὴρ, ἀλλ' ὑὸς ἐκείνυ, λέγει, &c. Et quia non 'eſt ipſe ille qui eſt ſuper omnia Deus & 'Pater, ſed Filius ipſius, dicit, *Aſcendo ad*

Joan. 20. 17.

'*Patrem meum & veſtrum, ad Deum meum & 'veſtrum.* Quibus adjungit illa Apoſtoli,

1 Cor. 15.

'*Quando ei fuerint omnia ſubjecta, tunc & ipſe 'Filius ſubjectus erit*, &c. Aſſerit Scriptor 'ille, quiſquis fuerit, Chriſtum non eſſe 'Deum Patrem ſuper omnia, ſed Filium

'ipſius

'ipsius. Quid hoc ad Iphicli boves? Quis nisi de Praxeæ & Sabellii grege Patropassianus in diversum iret? Hîc loci Sandio nec seritur nec metitur. Intende iterum oculos animumque (Christiane Lector); & videsis quidnam ex duobus istis Scripturæ locis, jamjam memoratis & à Sandio laudatis, collegerit Ignatius. *Christum non esse unum verum cum Patre Deum super omnia?* Nequaquam. Quid igitur? *Ergo* (inquit) *alius est ille qui subjecit Filio omnia, & alius Filius cui subjecta sunt omnia.* Quod cum indubitatæ apud nos veritatis sit, Sandio facilè concedimus. Egregiam verò laudem, &c. Fruatur Ignatio suo.

ἐπεὸς δη. Pag. 147.

Similiter in eundem sensum scribit ad Philippenses Sandio-Ignatius, Hæreticum vel Diabolum potius hisce verbis compellans. 'Quomodò non tibi videtur esse Christus ex Virgine, sed ille qui est super omnia Deus omnipotens (h. e. *Pater.*) *Statim enim subdit.* Quis ergo est qui hunc misit? 'Quisve huic dominatur? Cujus sententiæ 'subjectus fuit, aut cujus legem adimplevit? Rectissimè hæc omnia quæ à Sandio supra adducuntur. Si enim Filius incarnatus sit ipse Pater, quis hunc misit? num ipse seipsum?

Pag. 178. vide Græca.

Pergit Ignatiaster. 'Tu qui Christum 'separas à Generatione, & ingenitum ge'nitum fuisse, & cruci affixum dicis illum 'qui est sine principio, &c. Patri-passianorum, ut quivis etiam sine monitore pervideat,

Pag. 178. in Græcis, vid. Tertull. adv. Prax.

deat, hæresin impugnans, non autem Christi Domini nostri Deitatem. Post nonnulla, Dei Filium introducit Diabolum tentatorem in hunc modum compellantem, '*Ego* Pag. 185.
'*scio à quo sum missus, & quem debeo adorare.*
'*Scio unum solum, cui non denego servire à*
'*quo tu Apostata factus es. Non sum ἀντίθεος*
'(h.e. contrarius Deo,) *sed confiteor eminen-*
'*tiam*; cum cæteris à Sandio supra memoratis. Quibus omnibus brevi respondeo, Hæc à Christo jam incarnato, & à Diabolo in deserto tentato, dicta esse, & intelligi debere, uti ex toto orationis contextu planissimè constat. 'Scio à quo sum missus;
'(scil. *in mundum, in carnem.*) Novi unum
'solum Deum, cui (*jam homo factus*) non
'denego servire. Confiteor eminentiam,
'ὑπεροχὴν; nimirum divinæ naturæ Patris
'supra humanam. Quis negat? 'Novi nati-
'vitatis meæ authorem & Dominum; qui
'sc. ex Virgine formatus sum virtute altissi-
'mi, quem supplex adoro. Næ tu Christophore, qui Christum Deum non ferre sed tollere laboras, frustra es, si putes hæc ficulnea tela, pudet dicere, contra Deum tui judicem, sed vel apud homines pios & doctos, quicquam præstare posse. Nec ignoro alios cum Hilario, Basilio, Nazianzeno, necnon Augustino concedere etiam juxta divinam naturam seu nativitatem Patrem eminentiorem esse Filio, 'Non substantiâ aut
'temporis prioritate sed solâ ratione prin-
'cipii, & hactenus majorem seu superiorem esse

Lib. 9. de Trinitat.
Hom. 1. in Eunom.
Orat. 4. de Theolog.
De Trinit. lib. 2. cap. 7.

esse Filio, quòd fons sit & origo omnis Divinitatis, vel, ut rotundè verissimeque Bellarminus, 'Patrem solum esse Deum super 'omnia, propter principii authoritatem, non propter naturæ diversitatem. Quæ responsio alibi opportunius occurret, eâ certè impræsentiarum nobis opus non est, cum Ignatii verba minimè divinam, sed humanam, Christi jam in terris agentis & cum Diabolo concertantis, nativitatem, clarissimè respiciant.

De Christo lib. 1. cap. 10.

Perpendat interim Sandius quid in eadem Epistolâ scripsit Ignatius suus; Diabolum alloquens. 'Parva tibi videntur cunabula, 'passiones, circumcisio, &c. Indigna tibi hæc 'Deo videntur. Iterumne vidisti hominem 'quadraginta diebus & noctibus jejunan'tem & Angelos ei ministrantes, quos & tu 'timebas? Post jejunium--tentabas quasi 'communem hominem. Ignorans quis esset; 'dicebas enim, *Si Filius Dei es*; nam si 'verè cognosceres, scires sine dubio, quia quæ 'videntur impossibilia ad faciendum, & 'difficilia ad convertendum (scil. *saxa in* '*panem*) factori omnium possibilia sunt. Et 'propter ventrem tentas eum qui pascit o'mnes escâ indigentes, & audes tentare 'Dominum gloriæ? Ubi Ignatius iste disertè agnoscit Christum non esse communem hominem, sed Deum immò factorem omnium, omnes pascentem, & Dominum gloriæ. Et post pauca. 'Quomodo ten'tas intentabilem? Immemor Legislatoris '(scil. *Mosis*) qui dixit, *Non tentabis Dominum*

Ad Philipp. pag. 181.

Mat. 4.

Christus factor omnium omnes pascens.

δημιουργόν. Ib. pag. 183.

In eo homine non tentare Dominum Deum suum. Irenæus lib. 5. pag. 475. edit. Erasmi.

'*num Deum tuum.* Quem autem, obsecro, *Dominum Deum tuum?* Sandium appello. Nonne unum verum Deum super omnia, Deum Israelis? Christus igitur unus verus Deus est super omnia, uti Moses, Paulus, Ignatius, cum Irenæo, Clemente Alex. Tertulliano, aliisque, non Satanæ (ut calumniatur Sandius) ministris & hæreticis, sed Christi servis, & Catholicis Patribus, ut supra vidimus, docuerunt. Utinam Sandius vel Ignatio suo fidem adhiberet suam.

Confer ad Heronem p. 166.

Sed inter alia ingerit Sandius Ignatium scripsisse. 'Patrem & Filium & Spiritum S. non 'esse unum trinomium, neque tres increatos 'neq; tres unius ejusdemq; honoris. Sed hæc nequaquam Ignatii sententia, sed pura puta Sandii calumnia est, vel perversitas, Latina Græcis præferentis, cum Ignatius Græcus Græcè alia, immo contraria, scripserit. Ita enim se habent. 'Διὸ καὶ Κύριος,--ἐνετείλατο βαπτίζειν--'οὐκ εἰς ἕνα τριώνυμον, οὔτε εἰς τρεῖς ἐνανθρωπήσαν-'τες, ἀλλ' εἰς τρεῖς ὁμοτίμους. Quapropter & 'Dominus præcepit (*Apostolis*) baptizare '--non in unum trinomium, neque in tres 'incarnatos, (*Sandius legit tres increatos, creatam Trinitatem somnians*) 'sed in tres ejus-'dem honoris. Patrem autem, Filium & Spiritum S. non esse tres increatos nusquam scripsit Ignatius. Ignatium insuper docuisse refert Sandius, 'Unum esse Patrem, Filium '& Spiritum S. per unanimitatem & con-'cordiam, per subjectionem voluntariam & 'obedientiam. Benè habet. Sed vel unum

Ad Philippen. pag. 173.

ex Ignatio locum proferat Sandius, ubi docet Patrem & Filium per ſolam concordiam & unanimitatem, &c. unum eſſe. Hoc ſi præſtiterit erit mihi magnus Apollo.

Ultimò, docet nos Sandius Ignatium 'comparaſſe Patrem Epiſcopo, Filium Presbytero, Spiritum S. Diaconis & conſervis 'ſuis.

Ignatium Patrem ullibi diſertè comparaſſe Epiſcopo, Filium Presbytero, &c. legiſſe me haud memini. Eum ſæpiſſimè Presbyteros hortatum eſſe ut Epiſcopo ſuo ſubjecti ſint & obedientiam præſtent, ſicut Chriſtus Patri, veriſſimum eſt. Præſertim in Epiſtolâ ad Philadelphenſes, quos in hunc modum affatur. 'Unus eſt Epiſcopus, Pag. 96.
'ſimul cum omni Presbyterio, & Diaconis 'conſervis meis. *Quibus ſubdit*; quia & unus 'eſt ingenitus Dei Pater, & unus unigenitus Filius, Deus Verbum & homo, & unus 'Paracletus Spiritus veritatis. Ubi SS. Trinitatis perſonas luculenter admodum agnoſcit, & Chriſtum unigenitum Dei Filium, Deum eſſe confitetur ſimul & hominem cum Patre & Spiritu S. Hinc Patris & Filii & Spiritûs S. ratione eſſentiæ divinæ inæqualitatem colligit Sandius. Sed imperitè nimis? nè dicam impiè; cum eo loci Ignatius neutiquam comparat Filium Presbytero aut Spiritum Diacono, ſed potius Eccleſiaſticam Hierarchiam alluſione quadam à Trinitate ſumptâ illuſtret, in quâ Adv. Prax.
perſonarum ordinem, & cum Tertulliano

οἰκονομίαν

οἰκονομίαν quandam agnoſcimus; non itidem quoad eſſentiam, inæqualitatem aut inferioritatem. Notum Sandio tritum illud, 'Theologiam Symbolicam, ſeu Parabolicam, non eſſe argumentativam. Ex iiſdem Ignatii verbis (quantum video) pari ratione inferre potuiſſet Sandius, plures eſſe Filios Deos unigenitos & Paracletos; cùm S. Martyr de Presbyterio & conſervis ſuis Diaconis numero plurali verba faciat. Sed de his ſatis, fortaſſe plus ſatis, cum verba illa à Sandio allata in præſtantiſſimo & laudatiſſimo Ignatii exemplari Medicæo nuſquam (ni malè memini) occurrant, ſed ab interpolatore ex libris Conſtitutionum pſeudo-Clementinis traducta & Ignatii Epiſtolis aſſuta, merito videantur.

Vid. Irenæum lib. 2. cap. 10. in eos qui dogmata ex Parabolis expiſcantur.

Vid. Uſſer. in Ignat. prolegom. cap. 10. 11.

Genuinus Ignatius ſeipſum Catholicè interpretatur, 'Subjecti eſtote Epiſcopo, ut 'Chriſtus Patri κατὰ σάρκα ſecundum carnem.

Ad Magneſian. pag. 11. Cod. Medicæi.

CAP. III.

JUSTINUS M.

AB Ignatio ad Juſtinum Martyrem progreditur Sandius. 'Hunc (*ait*) 'ſcripſiſſe quoſdam Atheos & impios blaſ'phemare Parentem univerſorum, docentes 'Chriſtum eſſe Deum Abrahami, Iſaaci & 'Jacobi, cum quibus ſibi nihil eſt (*inquit*) 'communionis.

Dialogi cum Tryph. pag. 196. edit. Commelin.

Sand. lib. 1. pag. 130.

Luce

Luce meridianâ clarius eſt, ut ſupra vidimus, Juſtinum in Dialogo cum Tryphone Judæo Trinitatis blaſphematore, quam fieri poteſt diſertiſſime docuiſſe, præter Parentem univerſorum & opificem omnium, alium eſſe numero, qui eſt, & à Spiritu S. in Scripturis dicitur, Deus & Dominus, Dominus fortis, & Dominus gloriæ; ſcil. Patris Verbum & Filius unigenitus Chriſtus.

Pag. 209. 112. 213. 214. & 215. Supra.

Quid mirum igitur ſi in hæreticos eos invehatur qui Parentem univerſorum Chriſtum, h. e. Filium, Patrem eſſe impiè docuerunt; cum id pluribus ſtudioſiſſimè agat, ut Tryphoni perſuaſum det, illum, (nimirum Chriſtum) qui Abrahæ, Jacobo & Patriarchis olim apparuit, Deuſque à Spiritu S. dictus eſt, alium ab eo (ſcil. Patre) qui cuncta creavit, & verè Deum fuiſſe; nonne vel hinc diſcere potuit Sandius, ſi mens non læva fuiſſet, cùm Juſtinus unum ſolum verum Deum ubique profiteatur, Patrem univerſorum & Chriſtum ejus unigenitum Filium, diverſos licet (perſonâ ſc. non ſubſtantiâ) unum eundemque Deum eſſe? Quæret fortaſſe aliquis, num igitur Chriſtus, ſecundum Juſtini mentem, Deus Abrahami fuerit? Reſpondeo, maximè. Eum ſanè qui Jacobo apud Bethel apparuit Juſtinus multis ex profeſſo probat, non Patrem, ſed alium (ſcilicet Chriſtum) ejus Filium fuiſſe. Hic autem, Scripturâ apertiſſimè teſtante, erat Deus Abrahæ. *Ego*, inquit, *ſum Deus Abrahæ*, &c. Nullo igitur modo diffitendum

Uſſer. diſſert. in Ignat. cap. 12. pag. 87. Vid. Auguſt. de Hæreſ. Simonian.

Paræn. pag. 15. de Monar. Dei, Dialog. pag. 175. &c.

Deus erat Abrahæ. Dialog. pag. 220. & 279.

Gen. 28. 13. 35. 1.

dum est Christum esse Deum Abrahami. Quid quod alibi verba illa Davidis, *Principes congregati sunt Deo Abrahæ*, Justinus de Christo Domino nostro interpretetur? Quid igitur? Num S. Martyrem cum hæreticis, Atheis & blasphemis sensisse, aut sibi contradixisse, credamus? Absit. Ut igitur quod ipsa res est dicam. Sandius, cui solenne est Latina Græcis originalibus, quoties causæ suæ subserviant, præferre, hic meritas pœnas luit. Ipse enim Latinâ versione perperam factâ vel deceptus est, vel saltem alios decipere tentavit. Græca enim ita se habent. Ἄλλοι καθ' ἄλλον τρόπον βλασφημεῖν τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων, καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον ἐλεύσεσθαι Χριστὸν, καὶ τὸν Θεὸν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ διδάσκουσι, &c. Quæ sic reddenda sunt. 'Alii 'alio modo blasphemare docent Factorem o'mnium, & qui venturus à Prophetis prædi'ctus est Christum & Deum, Abraam, 'Isaac, &c. In fimum igitur abiit vaniloqua hæc Sandii in S. Martyrem calumnia. Quantum enim abest ut Justinus Christum Deum esse Abraam hæreticum duxerit aut blasphemum, cùm id ipsum disertis verbis asseveraverit?

Psal. 47. 9. Dial. pag. 197. Christus erat Deus Mosis p. 198. imo omnium. Ibid.

Pag. 196. Dialog. edit. Commel. Parisien. p. 253.

Pergit Arianorum advocatus, asseritque Justinum docere, 'Christum non esse Deum 'conditorem mundi, sed eum ministrasse & 'inservisse Patri in rebus creandis. *Hinc* '*Crypticè infert*, Christum non esse verè 'Deum & Patri coæqualem.

Videsis Irenæum lib. 4. cap. 11. Habes supra.

Agnosco hæc, vel his similia, apud Justinum

num aliosq; Patres, passim occurrere, 'Christum Patris voluntati, præsertim in mundi 'creatione, ministrasse. Sed addo; non ut servum propriè sic dictum, sed ut Consiliarium, aut Socium, ut Patris Verbum & sapientiam, potentiam ejusdem naturæ & potentiæ consortem, licet à Patre tanquam à principio originem trahentem. Quam ob causam scil. principii autoritatem, seu, uti supra Ignatius, ὑπεροχὴν & excellentiam, Patri, mundi creationem autonomasticè & ἰδιοτρόπως adscribere solemus; uti Filio redemptionem; non excluso interim vel abnegato cui inserviit Patre. Hinc illa Symboli Apostolici: *Credo in Deum Patrem omnipotentem creatorem cæli & terræ.* Quanquam S. Scriptura (Patribus etiam unanimiter consentientibus) exertè doceat, Filium esse omnipotentem & omnia suâ virtute creasse. *Per eum* (inquit Joannes) *omnia facta sunt.* Alibi eidem, *Christus, α & ω principium & finis est, & Dominus omnipotens.* Similiter Paulus. *Et tu Domine* (Christo Davidis verba de Deo Patre prolata applicans) *in initio fundasti terram,* &c. Quo in loco Apostolum habemus Christum cum Angelis conferentem, docentemque hoc inter eos interesse quod Angeli Ministri sint. (*Nonne omnes Spiritus administratorii sunt?*) Christus minimè Minister, sed Deus & Dominus idque Angelorum. Filio autem dicit, *Thronus tuus, ô Deus, in secula,* &c. Et *Adorent eum omnes Angeli.* Justinus noster Apostolica premens vestigia

Dial. p. 279. 280.

Clem. A. Str. 6. pag. 703. Lactant. lib. 4. cap. 6. Euseb. demonstrat. Evang. l. 5. cap. 2. Just. M. in Dial. passim. Athenag. Tatian. &c.

Justin. M. ad Diognet. Iren. lib. 2. c. 2. & lib. 5. cap. 15. Clem. A. Pædag. lib. 3. c. 6. Tertull. cont. Prax. c. 11.

Heb. 1. 10.

Vers. 8. 6.

gia ex hisce locis Christum comprobat Deum esse, ab omnibus etiam Angelis adorandum; quod simplici Dei voluntatis aut potestatis instrumento vel ministro minimè competit. *Dominum Deum tuum adorabis & illi soli servies. Vide, ne feceris*, ait Angelus, *Ego conservus tuus sum, Deum adora.*

Matth. 4. Apoc. 22. 9. Christum Cyprian. supra. Just. M. Paræn. p. 23. Irenæ. lib. 4. c. 37. & lib. 5. cap. 15. Orig. Hom. 1. in Genes. Tert. de resur. carnis c. 5. & 6.

His adjicere libet S. Patres communiter docere Christum in mundi, præsertim hominis, creatione, necnon Patriarchis apparitione, humanam carnem, licet (ut habet Tertullianus) non natam aut sibi hypostatice unitam, assumpsisse; idque in præludium magnæ & magnificæ illius Incarnationis postea secuturæ. Cum igitur Christum Deo Patri ministrasse asserant & inservisse, non divinam Verbi naturam, (nihil enim serviens, ut suprà nos docuit Gregorius Thaumaturgus, in Trinitate) sed assumptam illam ad tempus humanam carnem & œconomiam respexerunt; in quâ Dei Patris voluntatem administrasse, idem illis est ac inservisse, salvâ semper divinæ naturæ majestate ac æqualitate. Sed in hanc rem plura inferius. Justinum insuper docuisse ait Sandius, 'Deum Patrem ingenitum nullo modo 'posse relinquere omnia supra cœlum & in 'parvâ terræ parte cuiquam apparere, nec 'descendere vel ascendere unquam posse, 'nec aliquem alloqui, aut visibilem fieri. 'Quæ omnia Filio tanquam diversæ & inferioris naturæ à S. Scriptura attributa legi'mus. Hæc ille.

Hæ

Hæc vel hujusmodi Justinum scripsisse supra notatum est. Quo autem sensu & consilio scripserit vel tuam fidem ausim appellare Christophore. Num ut exindè tecum probaret Filium non esse immensum & Patri consubstantialem, sed creaturam in tempore, vel (quod in idem recidit) ante tempus, ex nihilo factam? Cave dixeris: Cùm Justinus (ut cuivis loca diligentius inspicienti manifestum erat) nihil aliud ex his elicere contendat, quàm Christum alium (personâ nimirùm, non naturâ) esse ab universorum Parente distinctum; qui Deus Virtutum, & Dominus gloriæ à Scripturâ appellatur; quæ Arianorum causæ minimè patrocinantur. Verissimum est Justinum cum Tertulliano in eâ fuisse sententiâ (quanquàm alii Patres aliter senserint) Deum Patrem nunquam in humani corporis effigie in terris visibilem apparuisse, sed Filium tantùm. Ipsam autem divinam & infinitam Patris naturam (Filio communem) non ascendisse aut descendisse, neminem alloqui, ut in minimâ terræ parte apparere posse, nimirùm solitariè, & (ut loquuntur) per se; apud omnes qui Dei immensam, spiritualem, invisibilemque naturam agnoscunt in confesso est. Quo igitur candore S. Justino calumniam struit Sandius, quasi Christo Filio Dei (ut scribit) unico & proprio, summo, Deo & Domino gloriæ, ab omnibus, etiam Angelis ipsis, adorando, non nisi visibilem, corpoream, & loco circumscriptam, instar

In dialog. pag 220. 279. 280.

Clem. R. ad Corinth. p. 42. Just. M. Paræn. p. 23. Irenæ. l. 4. c. 37. & l. 5. c. 15. Cyril. Alex. Thesau. l. 1. c. 5. in Gen. 18. 1. cum aliis.

instar Ψιλȣ̃ ἀνθρώπȣ, naturam aſſignaſſet? Præſertim cùm ibidem ſimiliter de Deo omnium Parente aſſerat S. Martyr, eum in regione ſuâ, quæcunque ea tandem fuerit, manere. Quæ ſi abſque ullâ Dei Patris immenſitatis injuriâ à Juſtino dicta fuerint, Sandio, ut opinor, minimè diffitente; iniquè admodùm ex Filio ſub viſibili carnis figurâ in terras deſcenſu, hominum allocutione, &c. ejuſdem cum Patre quoad divinam inviſibilemque naturam, paritatem & æqualitatem convellere ſatagit perſonatus Arianus. Sed de his plura cùm ad Irenæum & Tertullianum perventum fuerit.

Pag. 213. Vid. Origen. l. 4. in Celſ. p. 164. ſupra habes.

Progreditur, ſuo more Sandius, aitque Juſtinum docuiſſe, 'Chriſtum eſſe Angelum creatum vel factum, qui propter 'commiſſum ſibi munus Dei appellatione 'honoratus ſit. Hæc, liberè dicam tam ignorantiam aut errorem quàm malitiam, & in Chriſtum Dominum odium ſapiunt. Reſponſum habeat Sandius, Juſtinus nuſquam docuit Chriſtum eſſe creatum Angelum, ſed tantum à Scripturâ ſæpius inter alia Angeli nomine appellatum; quod longè aliud [illegible] Concedo S. Martyrem alicubi ſcripſiſſe Chriſtum (non creatum ſed) factum [illegible] conſtitutum eſſe Angelum. Verum [illegible] proprio (quod nec Arianos arridere ſat ſcio) ſed ſenſu planè Metaphorico, h. e. factum fuiſſe nuncium Dei Patris, ejus voluntatem adminiſtrantem & hominibus annunciantem. Eodem inſuper reſpectu Dei ap-

Dial. p. 230.

pellatio

pellatione honoratum fuisse, sed (quod Sandius advertisset) non solo. Non enim tantum ratione annunciationis hominibus, sed etiam, idque præcipuè, voluntariæ à Patre generationis, Filius Justino Deus & Dominus est. Audiamus ipsum. 'His nominibus '(*inquit*) appellari habet, cum ex paterni 'consilii administratione, tum voluntariâ 'Patris generatione. Hæc, verissimeque, Justinus.

Dialog. p. 221. 243. 280.

Nec est quod cuiquam scrupulum faciat voluntaria Filii Dei generatio. Ut enim voluntariè, h. e. non invitè, Deus Pater bonus, justus, immò, Deus est, similiter voluntariè Filium generando Pater est. Qualiter autem genuit, cum ineffabile mysterium sit, ad hunc modum adumbrat divinus noster Philosophus. 'Sicut nos homines (*inquit*) 'Verbum aliquod proferentes sine resectione 'gignimus, aut ignem ab igne sine dimi'nutione accendimus. Justino igitur Christus Dei Patris Filius est, ex eo sine refectione aut diminutione genitus, immò unigenitus est, neutiquam factus & creatus Angelus, quod Sandii Christomachi figmentum hæreticum est planè musteum.

Voluntate non præcedente sed concomitante. Augustin. de Trinit. l. 15. c. 20. Hilar. de Synodis. Epiphan. in Ancorat. p. 378. pag. 221. Christus Angelus officio, non natura. Tertull. de carne Christi cap. 14. Laudabile non est ea Patrum loca in sensum deteriorem torquere quæ meliorem ferre possunt. Sandius de Script. Eccl. p. 63. Vid. Tertull. adv. Prax. c. 8, 9. Supra.

Sed nondum finitus Orestes. Ait insuper Sandius Justinum docere, '*Christum à Patre generatum* (minimè factum aut creatum) *numero aliud esse à generante.* Hæc autem vereor ne à Sandio parum ingenuè allegata sint. Non enim aliud, hoc est, naturâ disjunctum aut diversum, sed tantum alium, personâ

personâ scil. distinctum, Christum à Patre passim perhibet Justinus. In hunc enim modum Tryphonem alloquitur. 'Ad Scripturas 'rediens persuadere vobis conabor, quod ille 'qui Abrahæ & Jacobo & Mosi apparuit, 'Deusque esse dictus & scriptus est, ἕτερός 'ἐστι, non aliud sed alius est ab eo qui cun'cta creavit Deo; numero dico, non consi'lio. *Similiter alibi.* Ἐστὶ καὶ λέγεται Θεὸς καὶ Κύ'ριος ἕτερος ὑπὲρ τὸ ποιητὴν τῶν ὅλων. Alius 'est & legitur Deus & Dominus super vel 'præter, opificem universorum.

Dialog. pag. 214, 215.

Dialog. pag. 209.

Haud præfractè interim negaturus sum Justinum in eodem Dialogo Verbum aliud esse à generante profiteri. Quod si prudens Lector loca ipsa attentius inspexerit, facilè percipiet hæc à S. Martyre pio sanoque sensu scripta, in alium à Justini mente planè alienum detorqueri. In Hæreticos in Dialogi fine differit Justinus, qui Filium, non *hypostasin* aut *personam*, *sed virtutem* tantum aut *qualitatem* à Patre prosilientem resilientemque venditârunt. Quemadmodum lux Solaris (inquit) Sole oriente conspicitur, occidente vero aufertur. Hos redarguens Justinus addit, 'Verbum οὐχ ὡς τὸ ἡλίου 'φῶς ὀνόματι μόνον non ita ut Solis lumen 'nomine tantum (distinctum) numerari, (quippè quòd lumen minimè persona sit per se subsistens & numero distincta, sed accidens tantum cujus esse est inesse) 'verum 'numero quoque (h. e. personâ seu subsistentiâ, licet non consilio) 'ἕτερόν τι aliud quiddam

Pag. 280. & 281.

'quiddam revera diverſum aut diſtinctum. Quis autem neſcit communi apud Græcos loquendi uſu ἕτερόν τι non modò rebus, verum etiam perſonis, iiſque maſculini generis, accommodari? quem in modum ipſe Juſtinus alicubi habet ' οὐκ ἔγνωσαν Ἰουδαῖοι τί Πατὴρ ' ϗ τί υἱὸς, non noverunt Judæi quid (τί non ' τίς, quis) ſit Pater & quid Filius. Similiter ' poſt pauca habet Juſtinus. Intelligitis (Au-'ditores) Verbum declarare, tum à Patre edi-' tum eſſe germen hoc ante creaturas omnes, ' tùm germen ipſum numero aliud eſſe à gene-' rante, τὸ γεννώμενον τοῦ γεννῶντος ἀριθμῷ ἕτερόν ἐστι. Quis, oro, miretur Juſtinum ἕτερόν τι (aliud quid) neutro genere ſcripſiſſe, cùm prius dixerat Verbum eſſe τὸ γέννημα, germen, & τὸ γεννώμενον, genitum? Certè ſi ἕτερος γέννημα vel γεννώμενον ſcripſiſſet Juſtinus, eundem ut incongruæ dictionis reum exagitarent Grammatici.

Apolog. 2. p. 74.

Sed miſſo hoc, Grammaticali bello, quiſnam fuerit Juſtini ſenſus haud obſcurum eſt. Cùm in Dialogo eò loci, & alibi, maximoperè ſatagit, ut probet, illum qui Patriarchis olim apparuit ἕτερον alium eſſe à Patre univerſorum, non aliud (hoc eſt ſubſtantiâ diviſum aut diverſum, quod Deorum multitudinem Juſtino inviſam neceſſariò inferret) ſed alium, i. e. perſonâ aut ſubſiſtentiâ diſtinctum. Quod ipſum aliis impræſentiarum omiſſis vel hic ipſe qui præ manibus eſt Juſtini locus luculenter admodùm evincit. Videmus enim S. Martyrem Verbum, Dei

personâ scil. distinctum, Christum à Patre passim perhibet Justinus. In hunc enim modum Tryphonem alloquitur. ‘Ad Scripturas ‘rediens persuadere vobis conabor, quod ille ‘qui Abrahæ & Jacobo & *Mosi apparuit, ‘Deusque esse dictus & scriptus est, ἕτερός ‘ἐστι, non aliud sed alius est ab eo qui cun‘cta creavit Deo; numero dico, non consi‘lio. *Similiter alibi.* Ἐστὶ καὶ λέγεται Θεὸς καὶ Κύ‘ριος ἕτερος ὑπὲρ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων. Alius ‘est & legitur Deus & Dominus super vel ‘præter, opificem universorum.

Dialog. pag. 214, 215.

Dialog. pag. 209.

Haud præfractè interim negaturus sum Justinum in eodem Dialogo Verbum aliud esse à generante profiteri. Quod si prudens Lector loca ipsa attentius inspexerit, facilè percipiet hæc à S. Martyre pio sanoque sensu scripta, in alium à Justini mente planè alienum detorqueri. In Hæreticos in Dialogi fine differit Justinus, qui Filium, non *hypostasin* aut *personam*, *sed virtutem* tantum aut *qualitatem* à Patre prosilientem resilientemque venditârunt. Quemadmodum lux Solaris (inquit) Sole oriente conspicitur, occidente vero aufertur. Hos redarguens Justinus addit, ‘Verbum οὐχ ὡς τὸ ἡλίου ‘φῶς ὀνόματι μόνῳ, non ita ut Solis lumen ‘nomine tantum (distinctum) numerari, (quippè quòd lumen minimè persona sit per se subsistens & numero distincta, sed accidens tantum cujus esse est inesse) ‘verum ‘numero quoque (h. e. personâ seu subsistentiâ, licet non consilio) ‘ἕτερόν τι aliud quiddam

Pag. 280. & 281.

'quiddam revera diversum aut distinctum. Quis autem nescit communi apud Græcos loquendi usu ἕτερόν τι non modò rebus, verum etiam personis, iisque masculini generis, accommodari? quem in modum ipse Justinus alicubi habet 'οὐκ ἔγνωσαν Ἰουδαῖοι τί Πατὴρ 'καὶ τί υἱὸς, non noverunt Judæi quid (τί non 'τίς, quis) sit Pater & quid Filius. Similiter 'post pauca habet Justinus. Intelligitis (Auditores) Verbum declarare, tum à Patre editum esse germen hoc ante creaturas omnes, 'tùm germen ipsum numero aliud esse à generante, τὸ γεννώμενον τοῦ γεννῶντος ἀριθμῷ ἕτερόν ἐστι. Quis, oro, miretur Justinum ἕτερόν τι (aliud quid) neutro genere scripsisse, cùm prius dixerat Verbum esse τὸ γέννημα, germen, & τὸ γεννώμενον, genitum? Certè si ἕτερος γέννημα vel γεννώμενον scripsisset Justinus, eundem ut incongruæ dictionis reum exagitarent Grammatici. Apolog. 2. p. 74.

Sed misso hoc, Grammaticali bello, quisnam fuerit Justini sensus haud obscurum est. Cùm in Dialogo eò loci, & alibi, maximoperè satagit, ut probet, illum qui Patriarchis olim apparuit ἕτερον alium esse à Patre universorum, non aliud (hoc est substantiâ divisum aut diversum, quod Deorum multitudinem Justino invisam necessariò inferret) sed alium, i. e. personâ aut subsistentiâ distinctum. Quod ipsum aliis impræsentiarum omissis vel hic ipse qui præ manibus est Justini locus luculenter admodùm evincit. Videmus enim S. Martyrem Verbum, Dei

Filium, & Deum, non Patris *ποίημα* vel *κτίσμα* opus aut creaturam, ſed *γέννημα* & *γεννώμενον* germen ſeu genitum celebrare: neutiquam à patre factum aut conditum (ut Sandius vellet) ſed ante omnes creaturas (h. e. Scripturæ phraſi *ab æterno*) genitum. Quis autem ignorat germen non eſſe (naturâ ſcil. aut ſubſtantiâ) aliud à germinante, quanquam omninò & abſolutè idem non ſint; aut Filium à generante, licet perſonâ alius ſit. Proferat vel unum ex ſcriptis (ſemper intelligo indubitatis) Juſtini locum Sandius, ubi Verbum aut Filium naturam à Patre ſuo diverſam & alienam generando accepiſſe, vel à Deo creatam & factam ex nihilo ſortitum eſſe conſtet, & laureatus, per me licet, incedat Arianorum hyperaſpiſtes. Ut finem hiſce imponam ad alia tranſiturus. Quid ſi concedamus gratis adverſario Juſtinum, diſtinctionem inter alium & aliud, à Scholaſticis religioſè ſubtiliterve obſervatam, negligentius habuiſſe, & paulò durius, noſtris præſertim auribus, locutum fuiſſe; num eam ob rem Catholicæ fidei doctori & Martyri nefandum hæreſeos crimen cum Sandio intentabimus? Abſit. Non enim in verbis, ut alibi Juſtinus, ſed in rebus ſita eſt Chriſtianæ religionis ſinceritas. Haud in verborum ſyllabis vertuntur fortunæ fidei aut Eccleſiæ. Juſtini doctrina Catholica eſt. Unum ſolum verum Deum agnoſcit & Chriſtum Deum eſſe clariſſimè confitetur. Hinc Chriſtum cum Patre unum verum

Vid. Athanaſ. orat. 3. in Arianos.

Eſt differentia inter natum & factum.

Irenæus lib. 4. cap. 79.

Similiter Dionyſ. Alexandr. ſupra.

Lombard. l. 1. Sent. Diſtinct. 2.

Non crederem ipſi Domino alium Deum præter creatorem prædicanti Juſt. M. Euſeb. Hiſt. Eccl. l. 4. cap. 18.

verum Deum esse Justinum sensisse certissimum est. Similiter nos docet, Deum solum, non creaturam ullam esse adorandam. Addit; Christum, necnon Spiritum S. esse adorandum, imo à Christianis adoratum. Christus igitur Justino non creatura, sed Deus est cum Patre & Spiritu S. (quicquid Ariani ogganniunt) adorandus.

Paræn. p. 15, 16. Dial. p. 197. 279, 280. Apol. 2. pag. 49, 50. Dial. p. 223. Apol. p. 43. 47.

Quæ sequuntur apud Sandium leviora sunt. Addit Justinum docuisse, *Christum sine Deo Patre salvari non posse*, Non diffiteor simile quid apud Justinum in Dialogo occurrere. Sed eo in loco (quem nullus dubito indigitat Sandius) apertissimè agitur de Christo, non ut Deo, sed homine, qui in cruce pendens Dei salutem, opem & auxilium obnixè imploraverit. Verba Justini ità se habent. 'Nam si Filius Dei, neque eò 'quod Filius Dei ---neque eo quod mundus 'à peccato prout Esaias dicit---absque Deo 'se salvari posse affirmat, quonam modo vos 'aut alii salutem citra spem istiusmodi ex'pectatis? Hæc Justinus in illa Psalmi, *Deus meus es tu,ne descisceas à me.*Quæ verba cum reliquis, Justinus de Christo patiente,uti & alii Patres, prolixè interpretatur. Sed non est quod hisce diutius immoremur.

Dial. p. 258. Pag. 258. Psal. 22. A pag. 254.ad 261. edit. Commelin.

Ejusdem commatis est quod proximè subjicit Sandius, ut Christi Deitatem convelleret. *Scripsit* (inquit) *Justinus Verbum esse Deum.* Sed in promptu est responsio. Hoc verum obtinere non de posterioritate (ut ita loquar) temporis, sed ordinis tantum,

 &

& originis. Quo ſenſu alicubi ait Juſtinus, *Verbum poſt Deum & in ſecundo loco colimus & adoramus* nec immerito; cum Pater prima in SS. Trinitate perſona ſit & fons Deitatis. Filius ſecunda, tanquam rivus à fonte defluens.

Apol. 1. p. 40. 47.

Dum Filium agnoſco ſecundum à Patre defendo, Tertull. cont. Praxean.

Addit ultimò Sandius Juſtinum docuiſſe, 'Fuiſſe aliquando cum non fuerit id quod 'genitum eſt,(quo quid propius (*inquit*) ac'ceſſit ad tritum illud Arianorum, erat quan'do non erat Filius)& alibi,Genitum & con'ditum non reipsâ,ſed ſolâ voce differre & vi'ce verſa. Hæc mihi in genuinis certè Juſtini operibus ſtudioſè inveſtiganti nondum reperire contigit; nec inveniri poſſe exiſtimo. Dum Juſtini chartas revolverem in ultima verba, ſcil. *Genitum & conditum idem eſſe*, fortè fortunâ oculos meos conjeci. Habes in quæſtionibus & reſponſionibus ad Græcos. Qui liber, vel ipſo Sandio judice, S. Patrum Cenſore, ab omnibus ſpurius habetur. Miror igitur quâ fronte ſuppoſititiis hiſce mercibus lectoribus ſuis fucum facere ſuſtinuit. Suſpicor, & ſanè vehementer verba illa ſimiliter à Sandio laudata, ſcil. fuiſſe aliquandò cum non fuerit id quod genitum eſt, inter Philoſophica iſta Juſtino adſcripta, vel nuſquam, reperiri poſſe. De rebus enim in tempore genitis iiſque ſolis, verum obtinere certiſſimum eſt. Hactenus de Juſtino.

Pag. 146. edit. Commelin.

De Scriptor. Eccleſ. p. 44.

Habes opinor in Everſione dogmat. Ariſt. cap. 20.

CAP.

CAP. III.

ATHENAGORAS.

DE Athenagorâ ait Sandius eum talia in Apologiâ docuiſſe propter quæ Petavius eum dignum judicavit qui numeraretur inter eos qui idem quod Arius ante tradiderunt. Sed nos Petavii Jeſuitæ, & Traditionarii cenſuram haud multum moramur; cum non ſine ſummo fidei Catholicæ diſcrimine id imprimis ſatagunt Jeſuitæ, ut totius Chriſtianæ religionis certitudinem, non ſuper ſcripturam, aut, quod præ ſe ferunt, antiquos Patres, ſed Romanæ unius Eccleſiæ traditiones, immò Papæ ſolius, cujus oris (ut ipſi jactant) organa ſunt, & oracula fundunt, unice ſuſpendant.

Pag. [?]31.

Briſacerius Jeſuita apud Dallæum de uſu Patrum, pag. 164.

Manifeſtum nimis eſt, nec ſine ſuſpirio literis exarandum, Pſeudo-Catholicos Romanenſes Arianorum & Anti-Trinitariorum erroribus & blaſphemiis, non modò feneſtram ſed ſceleratam portam aperuiſſe; partim, cum doceant Trinitatis Articulum non poſſe modeſtis ingeniis (pervicacibus enim nihil evidens eſt) ex S. Scripturis evidenter & apertè demonſtrari: Partim, dum nonnulli inter eos, iiſque in Patrum ſcriptis verſatiſſimi; ut Petavius, Huetius, Salmeron aliiſque, haud gravatim adverſariis Hæreticis concedant, doctiſſimos Patres & Apoſtolorum ætati proximos, eadem quæ

 poſtmodum

poſtmodum Arius, docuiſſe & ſcripſiſſe. Quid mirum igitur ſi homines (ut ſibi ſaltem videntur) acutiſſimi modernæ Eccleſiæ, præſertim Romanæ tot errorum multifariam reæ, ſine ſcripturæ firmamento, & contra unanimem (ut noviſſime edidit Sandius) antiquiſſimorum Patrum conſenſum docentis authoritatem reſpuant & vilipendant. Hæc de Petavio, necnon Huetio, ſæpius à Sandio laudato, ſemel dixiſſe ſatis ſit. Vide quæ ſupra diſſeruimus.

Pag. 67.

CAP. IV.

IRENÆUS.

Sand. p. 142. Cont. Auxentium.

Irenæus lib. 3. c. 6.

ACcedit jam ad Irenæum Sandius; ſi cum S. Hilario illi res eſſet audiret Diabolus Arianus. 'Hunc ait docuiſſe, omnes 'Hæreticos eo fine & ſcopo docere ut unita- 'tem Dei oppugnent. Solum Patrem autem 'Jeſu Chriſti eſſe verum Deum, Deum 'Abraam, Iſaac, Jacob, ſupra quem alius 'non ſit.

Vid. l. 4. c. 52. & l. 2. c. 1. & 2.

Reſponſum habeat Sandius. Hæreticos illos in quos agit Irenæus, Deum introduxiſſe, non ſolum à Patre Chriſti perſonâ diſtinctum, ſed ſuperiorem, diverſum & diviſum, immò contrarium. Hos redarguens Irenæus ſtatuit non eſſe alium Deum præter Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, ſupra quem non

eſt

eſt alius ſuperior Deus, ut Valentiniani & Marcionitæ hæretici blaſphemabant. Interim, ſalvâ ſemper Dei unitate, Filium eſſe unum illum & ſolum cum Patre Deum, Irenæum habemus (ut ſupra vidimus) diſertè profitentem, idque non uno in loco. Hunc igitur tanquàm ſub Arii vexillo militantem nefario & irrito conatu collocat Sandius, non modò *Fratrum*, ſed etiam *Patrum*, accuſator.

Unum Deum dicimus & Chriſtum hominem & Deum. Tert. cont. Praxean. c. 2.
Vid. Origen. cont. Celſ. lib. 8. p. 387. 388. de Marcionitis.

Animadvertendum autem eſt aliud eſſe dicere, *ſolum* (Adjectivè ſumptum) Patrem Chriſti eſſe unum illum verum Deum, referendo ſolum ad Patrem. Aliud verò, Patrem Chriſti *ſolùm* adverbialiter ſumptum eſſe illum unum verum Deum referendo ad Deum. Prius falſum eſt. Veriſſimum poſterius. Pater enim, cum Filio & Spiritu S. ſecundum Irenæi mentem, eſt verus Deus; cum verò plures veri Dii non ſint, nec eſſe poſſint, neceſſario unicus & ſolus. Hic (ſcil. Filius) excluſis Gentilium idolis erat Abraæ, Iſaac, & Iſraelis Deus, uti Irenæus in illa, *Ego ſum Deus Patrum tuorum, Abram, Iſaac & Jacob*, luculenter agnoſcit. Chriſtus igitur ſecundum Irenæi fidem eſt Deus Iſraelis, qui, ut ipſe ſcribit, Moſi dixit, *Videns vidi vexationem populi mei, & deſcendi ut eruam eos*, 'ab initio aſſuetus aſcendere & deſcendere 'propter ſalutem eorum qui malè haberent. Deus autem Iſraelis, vel Sandio fatente, unus ſolus, & verus Deus eſt.

Vid. lib. 4. cap. 11. & 14.
Vid. Tertull. cont. Prax. c. 3.
Lib. 4. c. 26.

Addit Arianorum hyperaſpiſtes Irenæum docere,

docere, ‘Christum non scivisse diem judicii, ‘sed solum Patrem, quia Pater sit super om-‘nia, & super Christum, ipso confitente & ‘dicente, *Pater me major est*.

Lib. 2. c. 48. & 50.

Fateor Irenæum, ut Gnosticorum, de suâ inenarrabilium Dei mysteriorum scientiâ gloriantium, insolentiam refelleret, scripsisse, Christum seu Filium hominis (scil. ut Filium hominis) ignorasse diem judicii, quod ipsum apud Marcum Evangelistam scriptum legitur. Humanam enim etiam Filii Dei animam non fuisse omniſciam certissimum est. Christum autem Judicem vivorum & mortuorum simpliciter & absolutè (quod aiunt) diem judicii nesciisse haud credibile videtur. Cùm enim signa diem illum proximè præcedentia clarissimè prædixerit, & hominum, qui sub illo temporis articulo vitam in terris acturi essent, mores actionesque graphicè adeò depinxerit, dicens, *Sicut erat in diebus Noe, ita erit & adventus Filii hominis: Sicut enim in diebus quæ præcesserunt diluvium edebant & bibebant, &c. ad eum usque diem quo ingressus est Noe in arcam &c. ita erit & adventus Filii hominis*; Quis obsecro animum inducere poterit ut credat Christum illum diem omnino nesciisse, cui hæc eidem diei quasi annexa & proximè conjuncta perspectissima fuere & exploratissima? Perinde ac si quis (verba Nazianzeni huc transferre liceat) ea quæ ante murum sunt certissimè se scire affirmet, murum autem ipsum nescire se fateatur. Quod autem

Athanasius ad Serapion. Nazianzen. orat. 2. de Theol.

Vid. Clem. A. Pædag. l. 1. c. 6. & Origen. in Joan. pag. 28. Supra habes.

Mar. 13. 32. Joan. 16. 30.

Qui ea quæ diem illum antecedunt eloquitur, omnino cognoscit diem quæ post

autem ſubdit Sandius, Patrem eſſe Deum ſuper omnia, id ipſum (ut ſupra vidimus) Irenæus necnon Ignatius, Origenes, Tertullianus, aliique, non minus ad Filium referunt. 'Sed Chriſtus ipſe (*inquit*) con'feſſus eſt apud Joannem, *Pater me major eſt.* Rectè: meminerit autem Sandtus hæc à Chriſto θεανθρώπῳ & in ſtatu humiliationis (ut loquuntur) ſervi formâ induto dicta fuiſſe, quæ ejuſdem quoad divinam naturam, ſeu, ut habet S. Paulus, *formam Dei*, cum Patre æqualitatem ſeu paritatem nullatenus infringunt.

res prænunciatas ſubſecutura eſt.

Athan. orat. 4. in Arianos Nazianzen. Orat. 4. de Theologia.

Sed ultra addit Sandius Irenæum docuiſſe, *Filium & Spiritum S. miniſtrare Patri.* Agnoſco; nimirum in mundi, nominatim hominis, creatione; Fatetur autem Irenæus cum cæteris Patribus Chriſtum, necnon Spiritum S. mundum propriâ & inſitâ virtute, h. e. omnipotentiâ, creaſſe, non nudè inſtar miniſtrorum ſeu inſtrumentorum inſerviſſe. Quod ex verbis Dei apud Moſen, ab Irenæo noſtro ſupra memoratis, apertiſſime conſtat. *Faciamus* ('Filium, *inquit*, & Spiri'tum ſuum alloquens) *hominem ad imaginem* '*noſtram.* Et ſtatim addit, *Et fecit Deus* '(h. e. Filius) *hominem ad imaginem ſuam*, 'Patre quidem bene ſentiente, Filio vero 'miniſtrante & formante, Spiritu vero 'nutriente & augente) *ut alibi Irenæus*; 'per quos tanquam manus ſuas (*inquit*) o'mnia liberè fecit.

Vid. Irenæum l. 2. c. 2. ſe explicantem. Idoneum & ſufficiens ad formationem omnium Dei Verbum eſt.

Iren. lib. 4. cap. 75.

Lib. 5. prope finem.

His adjicere poſſem Patres docere Verbum

Clem. Pæd. l. 1. c. 3.

bum ſuſceptâ humanâ carne hominem ad imaginem ſuam formaſſe, & ſanctis manibus lutum inſtar figuli contrectaſſe. Quis autem dubitaverit Patrem Filio hâc ratione, ſenſu nimirum (ut ita loquar) conjuncto, majorem fuiſſe; aut negaverit Filium quod communi conſilio ſtatutum erat peregiſſe (cùm opera Trinitatis ad extra indiviſa ſint) eaque ratione Patri tanquam Trinitatis Corypheo (detur verbo venia) quodammodò miniſtraſſe.

Novatian. de Trinitate c. 10.

Lactant. l. 2. cap. 11.

Gregorius Thaumatur. ſupra.

Pergit Sandius, aitque Irenæum docuiſſe 'Patrem eſſe inviſibilem, de quo Dominus 'dixerit, *Deum nemo vidit unquam.* Ver-'bum autem viſibile eſſe.

Joan. 1. 18.

In confeſſo eſt S. Irenæum ſcripſiſſe Patrem à nullo unquam Patriarcharum, aut Prophetarum viſum fuiſſe, ſed Verbum ſeu Filium. Filium autem ſuâ propriâ naturâ ut Verbum, viſibilem, aut viſum fuiſſe nunquam cogitavit, nuſquam certè ſcripſit Irenæus: Quanquam agnoſcat ſub viſibili formâ ſæpius aſſumptâ ſe hominibus videndum exhibuiſſe: quod aliud opinor eſt. Immò Ariani ipſi (quorum cauſam vel defendendam vel exornandam ſuſcepit Sandius) inſulſam hanc blaſphemiam ſcil. Verbum eſſe ſuâ naturâ humanis oculis viſibile, in Dei Filium evomere neutiquam auſi ſunt. Fatebantur etiam illi Dei Filium quanquam creatum, creaturam interim fuiſſe longè ſupra alias omnes, etiam Angelos, præſtantiſſimam, & in ſublimiori dignitatis faſtigio à

Lib. 4. cap. 37. pag. 364.

Vide Iren. l. 5. cap. 15. edit. Feuardent.

Orig. cont. Celſ. lib. 6.

Arnob. lib. 1.

Vid. Arii Ep. apud Epiphanium Hær. 69.

à Patre collocatam. Hunc honorem Christo Domino invidet Christophorus noster, quem Angelis minimè superiorem, sed planè inferiorem reddere conatur, cùm neminem lateat creaturam invisibilem & spiritualem esse visibili & corporeâ præstantiorem, & excellentioris naturæ prærogativâ præferendam. Quibus autem oro te, Sandi, oculis illa Pauli ad Hebræos perlustrasti. *Tanto præstantior* (Filius scil.) *factus Angelis quanto excellentius præ illis sortitus est nomen.* Necnon illa: *Et adorent eum omnes Angeli.*

Tertul. de carne Christi, cap. 14.

Heb. 1.

Ut mensuram calumniarum in S. Irenæum adimpleat Sandius, addit supremò eum docuisse, 'Patrem Jesu Christi dominatione 'dominari Spiritui Sancto; cum Irenæus hæc tantum conceptis verbis scripserit. 'Ego 'te invoco Domine Deus, &c. qui es solus & 'verus Deus, super quem alius Deus non est 'præter Dominum nostrum Jesum Christum, 'dominatione quoque dominaris (*non Spiri*'*tui S. sed*) Spiritûs Sancti. Undè planissimè sequitur eandem esse dominationem Dei Patris & Spiritûs S. ac proindè essentiam. Euge Christophore, Arianorum causam strenuè egisti. Si mihi fas esset S. Patrum verba tuo more in alienum ab eorum pietate fideque sensum torquere, ex hoc loco inferre minimè dubitarem, Irenæum docuisse Jesum Christum esse alium Deum supra universi creatorem; cum scripserit, *Te invoco Domine Deus --super quem alius Deus non est præter Dominum Jesum Christum.* Sed apage hanc calumniandi libidinem.

Lib. 3. cap. 6. Sandius falsarius.

CAP.

CAP. V.

THEOPHILUS ANTIOCHENUS.

HUnc ſcribit Sandius docuiſſe, ‘ Filium ‘Dei eſſe generatum, cum Pater ſuſce-‘perit mundum creare, nec æternum fuiſſe; quam ſententiam Athenagoræ & Tatiano affingit (Sandii oraculum) Petavius. Ut his ſatisfactum ſit accuratius obſervandum eſt Theophilum Ant. λόγον duplicem nobis commendare; ἐνδιάθετον h. e. Verbum internum, mentem Dei; Rationem ſeu ſapientiam ab æterno intus apud Deum inexiſtentem ſeu ſubſiſtentem; & προφορικὸν, foras prolatum, quem λόγον Sermonalem alicubi appellat Tertullianus. Hoc Verbum, non Rationale, ſed Sermonale, non ἐνδιάθετον, ſed προφορικὸν protulit Deus cùm mundum crear[et] apud ſe conſtituerat, τοῦτον τὸν λόγον (ut habet Theophilus) ἐγέννησε προφορικὸν. Quicquid igitur de λόγῳ προφορικῷ ſeu Sermone ſtatuamus ſarta tectaque manet λόγου ἐνδιαθέτου Verbi interni, rationis, ſapientiæ ſeu mentis (quæ, ut diſertè aſſerit Theophilus noſter ipſe Dei Filius eſt ex Deo progenitus) æterna apud Deum & in Deo ſubſiſtentia. Cùm enim Deus Pater non modò ante mundi fabricationem, ſed etiam ab omni æternitate rationalis fuerit, nec unquam (quod cogitatu nefas) abſque mente extiterit; Filium διὰ παντὸς ſemper ſecum co-inexiſtentem habuiſſe

Cont. Praxean. cap. 6. & 7.

Lib. 2. ad Autolycum pag. 80.

Ibid. p. 100. ut Athenagoras ſupra.

V. Origenem. Supra habes pag. 61.

buisse (ut nos instituit Theophilus) exploratissimum est. Frustra igitur sub obtentu eorum quæ patris de λόγῳ προφορικῷ seu Sermonali, imò (ut Theophilo aliisque placet) visibili, & cum Adamo in paradiso colloquente ; vel paulò ante mundi ortum condito, progresso, aut exiliente, scripserunt ; λόγου ἐνδιαθέτου Verbi interni, Rationis seu mentis Dei (quæ ejus Filius est) æternam ante omnia secula generationem, & cum Patre co-existentiam convellere student Christomachi Ariani. Hæc de Theophilo dicta sint.

Lege de Trinitate Petavium l. 1. c. 5. §. 7. de λόγῳ vocali, corporato & subsistente.

Vid. Tatian. orat. p. 138.

CAP. VI.

CLEMENS ALEXANDRINUS.

AD Clementem Alexandrinum transit Sandius. Hunc ait docuisse, *Solum Deum Patrem Christi bonum esse & Deum.* Quid agis Sandi ? Quid infers ? Christum non esse Deum ? immò, nec bonum ? Ariani tui utrumque confitentur. Dices forsitan te Clementis verba referre. Nullus inficior Clementem alicubi in se probandum assumere, eundem Deum (quod hæretici negârunt) & justum & bonum esse, & hunc Deum esse Christi Patrem, de quo dicit (Marcum Evangelistam non ad verbum sed memoriter citans) Dominum nostrum asseverâsse, *Nemo bonus nisi Pater meus qui est in cælis.* Quid igitur ? Num Christus (*bonus Pastor*) se malum

S. pag. 150.

Vid. Arii exist. apud Socratem, l. 1. c. 3.

Pædagog. l. 1. cap. 8.

Mar. 10. 18.

Nisi Deus. Joann. 10.

malum esse perhibuit? Absit: Fortasse dixeris non esse bonum absolutè & à seipso. Benè habet. Nec nos diffitemur, Christum, non tantum ut hominis, sed etiam ut Dei Filium, quatenus Filium, à Patre, tanquam Deitatis ac proindè bonitatis, fonte, per ineffabilem & æternam generationem, omnia recepisse.

Principalis bonitas in Deo Patre.

Origen. de Princip. lib. 1. cap. 2. supra. Vid. Orig. in c. 5. ad Rom. Habes supra, p. 58. Novat. p. 106. p. 119. edit. Paris.

Clementem verò cùm eo in loco solum Deum Patrem Christi bonum esse pluribus confirmet, neutiquam sensisse Servatorem nostrum ratione bonitatis à Patre divisum fuisse aut naturâ disjunctum, ex verbis ejus paulò infrà subnexis, facilè intellexisset, si ultrà legisset, Sandius. In hunc enim modum ibidem scribit Clemens.--'Ut sit verita-'te apertum quod qui est universorum Deus 'unus solus sit bonus, justus opifex, Filius in 'Patre, cui gloria in secula (*inquit*) seculo-'rum. Amen. Pater igitur Domini nostri Jesu Christi ita Clementi (unà cum Justino & Irenæo) unus & solus verus Deus, bonus & justus est, ut in & cum eo Filius idem omninò sit, cui eadem cum Patre universorum gloria in secula seculorum adscribenda est. Amen.

Vid. Orig. in Joann. p. 11. supra.

Scripsit insuper, ait Sandius, Clemens *Filii naturam omnipotenti Deo proximè accedere*. Rectè, & meritò ita scripsit, ut virum decuit Apostolicæ fidei traducem. Cùm enim superiùs Christum disertissimè docuisset esse æquè ac Patrem, omnipotentem, æternum, omniscium, ubique præsentem, Filii natura[m]

Strom. 7. in initio.

Vid. Clem. A. parte 1.

naturam supra omnem creaturæ conditionem etiam, possibilem, evexit, & omnipotenti Deo quam proximè accedere, verissimè scripsit, rectissimeque nos docuit, Clemens.

Addit Sandius eundem docuisse, 'Deum 'non cadere sub demonstrationem, Filium 'autem habere demonstrationem. Quæ si alicubi scripserit Clemens (neque enim locus occurrit) quo pacto Sandii proposito inserviant, haud satis intelligo.

Locum forte habes, Str. 4. p. 537.

Sed illud fortasse majoris momenti est quod scripserit Clemens, 'Verbum Dei esse 'opus esse factum, & patriæ voluntatis mi-'nisterium. Hæc verò omnia de Verbo Deo incarnato seu θεανθρώπῳ verissimè dici potuisse, quis iverit inficias? Humanam enim Christi naturam fuisse Dei Patris opus aut facturam, in eaque Verbum Patris voluntati nostræ salutis causâ morem gessisse, & inserviisse, apud omnes exploratissimæ veritatis est.

Vide Clem. Pædag. l. 1. c. 1. Dionys. A. infra.

Non sum nescius Clementem alicubi scripsisse, (Utinam Patrum loca annotasset Sandius.) 'Quoniam unum est ingenitum '(nempe *Deus Pater omnipotens*) unum est 'etiam prægenitum, per quod omnia facta 'sunt. Unus enim revera Deus qui fecit 'principium universorum, significans pri-'mogenitum Filium, ut scribit Petrus; præ-'clarè intelligens illud, *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Notandum autem est hæc ex libro Petri, non Canonico sed Apocrypho *Petri prædicatio* nuncupato Clementem hausisse.

Strom. 6. p. 244.

Cœlum & terram, non Filium.

Vid. Tertull. cont. Prax. cap. 5.

hausisse. Undè etiam illa, Apostolicæ Petri doctrinæ, seu prædicationi parum congrua, mutuatus est. Dicit Petrus (in libro supra memorato) Dominum Jesum dixisse Apostolis, *Si quis ergo velit ex Israele duci pœnitentiâ, & propter nomen meum credere in Deum, remittentur ei peccata post duodecim annos.* Quis non videt S. Clementem plus æquo Apocrypho huic libro, uti Hermetis Pastori, Barnabæ epistolæ, Pauli actis, aliisque ejusdem characteris, fidem adhibuisse? Quanquam eodem in loco Christum Dei Sapientiam & Consiliarium clarissimè agnoscat. Quisquamne autem sanæ mentis crediturus est, creaturam ex nihilo in tempore, vel ante tempus, factam, Dei esse Sapientiam aut fuisse Consiliarium? Absit. Fatendum igitur est Clementem (salvâ doctissimi Patris reverentiâ) vel suppostitiâ Petri autoritate deceptum, Christum in principio factum securius & incautius tradidisse, vel Catachresticè *factum* pro *genito* accepisse; præsertim cum aliis in locis Verbum æternum, omniscium, omnipotens, & cum Patre unum, disertè prædicaverit, quod rei factæ adscribere, non modò blasphemum esset, sed planè impossibile & contradictorium.

Hanc ob causam Sandio placent Apocrypha, quia illius opinioni suffragantur.

Ibid.

Vid. Tertull. de anima c. 4.

Ultimo Clementem scripsisse asserit Sandius, 'Patrem esse primam causam, Filium 'verò secundam. Illum Deum dici cum articulo. Hunc absque articulo.

Strom. 7. ni fallor, circa initium.

Liceat mihi Sandio Sandii verba superius habita in responsionis partem reponere. 'Laudabile

'Laudabile non eſt ea ſanctorum Patrum lo-'ca in ſenſum deteriorem torquere, quæ 'commodiorem ferre poſſunt. Hæc autem Clementis (ſi modò Clementis) pium ſanumq; ſenſum, non modò ferre poſſunt, ſed ambiunt. Ut enim Dei Filius ſecunda in ſanctiſſimâ Trinitate perſona rectiſſimè nominatur, ita & cauſa. Non cauſa cauſata, quo ſenſu creaturæ omnes cauſæ ſecundæ in Scholis appellantur, ſed cauſa cauſans, à quâ quæcunque facta ſunt initium accepiſſe S. literæ apertiſſimè teſtantur. Vox igitur illa ſecunda minimè Clementi naturæ Filii Dei inæqualitatem, ſed divinarum perſonarum, tum in ſubſiſtendo, tum (quod apprimè notandum) in operando ordinem indigitat. Pater enim, cùm prima in SS. Trinitate perſona ſit, à ſeipſo eſt, & operatur. Filius, qui ſecundæ locum obtinet, à Patre. Spiritus S. ab utroque, cum tertia perſona ſit, procedit, & agit. Ratione ordinis hujus & οἰκονομίας, Filius & Spiritus S. à Patre mitti, eique miniſtrare ſeu inſervire dicuntur. In eundem ſenſum ſupra ſcripſit Juſtinus, *Filium Dei ſecundo loco adoramus*: quem ſi in creaturæ ordinem redegeris, adorare piaculum eſſet. Nec abſimiliter Tertullianus, 'Omne 'quod prodit ex aliquo ſecundum ſit ejus 'neceſſe eſt de quo prodit. Sed de his ſatis.

De Script. Eccleſ. pag. 63.

Vide Zanchium Epiſt. ad Stuccium.

Ordo diſpoſitæ poteſtatis. Novatian. de Trinit. c. 22.

Apol. 1. pag. 40.

De Trinit. c. 31. & cont. Prax. c. 1.

Quod autem Criticiſmum à Sandio allatum ſpectat, facilè reſpondemus, Articulos Grammaticos non figere aut refigere articulos fidei. Præſertim cùm liquidò con-

ſtet in S. Scripturis etiam Deum Patrem ſæpius ſine præpoſitione articuli nuncupari; ut ad Rom. c. 1. v. 4. 1 Cor. 1. 1. 2 Cor. 1. v. 1. Mat. 12. 28. 1 Cor. 1. 24. & alibi, ut pluribus oſtendit doctiſſimus D. Pearſonus, jam Epiſcopus Ceſtrenſis.

De Symb. Apoſt. p. 460.

Ubi locorum Clemens hæc quæ à Sandio allegata ſunt, conceptis verbis ſcripſerit, fateor me nondum reperiſſe. Niſi forte in ea quæ Stromatum libro 3. occurrunt limis oculis reſpexerit Sandius. 'Non Deum ab-'ſolutè (*ait Clemens*) dixit articuli præpo-'ſitione (*nempe ὁ Θεὸς dicens*) eum qui omni-'potens eſt ſignificans. Verum eſto. Ita ſe res habeat. Quale exindè Arianis ſuis patrocinium aſciſcit Sandius? Apud omnes enim Catholicæ fidei profeſſores in confeſſo eſt, Deo Patri, ſartâ tectâque tum Filii, tum Spiritus S. conſubſtantialitate, ſingularem ὑπεροχὴν & præeminentiam jure ſuo competere in quantum fons & radix eſt Deitatis cæteris SS. Trinitatis perſonis communicatæ. Si igitur Patres in ſcriptis ſuis ſupereminentiam hanc articuli præpoſitione (quod minimè verum eſt) conſtanter docuiſſent, nihil indè cauſæ quam defendimus præjudicii, nihil Arianorùm fautori emolumenti conſequeretur.

Pag. 460. Vid. Origen in Joann. Tom. 2.

CAP.

CAP. VII.

ORIGENES.

ORigenem quod attinet Clementis discipulum, & in Trinitatis fide sequacem, brevi absolvam. Quam diserta & præ cæteris illustria Apostolicæ doctrinæ testimonia nobis suppeditavit Origenes, Arianæ hæreseos jugulum petentia, supra vidimus. Regerit Sandius, 'Hæc non esse Origenis 'sed interpretum; cum aliis in locis ab hisce 'plurimum diversa, immo planè contraria, 'docuerit, nimirum, Patrem & Filium duas 'esse substantias, at unam consensu (*solum* '*adde*) & voluntatis identitate.

Beryllum Episc. Christi divinitatem negantem confutavit. Euseb. Hist. l. 6. cap. 26. Basil. M. & Nazian. Origenem Arianum fuisse negant. Ibid. l. 4. c. 21.

'Christum non esse diligendum toto corde, non esse adorandum, non esse bonum 'nisi abusivè, Patri collatum esse mendacium, non veritatem; Et alia absurda planè & blasphema, homine sano, quanto magis Origene, indigna. Sandium haud pudet portenta hæc (si ultimum excipias) viro sanè doctissimo affigere. Nos cum Athanasio, Eusebio, Didymo, Ruffino, Haymone, Mirandulano, Merlino, Sixto Senensi, aliisque, ab hæreticis potius inserta dicimus. Judicet per me licet æquus Lector, cui parti fidem adhibiturus sit. Quod si illi sententiæ adhæserit errores illos minimè aliorum, sed Origenis ipsius revera fuisse, diligenter animadvertat; Catholicam Eccle-

Vide August. de Hæref. 43.

Vid. Euseb. Hist. Eccl. lib. 6. cap. 32. Socratem lib. 6. cap. 12. & l. 7. cap. 6.

Vide Sulpit. Sever. Dial. l. 1. ubi Posthumiani de Origene sententia extat.

ſiæ fidem neutiquam ex unius aut alterius Patris ſententiâ, nedum ſingulari teſtimonio, verè minus aut incommodè prolato, æſtimandam eſſe, ſed ex communi Patrum omnium vel ſaltem plurimorum & præſtantiſſimorum, conſenſu in idem junctis quaſi ſuffragiis conſpirantium. Quam in rem operæ pretium exiſtimo verba Vincentii Lirinenſis in aureo ſuo contra hæreſes libello huc tranſcribere; 'In ipsâ item (*inquit*) Catholicâ Eccleſiâ magnoperè curandum eſt, 'ut id teneamus quod ubique, quod ſemper, 'quod ab omnibus creditum eſt: Hoc eſt 'enim verè proprieque Catholicum, quod 'ipſa vis nominis ratioque declarat. *Et capite proximo*: Quicquid non unum aut duo 'tantum, ſed omnes pariter uno eodemque 'conſenſu apertè, frequenter, perſeveranter 'tenuiſſe, ſcripſiſſe, docuiſſe, cognoverit, id 'ſibi quoque intelligat Chriſtianus, abſque 'ulla dubitatione credendum. Quod illuſtrat exemplis Origenis, necnon Tertulliani, Apollinaris, aliorumque. Tandem in calce libri nos docet hoc modo; ſc. 'Collatis 'antiquorum Patrum ſententiis, Neſtorium 'tanquam hæreticum à magno Concilio Epheſino condemnatum fuiſſe. Nec abſimile conſilium Theodoſio Imperatori Siſinnium dediſſe referunt Socrates & Sozomenus; nimirùm ut hæreticos Arianos percontaretur 'reciperentque eos qui ante Eccleſiæ diſtra'ctionem interpretes ac Doctores fuiſſent S. 'Scripturæ. Quos ſi admitterent (omiſſâ diſputatione,

Vincent Lirinenſ. cap. 3. 4.

Cap. 3.

Lib. Hiſt. c. 12.

Lib. 5. c. 10.

disputatione, rixarum fonte) 'cum iis ex 'eorum in medium productis libris agendum 'esse, ex quibus clarissimè revincerentur. 'Certò enim sciebat, (inquit *Socrates*) ve-'teres qui æternum cum Patre Filium co-'gnoverant, minimè ausos fuisse dicere il-'lum ex aliquo principio (scil. *temporis*) 'duxisse originem. Hæc ille. Notandum autem est Arianos (ut ibidem legitur) quanquam Patres magnifice laudibus efferrent, eorum interim sententiæ in finiendis quæstionibus acquiescere minimè consensisse.

Vide Athanas. de decretis Synodi Nicænæ, p. 423.

CAP. VIII.

TERTULLIANUS.

TErtullianum solito candore prosequitur Sandius, 'Hunc ait docuisse ab hæreti-'co Praxeâ prædicari Jesum Christum esse 'ipsum Dominum Deum (*Patrem* addere debuisset, quod malâ fide subticuit Christophorus) 'omnipotentem. Sed quid nobis obsecro cum Hæretico Praxeâ sanctissimas Trinitatis personas confundente, aut Ario easdem non minori impietate separante & disjungente?

Pag. 152.

Vid. Dionys. Rom. supra.

Addit Tertullianum (vel potius (ut Hieronymo visum est) Novatianum) asseruisse, 'Patrem & Filium esse unum per si-'militudinem & dilectionem Patris, & ob-'sequium Filii, per concordiam & eandem sententiam,

Lib. 2. cont. Ruffi.

'ſententiam, per charitatis ſocietatem & 'amorem, ſicut Paulus & Apollo unum 'ſunt.

Cap. 19.& 22. Non diffiteor hæc in libro de Trinitate, Tertulliano communiter adſcripto inveniri. Quis negat Patrem & Filium per concordiam, per charitatis ſocietatem, & amórem, unum eſſe? Peccas ignoratione elenchi Chriſtophore. Id tibi reſtat probandum Tertullianum vel Novatianum aſſerere, Patrem & Filium non aliter aut alio modo unum eſſe, quam ſolâ voluntatis concordiâ, non item ſubſtantiâ vel eſſentiâ; cujus contrarium apertiſſimè conſtat.

Vide Tertull. cont. Praxean cap. 3. & 11.

Novatianus enim diſertè agnoſcit inter Patrem & Filium 'non modo concordiæ 'ſed ſubſtantiæ communionem, & ne duos 'Deos (*quod Sandio notandum eſt*) reddidiſſe 'videatur, Divinitatis æqualitatem. Sanè quæcunque fuerit Novatiani ſententia, Tertullianus Chriſtum (ut ſupra videre eſt) ex Deo prolatum aſſerit, & prolatione generatum, & idcirco Filium Dei & Deum dictum ex unitate ſubſtantiæ.

De Trinit. cap. ult.

Apologet. cap. 29. Idem docet cont. Prax. c. 2, 3, 11, 13, 22.

In eodem libro verba illa quæ Tertulliani nomine à Sandio proximè citantur reperiri minimè dubito: ſcil. *Nihil ante Chriſtum eſſe præter Patrem.* Ubi illud *ante* neutiquam prioritatem temporis indicat, ſed originis tantum. Mentem ſuam propriis verbis explicatam nobis det ipſe Noviatianus. 'Hic 'ergo (ſcil. *Chriſtus*) cum ſit genitus (*inquit*) 'à Patre, ſemper eſt in Patre. Semper au-

Cap. 11.

De Trinit. cap. 31.

'tem

'tem ſic dico, ut non innatum, ſed natum 'probem. Sed qui ante omne tempus eſt '(*nota Sandi*) ſemper in Patre fuiſſe di'cendus eſt: nec enim tempus illi aſſignari 'poteſt, qui ante tempus eſt. Semper enim 'in Patre (*non ut innatus*, *ſed ut natus aut* '*genitus*) ne Pater (*quod Arium jugulat*) 'non ſemper ſit Pater. *Statim addit*; Quia '& Pater illum etiam, quadam ratione præ'cedit, quod neceſſe eſt quodammodo prior 'ſit quâ Pater ſit. Quoniam aliquo pacto an'tecedat neceſſe eſt eum qui habet originem 'ille qui originem neſcit. Nimirum antecedentiâ non temporis aut durationis (ut calumniatur Sandius, Pater enim, ut ait, ſemper Pater erat) ſed ordinis & originis.

Chriſtus eſt Verbum Patris non innatum ſeu eſſentiale ſed natum ſeu perſonale, ut loquuntur Scholaſtici.

Non eſt Filius poſt Patrem ſed de Patre. Origen. in c. 9. ad Rom. cont. Celſ. lib. 6. ſupra.

Eodem ſenſu ibidem Patrem Filio majorem eſſe agnoſcit in hæc verba. 'Simul ut 'hic (ſcil. *Filius*) minor ſit, dum in illo eſſe 'ſe ſcit; habens originem quia naſcitur, & 'per Patrem quodammodò, h. e. ratione 'perſonæ, non naturæ quæ innaſcibilis eſt, 'ut Scholaſtici loquuntur.

Non minori ſe tradidit omnia Pater ſcil. Filio. Tertull. contra Marcion. lib. 4. cap. 25.

His adjungit quæ Sandius tanquam Tertulliano accepta refert. *Hic ergo quando Pater voluit proceſſit ex Patre.* Rectiſſime: voluit autem ab æterno. '*Nec enim* (ut ſuprà 'ſcripſerat) *tempus illi aſſignari poteſt, qui* '*ante tempus eſt & ſemper erat in Patre* (ſcil. ut Filius natus ſeu genitus) '*ne Pater non* '*ſemper ſit Pater.* Hæc Novatianus. Si verò Filius ſemper non eſſet nec Pater ſemper eſſet. Nemo enim Pater eſſe poteſt, & ſemper

De Trinit. cap. 31.

per Pater, cui & ſemper Filius non eſt. Non poſſum non mirari quâ fide, vel potius confidentiâ, truncata hæc Novatiani verba in Arianorum gratiam protulerit Sandius. Certè ſi Novatianus fuiſſet, non fuiſſet Arianus.

Chriſtus Deus ſed qua Filius (nota) Dei natus ex Deo. De Trinit. c. 18. Deus ſic et Filius, c. 20. Vide Calvini Inſtitut. lib. 1. cap. 13. num. 20.

Sed pergit Sandius. *Patrem Tertulliani eſſe Chriſti Deum.* Rectè. Quis noſtrum negat? Sive enim Chriſtum ut Filium Dei, ſive ut Filium hominis, conſideraveris, Patrem habere neceſſe eſt, eumque Deum omnipotentem, omnium principium & originem. Tranſeamus ad reliqua. Tertullianus, ait Sandius, docuit, ‘Chriſtum eſſe miniſtrum ac ‘Vicarium Patris, mandata accepiſſe à Pa‘tre, etiam ante carnis aſſumptionem & ‘obedientiam Patri præſtitiſſe.

De Trinitat. cap. 17. & 32.

Agnoſco hæc à Tertulliano vel Novatiano, aliiſque Patribus paſſim veriſſimeque doceri; quemadmodum ſupra notatum eſt.

Filium deduco non aliunde ſed de ſubſtantia Patris nihil facientem ſine Patris voluntate. Tertull. cont. Prax. cap. 3. Imo una utriuſque voluntas & ſubſtantia eſt. Lactant. l. 4. cap. 29.

Reſponſum habeat Sandius. Obedientiam Filium maximè decere; naturæ diverſitatem aut inæqualitatem minimè inferre; ſecundum tritum illud Theologorum effatum, *Miſſio & obedientia non tollunt æqualitatem naturæ.* Filius Patri liberè inſerviens æquè ac Pater ipſe homo eſt. Quanquam obedientia à Deo Filio Deo Patri præſtita, multum diverſa ſit ab eâ quæ inter homines verſatur. Chriſti enim obedientia, ſi accuratè loquamur, nihil aliud erat quam voluntaria executio earum rerum quæ communi conſenſu à Patre, & ſeipſo, cum Spiritu

ritu S. præordinata fuere. Christum Patris mandata accepisse, & ante carnis assumptionem obedientiam Patri præstitisse, ait ex Tertulliano Sandius. Benè habet. Addere libet; non solum mandata accepisse, verum etiam eadem peregisse. Quænam autem, obsecro, fuere mandata illa à Patre accepta? Dic sodes Christophore. Nonne mundum, Angelos, homines, ex nihilo creare, regere, redimere, sanctificare, à mortuis resuscitare, ad æternam vitam perducere? Quis nisi unus ille & solus verus Deus omnipotens hæc præstare potis est? Mandata igitur Christo à Patre tradita, & ab eodem præstita, ejusdem omnipotentem, & exinde Deo Patri consubstantialem naturam, nullo modo labefactant, sed potius clarissimè demonstrant.

V. Novatian. de Trinit. cap. 17, 18, & 30. ad finem.

Vid. Origen. cont. Cels. l. 2. pag. 68. Supra habes pag. 66. Vid. cont. Prax. c. 11. & 12. & cap. 25.

Sed instat Sandius, Tertullianum dicere, *Filium sine initio* (nimirum non temporis, ut supra scripserat, sed originis tantum) *non fuisse, & fuisse tempus cum non fuerit Filius, adeoque Deum non semper fuisse Patrem.*

Hæc nullus dubito ex Tertulliani libro contra Hermogenem desumplit Sandius. Ubi in hunc modum scripsit Tertullianus: 'Quia & Pater Deus est, & Judex Deus 'est; non tamen ideò Pater & Judex sem'per. Nam nec Pater esse potuit ante Fi'lium, nec Judex ante delictum. Fuit au'tem tempus cum & delictum, & Filius non 'fuit, quod Judicem & qui Patrem Domi'num faceret.

Cap. 3.

Ani-

Animadvertiſſet autem Sandius Tertullianum eo in libro non de Trinitate, ſed de mundi creatione verba facere. Deus autem non modò Chriſti, ſed etiam mundi Pater veriſſimè nuncupatur. Angelorum præſertim & primi hominis Adami, necnon poſterorum, qui, nec ſemel, in S. literis Filii Dei nominantur. Horum reſpectu veriſſimè à Tertulliano ſcriptum eſt tempus fuiſſe cum Deus Pater non fuerit, cum nec adhuc, mundo nondum creato talis nimirùm Filius fuerit. Hæc abſque ullâ in Chriſtum injuriâ ſcripta fuiſſe candidus Lector facilè perſentiſcat, cum idem Tertullianus aliis in locis Filii Dei æternam Majeſtatem apertiſſimè comprobaverit.

Job.cap.38. 7. Lucæ 3. 38. Mal. 2. 10. Gen. 6. 2.

Superaddit Sandius Tertullianum docuiſſe, 'Chriſtum eſſe viſibilem, nec poſſe inviſibilem definiri; quia ſemper retro viſus eſt, quia ab initio (ſcil. *mundi*) converſatus & congreſſus fuerit, cum Patriarchis, Adamo, Moſe, & Prophetis; quod aſcenderit, deſcenderit, interrogaverit, &c. Deum Patrem autem inviſibilem eſſe, nunquam viſum, de quo dictum eſt; *Deum nemo videbit & vivet*.

Exod. 33.

Hæc vel ſimilia contra Praxeam & alibi ſcripſiſſe Tertullianum facilè concedam, non ut cum Sandio æternam Filii cum Patre in eâdem ſubſtantiâ unitatem refutaret (quam diſertiſſimè, ut ſupra videre eſt, agnoſcit) ſed ut Praxeanam SS. perſonarum confuſionem peſſundaret. Ut brevi expediam.

Cap. 14. Adv. Judæos cap. 9. & Marcion. l. 2. cap. 27. & lib. 4. cap. 22.

Id

Id agit eo loci Tertullianus non ut Filium à Patre, tanquam alienum & factitium Deum separaret, sed ut tanquam aliam personam ab eodem distingueret; unitatem in Trinitate, ut ipse ibidem habet, disponens. Tertullianum autem docuisse Verbum Dei Filium esse propriâ vel simplici suâ naturâ visibilem, minimè adhuc probavit, nec opinor unquam probaturus est Sandius. Eundem verò assumptâ humanâ, vel aliâ qualicunque visibili figurâ, Patriarchis necnon Prophetis, visum fuisse, libenter concedimus. Angelos insuper incorporeæ, vel saltem invisibilis naturæ substantias non absimili modo se humanis oculis repræsentâsse certissimum est. Ex eo igitur quod Christus Dei Verbum & Filius sub mutuatâ ad tempus figurâ Prophetis olim visibilis apparuerit, neutiquam sequitur, eum naturam sortiri ab invisibili Deo Patre diversam aut disparem. Quâ in re paulò infra consentientem nobis habemus etiam Tertullianum, in hæc verba seipsum interpretantem. ‘Dicimus & Filium suo nomine eatenus invisibilem, quâ Sermo & Spiritus Dei ‘ex substantiæ conditione jam nunc, & quia ‘Deus & Sermo & Spiritus. Quid clarius? Quibus addit; ‘Visibilem autem fuisse ante ‘carnem, in visione, & in somnio, vel for‘mâ qualicunque imaginaria, &c. Restat igitur eandem planè esse Dei Patris & Dei Filii naturam, h. e. suo (uti supra Tertullianus) vel proprio nomine spiritualem (cum

Cont. Praxean cap. 9.

Vide Ignatii Epist. ad Polycarp. pag. 138.

Origenem & Arnobium, supra secundum primigeniam naturam Christus invisibilis est. Arnob. lib. 1.

Cont. Praxean cap. 14.

Verbum naturaliter invisibile, visibile factum est. Irenæus lib. 4. c. 41.

Deus

Deus ſit Spiritus) ac proinde inviſibilem; viſibilem autem nomine alieno, improprio & adventitio, ſc. ratione figuræ viſibilis aſſumptæ. Solus autem Pater inviſibilis à Tertulliano perhibetur, eo quod ex ejus ſententiâ nuſquam, uti Filius, aſſumpta viſibili forma, ſe hominum oculis videndum exhibuerit.

Vide Tertull. de carne Chriſti cap. 5. & Origen. hom. 4. in Geneſin.

In eodem libro etiam illa occurrunt à Sandio memorata & objecta. 'Minorem ſcil. 'eſſe gloriam Filii quàm Patris; de quo Paulus, *Qui ſolus habet immortalitatem, & lucem* '*inhabitat inacceſſibilem.* Et ſupra. Regi ſecu- 'lorum immortali, inviſibili ſoli Deo, ut & 'contraria ipſi Filio adſcriberemus, mortalita- 'tem, acceſſibilitatem, quem mortuum con- 'teſtatur ſecundum Scripturas & à ſe no- 'viſſimè viſum, per acceſſibilem utique lu- 'cem. Ab Hilario veriſſimè ſcriptum eſt, ſenſum dictorum optimè ſumi à cauſis dicendi. Tertullianus verbis hiſce id unicè probare vehementer contendit (ut ſupra notavimus) Chriſtum ſeu Verbum non eſſe (quod Praxeas hæreticè & inſulsè aſſeruit) Patrem, ſed perſonam (quo vocabulo ſæpius utitur) ab eo revera diſtinctam; quanquam natura minimè disjunctam aut diverſam. Hinc quæcunque ſummo Deo ſeu Patre indigna ſunt (ut Sandius loquitur) & in S. literis Filio attributa, coacervat Tertullianus ut perſonale diſcrimen evinceret, & adverſarium dogmatis abſurditate pudefaceret. In hunc ſcopum collimans ex Scripturis probat, 'Chriſtum fuiſſe viſibilem, immò, ab 'hominibus

Cont. Prax. cap. 15.

1 Tim. 6. 16.

De Trinit. l. 4.

Cont. Prax. cap. 6. & 7. De Trinit. cap. 31. cont. Marcion. lib. 2. c. 16. & 27. ſupra.

Vide Tertull. cont. Marcion. lib. 2. cap. 16. & 27.

'hominibus visum, necnon contrectatum, 'mortalem fuisse, immò mortuum. Quis nisi cæcus planè & stupidus non videt hæc à Tertulliano, non Verbo ut Deo (quæ nec Angelo aut animæ humanæ rectè attribuas aut (vel Arianorum Christomachorum sen- Vide cap. 29.
su) Dei Filio) sed Christo ut homini & Tertullian.
Filio hominis, referri? Mirorquidem non seipsum in
erubuisse Sandium eorum obtentu quæ de hunc sensum interpretan-
carne seu humanâ Christi naturâ apertissimè tem.
dicta sunt, ejusdem, ut Verbi, immortalem invisibilemque Deitatem lacessere, & eam in rem Tertulliani aliud agentis, & alibi luculentissimè Christum unum eundemque substantiâ cum Patre (licet personâ alium) Deum asserentis, verba allegare. Si Ariani Adv. Prax.
dorent Deitatem visibilem, mortalem, im- c. 2, 3, 13, 31.
mò mortuam, sit anima mea cum Philosophis.

Porrò scripsisse Tertullianum (vel fortè ovatianum) ait Sandius, *Patrem præposuisse* De Trinit.
mnibus Filium, (nimirum ratione regni & cap. 21.
Dominii, non essentialis (ut Scholastici diinguunt) sed mediatorii & œconomici; uod apud omnes in confesso est) *Et Fi-* Joan. 5. 27.
ium & Patrem esse aliud ab alio; quod to- Cap. 9.
idem verbis in tractatu contra Praxeam riptum reperias.

Neminem qui Tertulliani libellum adersus Praxeam perlegerit latere posse ar- Vide cap. 2, 3,
itror, hæc à doctissimo viro clarissime de- 13.
onstrari. Primò Patrem (quod Praxeas Cap. 11. &
ocuit) non esse Filium. Deinde, tam Filium ultimo.

Deum

Deum esse quàm Patrem, ejusdemque substantiæ communione. Ultimo, hinc divinæ naturæ unitatem seu, ut appellat μοναρχίαν, minimè destrui, aut plures Deos ritè inferri. Cùm igitur Tertullianus cautè minus scripserit in Trinitate esse aliud ab alio, seu aliud & aliud, non alium solum & alium; nihil aliud voluit (cum Justino M, suprà prolato) quam Patrem esse revera à Filio distinctum aut diversum; non natura aut substantia, (quod Monarchiam destrueret & Deorum multitudinem cùm Gentilibus introduceret) sed subsistentia tantum, aut persona, qua voce frequenter usus est. Tertulliano igitur non tam defensore opus est quam candido interprete.

Nunquam separatus à Patre aut alius (h.e. aliud) à Patre quia ego & Pater unum (non unus) sumus. Cont. Prax. cap. 8. ubi statim addit, Profiteor me duos (quid hoc sonat, nisi alios) dicere Deum & Sermonem ejus. Ibid. Cont. Prax. cap. 2. & 9.

Simili modo alibi scribit Tertullianus: 'Hesterno huic Praxeæ dogmati quæ uni-'cum Deum non alias putat credendum, 'quàm si ipsum eundemque (h. e. *eandem* '*personam*.) & Patrem & Filium & Spiri-'tum S. dicat; quasi non sic unus sit omnia, 'dum ex uno omnia per substantiæ unita-'tem. Quis non videt ex orationis serie seu contextu Tertullianum vocem unus indifferenter pro unum usurpasse, cùm Filium, & similiter Spiritum S. non unum masculino genere, sed alium à Patre diserte contra Praxeæ hæresin asserat; esse autem unum neutro genere, propter substantiæ, quàm clarissimè profitetur, unitatem. Cap. 22. cont. Prax.

Deus & Filius unus (hoc est unum) ambo. Apologet. c. 21. De uno ambo absurde dicitur, ut cuivis notum est.

Idem Tertullianus eodem in libro in hunc modum

modum ſcripſit. ‘ Exinde eum (h. e. *Chri-* ‘*ſtum*) parem ſibi faciens, de quo procedendo ‘ Filius factus eſt. Primogenitus, ut ante o- ‘ mnia genitus ; & unigenitus, ut ex Deo ‘ genitus ; propriè de vulvâ cordis ipſius. Sandius, ni fallor plurimum, ex verbis hiſce parum ingenuè concludit, Verbum ſeu Filium Dei & Deum ex voluntate Patris fuiſſe factum, conditum & creatum ex nihilo.

Cont. Prax. cap. 7.

Utinam de Chriſto eadem cum Tertulliano ſentiret Sandius. Eundem non modo primogenitum cum Arianis fateretur, utpote ante omnia alia genitum ſeu factum, ſed unigenitum, ut ſolum ex Deo genitum, idque propriè vulvâ cordis ipſius, h. e. ex ipſa Dei ſubſtantiâ natum, ac proinde ſenſu ſingulari & propriiſſimo Filium : Non tantum à Deo factum eſſe Chriſtum ſimpliciter, ſed (quod Tertullianus aſſerit) parem factum, h. e. coæqualem & conſubſtantialem ; vel ut ibidem habet, Filium factum eſſe Dei de quo prodeundo generatus eſt. De verbis haud ita multum contenderemus, ſi de rebus hiſce conveniret. Si dixerit Sandius Chriſtum factum eſſe Dei Filium, addat cum Tertulliano parem eſſe factum idque non ut alia omnia, creatione ex nihilo, ſed generatione, ut unigenitum, prodeundo ex vulvâ cordis ipſius, h. e. Patris ſubſtantiâ.

Vid. cap. 16. 17. 18. contra Prax.

Ibid. cap. 7. Aliud eſt natum. Aliud factum. Tertull. de anima, cap. 4.

Sed quicquid dixerit aut ſenſerit Sandius, extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt, Tertullianum Chriſtum Deum, etiam

Cont. Prax. cap. 8.

omnipotentem, agnoſcère, nec illi obſtare Scripturæ locos ab Arianis adduci ſolitos, de unico Deo; ut qui (ait) Filium Deum minimè excludant, ſed Gentilium idola. Idem apertiſſime ibidem docet, ' Judaicæ ' fidei eſſe (*quod advertat Sandius*) ſic unum ' Deum credere, ut illi neque Filium neque ' Spiritum S. adnumeremus. In Deum autem factum credere quid aliud eſſet quàm Chriſtianæ fidei γυμνῇ (quod aiunt) κεφαλῇ renunciare, & Gentilium, creaturæ inſervientium, idololatriam, inferis relegatam, reſuſcitare? ' Quis enim (*uti alicubi habet* ' *Athanaſius*) Græcorum aut Romanorum ' Deum ſuum unum eſſe ex rebus creatis ' aut factis agnoſcere non erubuit? Verbo dicam. Creaturam à Deo ex nihilo factam Deo parem fieri, non modò abſurdum, ſed impoſſibile prorſus eſt & blaſphemum, nec Tertulliano ſine manifeſtâ calumniâ imputandum.

Athan. cont. Sabell. idem docet.

Ibid. cap. ult.

Roman. c. 1. v. 25.

Orat. brevi contra Arianos & de Sententia Dionyſii Alex. in initio.

Ex libro de Trinitate illa inſuper tranſcripſit Sandius. ' Eum qui ad turrim Babylonicam deſcendit non fuiſſe Deum Patrem; quia ſic loco concluderetur. Moſem ' autem ubique introducere Deum Patrem ' immenſum, & loco minimè concluſum. ' Joannem verò ſcripſiſſe, *Deum nemo vidit* ' *unquam*, ipſius autem Filii gloriam vidimus, ne Verbum crederetur eſſe ſummus Deus (Pater *addere debuiſſet Sandius*) ' inviſibilis. Hinc tacitè ſubindicat Filium eſſe diverſæ à Patre naturæ, cum immenſus

Cap. 25.

Joan. 1. 14.

Cont. Prax. cap. 15.

ſus & inviſibilis ſit Pater. Filius autem viſibilis & loco circumſcriptus. Quod ultima verba ſpectat; ea à Joanne Evangeliſtâ de Chriſto jam incarnato & humano corpore induto, ſcripta fuiſſe, quis niſi mentis inops in dubium revocaverit? Ejuſdem autem Deitatem ab ullo viſam fuiſſe, aut corporeis oculis conſpectam, nullibi aſſerit Joannes. *Deus* (inquit) *Spiritus eſt : Spiritus verò inviſibilis eſt.* Joan. 4. Cætera quod attinet; Verbo non per ſe, (ut in Scholis loquuntur) ſed propter aliud, h. e. non ratione naturæ propriæ & nativæ, quæ (ut ſupra diximus) à Tertulliano immenſa & inviſibilis perhibetur, ſed ſpectabilis figuræ, vel carnis œconomicè ad tempus aſſumptæ attribui rectiſſimè intelligamus. Sed de his ſupra & ſæpius à nobis dictum eſt.

Ultimo refert Sandius Tertullianum ſcripſiſſe, 'Spiritum vel Paracletum eſſe Dei 'Patris miniſtrum, Chriſti, autem Vica- De Trinit.
'rium, ipſo Chriſto minorem. Patrem & cap. 24.
'Chriſtum Dominum eſſe Spiritûs.

Reſpondetur Tertullianum, vel potius Novatianum, Spiritum eodem ſenſu Filio, quo Filium Patre minorem docuiſſe, ſcil. ratione originis; non (quoad eſſentiam aut ſubſtantiam) inæqualitatis: Quod ex Tertulliano ipſo alio in loco diſcere potuiſſet Sandius, in hunc modum ſeipſum interpretante. 'Aliquo pacto, *inquit*, antecedat ne- De Trinit.
ceſſe eſt eum qui habet originem ille qui cap. 31.
originem neſcit. Simul ut hic minor, dum

'in illo esse se scit habens originem quia 'nascitur; adde, vel procedit. Cum igitur Spiritus S. à Patre & Filio procedat, & ab utroque tanquam communi principio quicquid agat operetur; hinc ratione operum ad extra Filii necnon Patris ministrum & Vicarium appellant Patres, utriusque quasi vices agentem.

CAP. IX.

CYPRIANUS.

Pag. 181. CYprianum eadem quâ cæteros Patres fide & candore tractat Sandius. Hunc ait docuisse, 'Verbum jussum esse à Deo Pa'tre facere omnia, quæcunque scil. facta 'sunt.

Propriam sylvam cædit Sandius. Si enim à Patre Verbum jussum est omnia facere, omnia facere potens erat, Deus enim impossibilia nemini mandat. Est igitur Verbum, fatente (si non Sandio) Cypriano, omnipotens, &, cum jussa exegerit, omnium creator & conditor, unus & solus (cum plures non sint) cum Patre Deus omnipotens, omnium opifex. In Deum igitur Patrem omnipotentem credere cœli & terræ creatorem, neutiquam excludit Christum eundem cum Patre Deum super omnia ut omnium conditorem, ut supra nos docuit Tertullianus.

Cont. Prax. cap. 8. & ult.

Addi

Addit Sandius ex Cypriano, 'Christum 'dicere Patrem esse se majorem, à quo clarifi- 'cari seu glorificari, necnon sanctificari petie- 'rit; cujus voluntatem usq; ad obsequium bi- 'bendi calicis & subeundæ mortis impleve- 'rit. Quæ omnia frustra nobis ingerit Christophorus: cum manifestum sit hæc à Cypriano Christo ut homini, & mediatorio munere sub formâ servi in terris fungenti, verissimè adscribi, salvâ semper eâ, quam in formâ Dei retinuit, cum Patre, paritate. Quinimò, Christum ut hominem à Deo clarificationem petiisse, cum Cypriano libentissimè confitemur.

Epist. 73. ad Jubaian. pag. 107. edit. Pamelii.

Vid. Irenæum lib. 3. cap. 10. Supra habes p. 38.

Ejusdem momenti est quod ait Sandius Cyprianum alicubi scripsisse, '*Christum ex* '*ore Altissimi* (non creatum aut ex nihilo factum, ut cætera omnia, sed, quod aliud est) '*procreatum seu generatum fuisse*. Hæc enim cum figuratè & ἀνθρωποπαθῶς dicta fuerint (neque enim Deo os propriè, juxta Audianorum hæresin, competit) Sandii causam parum promoveant. Non est igitur quod hisce diutius immoremur; quæ nihil aliud sibi volunt, quàm spiritualem & ineffabilem Verbi Dei ex Patre generationem Metaphorâ, ex S. Scripturâ mutuatâ, involutam.

CAP. X.

DIONYSIUS ALEXANDRINUS.

IN S. Dionyſium Epiſcopum Alexandrinum clariſſimum calamum ſtringens cenſorium Sandius, hæc habet, Viro Antiquitatis Eccleſiaſticæ minimè imperito parum digna. 'Docuit (*inquit*) Dionyſius facturam & factum eſſe Filium Dei, nec naturâ proprium (ſcil. *Filium*) ſed hoſpitem & alienum, ſeu peregrinum eſſe ſecundum ſubſtantiam Patris, vel à Patre; Sicut ſe habet agricola ad vineam, & navium fabricator ad ſcapham. Etenim (*ait*) tanquam factura exiſtens non erat antequàm fieret.

Quis hæc lecturus non illico exclamaret Dionyſium hunc purum putum fuiſſe Arianum, vel Arii prodromum. Sed cohibe pauliſper animum, Chriſtiane Lector, ne præceps nimium in Catholicum Eccleſiæ Patrem ſententiam feras. Antiquum obtinet Sandius, ſolitis agit præſtigiis, nullo pudore, candore nullo. Veriſſimum eſt Dionyſium Alex. in diſputationibus contra Sabellium, qui Patrem carnem factum fuiſſe (inſtar Praxeæ) docuit, ſcripſiſſe, Filium Dei ratione humanæ naturæ, ſeu ut filium hominis, eſſe facturam, & hoſpitem, ſeu peregrinum ſecundum ſubſtantiam Patris, & ita ſe habere uti agricola ad vineam, & navium

Athanaſ. de ſententia Dionyſii Alexandr.

vium fabricator ad ſcapham. Quæ ſanè à viro doctiſſimo rectiſſimè veriſſimeque ſcripta fuere. Quis enim obſecro in dubium vocaverit humanam Chriſti naturam fuiſſe à Patre inſtar vineæ plantatam, aut navis fabrefactam? Hinc Ariani cauſam arripuērunt virum ſanctiſſimum poſt obitum ejus ſolito more calumniis impetendi, quaſi olim eadem cum ipſis ſentientem; quorum inſolentiam ſingulari libello retudit, magnus ille Arianorum malleus, Athanaſius ſupra à nobis laudatus. Immò, multò ante cauſam ſuam egit ipſe Dionyſius in Apologiâ, & Epiſtolis ad Dionyſium Epiſcopum Romanum, quibus falſum eſſe (quod Sandius allegat) affirmat, ſe dixiſſe ‘Verbum non ‘eſſe conſubſtantiale Patri, ſed opus aliquod ‘& creaturam in tempore ex nihilo factam, ut malevoli quidam calumniabantur. Immo diſertè aſſerit (quod Arianos confodit) ‘Patrem ſemper fuiſſe Patrem, & Filium ‘æternæ lucis fuiſſe ſplendorem ſempiter‘num, indiviſibiliter cum Patre coexiſten‘tem. De ſempiterno autem verè dici non poteſt non erat (ut ait Sandius) antequam fieret. Quod enim ſempiternum eſt ſemper erat, ac proinde nunquàm factum erat, quia nunquam non erat. Vel hinc diſcas, Chriſtiane Lector, quali fide Patrum verba corraſit Sandius, qui Dionyſium Alex. obtorto collo contra clariſſimam, non modò Athanaſii, ſed ſui ipſius, apologiam, & manifeſtam ſententiæ ſuæ (quicquid ſcripſerit) interpre-

Habes ſupra in parte 1.

interpretationem, reclamantem & obnitentem in Arianorum castra protrudit. ‘Sane ‘indignum est (*verbis Athanasii utor*) ut ‘re in pleno Episcoporum Concilio (scil. ‘*Romano sub Dionysio*) judicatâ, eidemque ‘Dionysio adjudicatâ, iterum in controver‘siam, idque post tot secula (*à Sandio*) in ‘Arianorum gratiam, deducatur. Nunquam ‘ille (scil. *Dionysius Alex.*) hæresin propu‘gnando (*si modò incautius aliquid effudisset*) ‘ab Ecclesiâ (*uti Ariani postmodum*) re‘cessit, sed in eâ cum pietate (*inquit Atha‘nasius Dionysii vindex*) obdormivit. Qui si ‘cum istis (*addit*) ejusdem opinionis fuisset, ‘minime dubium, quin eadem quæ illi pas‘surus fuisset, h. e. ab Ecclesiâ depositus & ‘excommunicatus hæretici pœnam luisset. Dionysii igitur Alexandrini ossa, Sandii pace, molliter cubent.

Ep. ad Maximum 41.

Non sum nescius Basilium M. alicubi Dionysio Alex. huic ἀμετρίαν τῆς ἀνθολκῆς impingere; quem asserit, non ex malitiâ, sed ex nimis adversus Sabellium contendendi studio, Arianæ impietatis seminaria præbuisse.

Vide Basilium ad Amphiloch.

Plusquam probabile autem est Basilium libros Dionysii Apologeticos, in quibus sententiam suam plenissime explicavit, minime legisse; cùm in principio Epistolæ in hunc modum scripserit. ‘Venêrunt ad nos ejus ‘multa, (scil. *Epistolæ*) sed libros (nimi‘rùm *Apologeticos*) nondùm recepimus. In comperto est Basilium non absimili modo ab æmulis quasi perperàm de Spiritu S. sensisset

accusatum

accusatum seipsum Dionysii autoritate defendisse. Quod frustrà à doctissimo Basilio factum meritò videatur, si Dionysius ejusdem criminis reus fuisset, uti rectissime advertit Baronius. Gennadius Massiliensis Presbyter in libro de dogmatibus Ecclesiasticis (Hieronymo & Augustino perperam adscripto) similiter de Dionysio Alex. scribit. 'Nihil creatum aut serviens in Trinitate cre-'damus, ut vult Dionysius, fons Arii. Sed quæ suprà attulimus ad eluendam Dionysio intentatam à Sandio cum suis maculam sufficere videantur.

Cap. 3.

Conferas Ruffinum de adulterat. libr. Origenis & Hier. Apol. advers. Ruffin. lib. 2. c. 4.

CAP. XI.

ARNOBIUS.

HUnc insuper idem cum Ario sensisse asserit Sandius. Docuit enim, ait, Deum solum esse ingenitum; verum Deum non habere Patrem, Matrem, &c. Arnobium hæc scripsisse agnoscimus. Quid ergo? Num igitur Sandius Christum ex Mariâ Virgine genitum & in utero ejus formatum Deum & Dei Filium (ut olim Nestorius) abnegat? Arius ipse cum suis, necnon Socinus, minimè diffitentur Christum esse Deum, verum Deum, Dei Filium, ac proindè Patrem habere Deum, non obstante eo quem toties inculcant Joannis loco,

In novissima editione, pag. 127.

Lib. 1. pag. 19. edit. Leandri, Duaci.

Ut

Joh. 17. 3. *Ut agnoſcant te ſolum unum verum Deum*, &c. Sed his prætermiſſis cùm contradicendi & innovandi libido homines tranſverſos rapit & obcæcat; Reſpondeo Arnobium eo in loco, ut in cæteris quos indigitat Sandius, contra Gentilium Deos diſputare, quos ex maris & fœminæ commixtione in tempore genitos eſſe profitebantur. In hunc modum

Lib. 1. pag. 18, 19. conceptis verbis perorat; 'Deus omnipo-'tens--neque genitus ſcitur, neque novam 'in lucem aliquando prolatus, nec ex ali-'quo tempore cœpiſſe---At verò Jupiter ut 'vos fertis & Patrem habet (*Saturnum*) '& matrem, (*Rheam*) avos, avias, fratres; 'nunc nuper in utero matris ſuæ formatus, 'abſolutus menſibus & conſummatus decem. 'Ergo ſi hæc ità ſunt, Jupiter eſſe Deus qui 'poteſt? Perſentiſcis (Lector) Arnobium vix adhuc cùm hæc ſcripſerit Catechumenum, æternam Filii Dei ex Patre generationem nullatenus attingere, ſed eos tantùm negare Deos eſſe poſſe, qui non aliam nativitatem quàm temporalem ex connubio ortam ſortiuntur. Diſcat igitur ex hoc loco Sandius, Chriſtum non poſſe eſſe propriè & verè Deum, niſi naturam habeat nativitatemque, non in tempore aliquo, ſed ab æterno communicatam.

Addit Sandius Arnobium ſcripſiſſe,

Arnob. lib. 2. pag. 64. 'Unum eſſe rerum Parentem immortalem 'atque ingenitum ſolum, nihilque omnino 'ante illum. Hinc ſequi, ut hi omnes quos 'opinatio credidit Deos eſſe mortalium, aut

ab

'ab eo sunt geniti, aut eo jubente prolati. 'Prolati & geniti & ordinis sunt posterio-'ris & temporis---Quod habet vitæ inci-'pientis exordium, necessario sequitur ut 'habere debeat & occasum. Sed frustra hæc omnia à Sandio allegantur; quæ in tempore vitæ incipientis exordium apertissimè spectant. Si nos ipsi Christum non aliam quàm in tempore vitam seu naturam ex Mariâ ortam habuisse crederemus, neutiquam revera Deum, sed Ψιλὸν ἄνθρωπον (sanctissimum licet) convertibilem & mortalem; Jovis instar, Neptuni, aliorumque quos Gentilium opinatio Deos consecravit, palam profiteremur. Viderint interim Sandius cum Arianis suis qui creaturam ex nihilo, non ab æterno sed in tempore, factam convertibilem seu corruptibilem, ut Deum, instar Ethnicorum, colunt & venerantur. 'Ante eum qui verus Deus audit nihil omninò est. Non est posterioris temporis. Ita nos instituit Arnobius; Posterior tempore vel duratione qualicunq; Deus, falsus est, nullus est. Solum Deum æternum nobis Christianis adorare fas est. Ibid.

Arnobium etiam scripsisse ait Sandius, Religiosum esse credere Deum esse ingenitum. Hæc reperias libro 7. (non 8. qui Pag. 229. Arnobii nullus est.) Sed verbis immediatè præcedentibus seipsum explicat. '(Vos *Gentiles*) Deos profitemini esse natos, & ex masculorum fœminarumque seminibus (*ut generationis modum intelligas*) conventio-

'num

'num progenitos luge, &c. At verò nos 'contra--ingenitos esse censemus. Hoc enim religiosum est credere. Vos habere sexus 'Deos, &c. nos--discretos esse sexibus abne-'gamus, &c. Hæc igitur planè ἀπροσδιόνυσα sunt, nec Sandii causam ullo modo juvant. Religiosum est Deum ex masculorum fœminarumque seminibus ingenitum credere, nec minùs Christum Dei Filium ex solâ Patris substantiâ genitum confiteri. V. Lactantium & *Athenagoram suprà. Cætera à Sandio ex Arnobio allegata minimè adhuc invenire potui, relectis eam in rem quos citat libris.

CAP. XII.

LACTANTIUS.

Pag. 202. LActantium autem nobis depingit Sandius ut Arianum numeris omnibus absolutum, vel saltem Arii præcursorem. Hunc ait docuisse, *Patrem esse Deum summum*: quod
Institut. lib. 4. c. 29. verissimum est, sed addere debuisset Sandius, cum Filio & Spiritu S. Lactantius sanè apertissimè docet Filium 'non esse 'alium (*quod Ethnicorum Polytheismum inferret*) 'sed unum & eundem cùm Patre Deum;
Ibid. 'quanquam alius sit (*nimirum personâ non* '*naturâ*) à Patre cùm sit ejusdem Filius. Spiritûs autem Sancti eundem substantiam
Pag. 203. agnovisse, ipsum Sandium habemus ibidem confitentem. Addit

Addit Lactantium docere; 'Filium aliquando non fuisse, sed productum, factum, 'creatum vel procreatum à Patre.

Lib. 2. c.8. & lib. 4. cap. 8.

Agnosco cum Lactantio Filium esse à Patre productum, & sensu inenarrabili supra humanam cogitationem procreatum; sed creatum, aut ex nihilo factum, aut aliquando non fuisse apud Lactantium, ni malè memini, nusquam occurrit. Scribit ille quidem alicubi, 'cum esset Deus ad 'excogitandum prudentissimus, ad faciendum 'dum solertissimus, antequam ordiretur hoc 'opus mundi, (hoc est, phrasi Scripturis usitatissimâ, ab æterno. Quod enim ante jactum mundi fundamentum, ante formatam terram, ante secula, extitit, illud cum in tempore non fuerit quod cum mundi creatione cœpit, liquidò æternum & ab æterno est) 'quoniam pleni & consummati boni 'fons in ipso erat, sicut est semper, ut ab 'eo bono tanquam rivus oriretur produxit 'similem sui Spiritum, qui esset virtutibus '(h. e. *ut loquimur*, *attributis omnipotentiæ*, '*omniscientiæ*, &c.) Dei Patris præditus. 'Quomodo id voluerit (*voluntate intelligas* '*æternâ*) in quarto libro (*inquit*) docere 'conabimur.

Lib. 2. c. 8.

Psal. 90. 2. Ante opera sua Prov. 8. 22. Syrus Interpres reddit, Ab æternitate.

Videsis Christiane Lector, Pater Lactantio boni fons est, Filius rivus autem (quod universis notum) cum fonte ejusdem planè naturæ atque substantiæ est; ac proindè æterni fontis rivus æternus.

Similiter nos docent Origenes, Dionys. Gregorius Thaumatur. Tertull. &c. imo Euseb. Cæsar. de laudib. Constant.

Hisce statim subjungit Lactantius. 'Deindè

'dè (*inquit*) fecit Deus alterum; in quo in-'doles divinæ ſtirpis non permanſit, ni-mirùm Diabolum. Advertendum autem eſt Lactantium, minimè dicere Deum Patrem, Filium bonitatis ſuæ rivum, & ſui ſimilem feciſſe, ſed alterum in quo indoles divinæ ſtirpis non permanſit. Quod Chriſtum nullo modo ſpectat & Sandii cauſam nè hilum juvat. Non ſum immemor Lactantium alicubi in hæc verba ſcripſiſſe, *Factum eſſe Dei Filium per Spiritum.* Notandum autem eo in loco doctiſſimum virum de temporali, non æternâ Jeſu Chriſti nativitate (quas luculenter admodùm diſtinguit) tractare, ut locum inſpicienti facilè conſtabit. Cùm autem Dei Verbum ſolâ Spiritûs S. operâ ſine virili congreſſu ex Virgine Mariâ caro factum ſit, rectiſſimè ſcripſit Lactantius eum Spiritu factum eſſe, ut hominem, Dei Filium. Quod ipſum Angeli verba apud Lucam memorata clariſſimè comprobant. *Spiritus Sanctus ſuperveniet in te,—ideòque quod naſcetur ex te Sanctum vocabitur Filius Dei.* Sed de his hactenus.

Inſtit. lib. 4. cap. 13.

Ibid. c. 6.

Lucæ 1. Ita exponunt Zanchius Prideaux, Pearſonus, aliique.

Scripſiſſe inſuper Lactantium ait Sandius, 'Patrem Chriſtum, tanquam primogenitum 'divini nominis appellatione dignatum eſſe, '& eum accepiſſe nomen (ſcil. *Dei*) propter 'fidelitatem.

Fateor Lactantium ſcribere, 'Deum ma-'chinatorem rerum antequam præclarum hoc 'opus mundi adoriretur (ſcil. *ut priùs ex-'plicatum dedimus, ab æterno*) ſanctum & incor-

Inſtitut. lib. 4. c. 6.

'incorruptibilem Spiritum (*non ait fecisse aut* '*creâsse* sed) genuisse, quem Filium nuncu- 'paret. Et quamvis alios posteà innumera- 'biles (*inquit Lactantius*) per ipsum crea- 'visset, quos Angelos dicimus, hunc tamen 'solum primogenitum divini nominis ap- 'pellatione dignatus est, patriâ scil. virtute '& majestate pollentem. Sanè qui patriâ, h. e. Dei Patris virtute scil. omnipotentiâ, creationis principio, ac divinâ majestate seu gloriâ pollet; hunc jure meritoque divini nominis honore Patrem dignatum esse quis miretur? Dignissimè sane verissiméque Dei appellatione gaudet, qui divinæ Patris naturæ seu substantiæ particeps factus (ut cum Tertulliano, Novatiano, aliisque Patrum, voce illâ audacius per Catachresin, sed Catholico sensu, in Lectoris emolumentum abutar) omnipotens est, & (uti Lactantius nos docet) Angelorum omnium creator. Hunc Deus Pater neutiquam solâ divini nominis appellatione, sed porrò divinæ essentiæ, seu, quod idem est, potentiæ, communicatione dignatus est.

Filium genuit Deus, Angelos per eum creavit.

V. Novatian. de Trinit. in fine.

Post multa illa reperias à Sandio laudata: scil. 'Christo ob virtutem ac fidem (*non fidelitatem*) quam Deo exhibuit in terra, datum esse regnum & honorem & imperium in terrâ, Quis non videt hæc de Christo ἀνθρώπῳ, ejusque regno, non essentiali (ut Scholastici appellant) sed mediatorio, apertissimè verissiméque scripta fuisse? Argumento utitur, ni fallor, ad hominem (quod aiunt)

Cap. 12.

Vide Justin. & Arnobium supra, parte 1.

aiunt) Lactantius noster, quasi dixisset, si Æsculapius, Hercules, &c. apud vos Gentiles Deorum nomine gaudeant, quid est quod miremini adeò Jesum Christum, ob præclariora longè κατορθώματα, Dei & nomen & honorem commeruisse? Quanquàm autem vel hâc ratione Christus Dei nomine, nomine supra *omne nomen* (ut habet S. Paulus) à Patre ornatus sit, neutiquam exindè consequitur, eandem appellationem eidem alio & superiori plurimum jure minimè competere.

Lib. 4. cap. 8.

Pergit Sandius asseritque Lactantium docuisse, 'Patrem jussisse Filio ut è cœlo delaberetur, & in carne denuo (*quod Sandio notandum*) nasceretur.

Respondeo jussionem illam impropriè & Catachresticè sumptam, non in Filii quoad naturam divinam inæqualitate aut inferioritate sitam esse, sed in voluntario Patris & Filii consensu; qui provinciam seu οἰκονομίαν hanc (ut Patres appellant) communi consilio designatam, in se sponte susceperit, & incarnatus exegerit. Incarnationis igitur officium non erat, si accuratè loquamur, mandatum ex imperio à Domino servo impositum, quin potius commune placitum, Filio ejusdem naturæ consorti commendatum. Transeamus ad reliqua.

Refert Sandius Lactantium alicubi scribere, 'Christum se nunquam Deum dixisse, 'quia alias non de uno Deo præconium fecisset, nec fidem (*inquit*) servasset, si præ-

'te

'ter unum Deum ſolum colendum alium 'induxiſſet; miſſum enim eum fuiſſe ad 'unum Deum aſſerendum.

Agnoſco, cum Lactantio Chriſtum miſſum eſſe ad unum Deum contra Gentilium idololatriam aſſerendum; ſed addo, Chriſtum non eſſe alium, ſed unum eundemque cum Patre Deum; prout Lactantius ipſe ſupra nos pluribus inſtituit. Unitas igitur Dei minimè Chriſtum ejus Filium unigenitum, ſed Gentilium idola, ut ſuperius ex Tertulliano vidimus, exterminat. 'Judaicæ '(*non Chriſtianæ*) fidei eſt (*inquit*) ſic unum 'Deum credere, ut illi neque Filium neque 'Spiritum S. annumeres. Sandius revera non tam Arianorum quam Gentilium idololatrarum cauſam agit. Quis enim neſcit Gentes dilemma illud, in quo ſolvendo Patres, Origenes, Tertullianus, Arnobius, necnon ipſe Lactantius, tantoperè deſudârunt, in Chriſtianorum invidiam objectaſſe? 'Vel 'unum ſolum verum Deum colitis, vel, ut 'nos, plures. Si plures cur Deorum multi'tudinem nobis exprobratis? Si unum, cur 'Verbum, necnon Spiritum S. Deum eſſe aſſeveratis?

Inſtitut. lib. 4. cap. 14.

Vide Ignat. ad Antiochen. p. 155. Tertull. cont. Prax. cap. 18, 19, 30. Novatian. de Trinit. c. 30.

Athanaſ. Orat. 4. in Arianos. Inſtit. lib. 4. cap. 29. Vide Origen. cont. Celſ. lib. 8. pag. 385. Supra habes.

Ut verò his quæ à Sandio ſuperius adducta ſunt pleniſſimè ſatisfaciam, concedo inſuper Chriſtum Dominum in ſua perſona (ut alicubi habet Irenæus) parcius & obſcurius ſeipſum Deum aſſeruiſſe, quod ſervi formæ, ſeu exinanitionis œconomiæ, maximè congruum erat & conſonum; acquieſcente

Lib. 3. c. 9.

Verbo, & ex propoſito tacente, ut poſſit inhonorari.

Chriſtum autem abſolutè nunquam ſe, vel implicitè & interpretativè (ut aiunt) Deum aſſeveraſſe, aut Lactantium idem ſenſiſſe, minimè liquet. Certè Judæi Chriſtum eò quod ſe Dei Filium aſſeruiſſet, Deum dixiſſe intellexêrunt. Deum (inquam) non metaphoricum, ut magiſtratus, nec adoptivum, ut ſancti homines, Dei Filii nuncupantur; ſed æqualem protinus Deo Patri, ac proindè verum, proprium & naturalem Dei Filium. Hinc illa ſaxis armata: *Magis quærebant* (inquit Evangeliſta) *eum Judæi interficere, quia non ſolum ſolvebat Sabbatum, ſed etiam Patrem ſuum dicebat Deum* (ſenſu nimirùm ſupra dicto) *æqualem ſe faciens Deo.* Judæos autem hâc in re minimè erraſſe, aut falſum collegiſſe hinc manifeſtum ſatis eſt; eò quod Chriſtus eos haud leviter errantes, ſi modò errantes, immò, egregiè blaſphemantes; neutiquàm, ut alias minores longè ob cauſas, correxerit aut corripuerit. Similiter alibi Judæi Chriſtomachi, *Nos legem habemus* (ſcil. contra eos qui Deum alienum colendum introducerent) *& ſecundum legem* (hanc) *debet mori, quia Filium Dei ſe fecit*, h. e. Filium, non creatum ex nihilo, aut gratia regeneratum (quo ſenſu ſeipſos Judæi Dei Filios venditabant, jactitantes, *Nos unum Patrem Deum habemus*) ſed natura ex Patris ſubſtantia genitum, ac proinde æqualem. Nec tamen Dominus accuſationem

Joh. 10. 35. Chriſtus ſe Deum eſſe firmavit. Novat. cap. 22. Filium ſe eſſe & Deum.

Joann. 10. 30. Probavit. Ibid.

Joan. 5. 18.

Joan. 19. 7.

Deut. 13.

cuſationem hanc uſquam (quod legimus) ut blaſphemam diluit, aut ullo modo amolitur, verùm coram Pilato ut veram admiſit, & in *eâ bonâ confeſſione* mortem oppetiit.

Math. 20. 63. Joan. 10. 30. 1. Tim. 6.13.

Excipiet fortaſſe aliquis utcunque Lactantium in ea fuiſſe ſententia, 'Chriſtum 'nuſquam ſe Deum dixiſſe, ne propter unum 'Deum contra fidem alium colendum indu-'ceret.

Sed his facilè reponimus. Quicquid de Chriſto ſtatuamus, ſive eum ſeipſum Deum prædicaſſe, exploratiſſimum eſt (ut ſupra vidimus) Lactantium ſæpè ſæpius Chriſtum conceptis verbis Deum aſſeruiſſe. Quòd ſi à Lactantio ſine ullâ in Dei unitatem, quam propugnat, injuriâ ſcriptum ſit; quid obſtat quo minus idem ſimiliter à Chriſto, ſine læſa Dei Patris Majeſtate dici potuerit? Nobis ſufficit, non modò Prophetas, ſed Apoſtolos Chriſtum, ipſo etiam audiente, tacente, &, ut videtur, conſentiente, ut Filium Dei, immò Deum, expreſſim celebraſſe. Sed de his ſatis.

Petrus Matth. 16. Thomas Joan. 20. 28. Deus mi.

Ultimò de Lactantio hæc habet Sandius. 'Unitatem Patris & Filii ita explicat, ut 'indè manifeſtiſſimè appareat, unitatem 'eſſentialem non intelligendam eſſe.

Lactantium unitatem Patris & Filii per mutuum conſenſum & amoris concordiam explicaſſe in confeſſo eſt. Eundem inſuper utriuſque eſſentialem ſubſtantialem unitatem agnoviſſe manifeſtiſſime apparet.

Lib. 4. c. 29.

Lactantium ipſum audiat Sandius. 'Cum

Ibid.

'dicimus Deum Patrem & Deum Filium, 'non diversum (h. e. quoad essentiam aut substantiam quod Deorum multitudinem, vel certè pluralitatem Gentilibus exprobratam inferret) 'dicimus nec utrumque se-'cernimus seu separamus, siquidem nec Pa-'ter sine Filio potest esse, nec Filius à Pa-'tre secerni; cùm nec Pater sine Filio potest 'nuncupari, nec Filius sine Patre generari. 'Cum igitur & Pater Filium faciat, & Fi-'lius faciat Patrem (Relata enim se mutuò ponunt & auferunt) 'una utrique 'mens, unus Spiritus, una (arrige aures Christophore, vel potius Christomache) 'substantia est. Sed ille (scil. *Pater*) quasi 'exuberans fons est, hic (nimirùm *Filius*) 'tanquam defluens ex eo rivus. Quis autem ignorat rivum esse ejusdem substantiæ, seu consubstantialem & ὁμούσιον cum fonte? Statim addit Lactantius. 'Qui quoniam 'summo Patri & fidelis & charus est, ab eo 'non separatur, &c. Hinc constat Lactantium unitatem Patris & Filii non modo concordiæ, sed & substantiæ, manifestissimè docuisse.

Instit. lib. 4. c. 29. pag. 446. Gallæi.

Vide Tertull. adv. Prax. cap. 10.

Ut tandem aliquando operi huic Colophonem imponam. Præprimis notandum est; Lactantium Arianos nominatim in Hæreticorum ordinem redegisse, & ne Christianorum nomine dignos judicasse. Lactantii verba ad hunc modum se habent. 'Cùm 'enim Phryges, aut Novatiani, aut Valentinia-'ni, aut Marcionitæ, aut Ariani nominantur, Christiani

Institut. lib. 4. cap. ult.

'Christiani esse desierunt, qui Christi nomi- 'ne amisso humana & externa vocabula in- 'duerunt. Quibus præclarè admodùm sub- nectit. 'Sola igitur Catholica Ecclesia est 'quæ verum (*Dei*) cultum retinet. Hic est 'fons veritatis, hoc est domicilium fidei, hoc 'templum Dei, quo si quis non intraverit, 'vel à quo si quis exiverit, à spe vitæ ac sa- 'lutis æternæ alienus est. Neminem sibi 'oportet pertinaci concertatione blandiri. 'Agitur enim de vitâ & salute, cui nisi cautè 'ac diligenter consulatur amissa & extincta 'erit. Utinam hæc seriò apud animum suum perpenderet Arianorum hyperaspistes Sandius, qui Lactantii autoritate in hæreticorum istorum patrocinium pervicaciter nimis abutitur. Ille autem veritati cedere nescius, Petavium suum Jesuitam secutus, merum χρονογράφημα opponit, scil. vocem Ariani perperam in contextum irrepsisse, quam etiam in emendatis codicibus non legi asserit, immò, in editionibus Thomasii & Thysii minimè reperiri. 'Et rectè 'quidem (*inquit*) nam Ariani post Lactan- 'tii demùm ætatem exorti sunt. Ego verò Petavio jure meritoque Baronium Cardinalem anteponam. Hic asserit vocem illam Ariani in novem Lactantii operum manuscriptis exemplaribus in Vaticanâ conservatis extare. Addit Gallæus, 'In plerisque 'immò omnibus, Thomasii, & post eum 'Isæi exceptis editionibus inveniri. Frustra igitur vocabulum illud perperam in con-

Vide Athanas. Orat. 2. in Arianos.

Baron. ad ann. 315.

Notis in Lactant.

textum irrepſiſſe queritur Arianorum fautor Sandius.

Nec minus à vero aberrat cum aſſerat poſt Lactantii demùm ætatem exortos eſſe Arianos. Lactantius enim libros illos conſcripſit *graſſante Licinii in Oriente perſecutione* uti obſervat Baronius; & patet ex ipſo Lactantio, qui in præfatione Inſtitutionum ad Conſtantinum M. hæc habet. 'Pro quo facto '(ſcil. *ob pacem Eccefiæ redditam*) dabit 'tibi Deus fœlicitatem --- nam malis qui 'adhuc adverſus juſtos in aliis terrarum par'tibus (h. e. *in Oriente ſub Licinio*) ſæviunt, &c. Licinius autem eam ob cauſam, Anno 317. à Conſtantino bello potitus, proximo victus & imperio exutus eſt. Arius verò, uti Oroſio, Baronio, Helvico aliiſque videtur, manifeſtè innotuit anno 315. quo tempore à Concilio Alexandrino hæreticus declaratus, & ex Eccleſiâ excommunicatus eſt. Quid mirum igitur Lactantium Arianos nominatim perſtrinxiſſe & inter alios hæreticos notaſſe?

Contigit hæc perſecutio anno Chriſti 316. Baron.

Oroſius lib. 7. cap. 28. Baronius ad ann. 315. num. 19. & ad ann. 318. num. 42. Vide Socratem lib. 1. cap. 3. & lib. 3. cap. 5. Coriolan. Sum. Concil. p. 191. Lactant. lib. 4. cap. 2. & 4.

Nec laborantem Sandii cauſam illa Iſæi ratiuncula ſublevabit: ſcil. Lactantium ſcripſiſſe, non uti nos ſupputamus anno 316, ſed potius anno 302; Porphyrii & Hieroclis (ut nonnulli conjecturam faciunt) ſcriptis extimulatum. Concedamus eos (quos neutiquam nominat Lactantius) idque eo tempore (quod minimè conſtat) ſcripta ſua in Chriſtianam religionem inſultantia in lucem emiſiſſe, & iiſdem ad reſpon-

respondendum vehementer animo commotum fuisse Lactantium (uti fortasse non unum solùm Sandii) aliud interim est, ad scriptionem extimulari; aliud (quod nec asserit Lactantius) illico operi manum admovere; aliud ultra, ad umbilicum perducere, & in publicum protinus emittere. Multa cadunt inter calicem, &c. Manet igitur inustum Arianis à Lactantio hæreseos stigma, Sandio haud facilè eluendum. Utcunque se habeat, certissimè constat Arianorum Christomachorum hæresin ab universâ Ecclesiâ multò ante Arium quoad rei summam in Cerintho, Ebione, Theodoro, Artemone, Samosateno, repudiatam, & damnatam fuisse; quin Christum nomine tantum tenus, & æquivocè, ratione nativitatis ex Virgine Mariâ, gratiæ aut dominii à Patre collati, Deum agnovere; sed ψιλὸν ἄνθρωπον nudum hominem quoad substantiam esse, solâ justitiæ prærogativâ cæteris præcellentem, saltem (quod Arii proprium dogma erat) creaturam ante alias omnes in tempore, vel ante tempus, aut secula, ex nihilo factam; non autem Deum ab æterno ex Dei Patris substantiâ genitum, improbè & nefariè docuêrunt. Quæcunque verò fuere Ethnicorum, Judæorum vel Hæreticorum profana & blasphema deliria, Catholici Ecclesiæ Patres, unum solùm verum Deum, Patrem, Filium & Spiritum S. tres personas distinctas, unius ejusdemque æternæ, omnipotentis, omnisciæ & immensæ substantiæ participes

Vide Tertull. de Præscr. cap. 53. Euseb. Hist. Eccles. lib. 7. cap. 22. Epiphan. Hær. 65. Augustin. de Hæres. Adde, Irenæum de Ebionitis lib. 5. circa initium. Sozom. Hist. Eccles. lib. 4. cap. 5.

ticipes (ut suprà demonstravimus) docuêrunt, credidêrunt, adorârunt. Epilogus omnium sit celeberrima illa, & ab ipsis penè Ecclesiæ incunabulis decantatissima, δοξολογία, Gloria Patri & Filio & Spiritui S. sicut erat in principio, nunc est, & erit in secula seculorum. *Amen.*

Sozomen. Hist. Eccl. lib. 3. cap. 19. Basil. de Spiritu S. cap. 7. & 27.

FINIS.

INDEX locorum S. Scripturæ a Patribus in prima Parte explicatorum.

Gen.

INDEX.

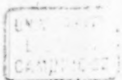
Iſaie

INDEX.

Coloss.

INDEX.

FINIS.

Pag.
60. l. 2
p. 82. i
ritò. p.
queat.
106. l. 2
in marg
Cornelii
tri simil
p. 191. l
nè. p. 2
p. 220. l

Errata.

Pag. 36. lin. 15. interpretatur. p. 50. l. 7. ὄντως. p. 60. l. 21. aliique. p. 75. l. 17. ipso. l. 29. reverenter. p. 82. in marg. αὐτόλογον. p. 83. in marg. *dele* meritò. p. 94. in marg. Meisnerum. p. 101. l. 19. nequeat. p. 104. l. 20. possum. l. 30. dilectionem. p. 106. l. 21. *insere* Deus. p. 107. l. 7. altissimi, &c. p. 128. in marg. Divinam. p. 132. l. penult. pro Cypriani l. Cornelii. p. 141. l. 16. unica. p. 145. l. 21. ut Patri similis existeret. p. 183. l. 24. iique. l. 26. aliique. p. 191. l. 3. Patres. p 198. l. antepenult. reciperentnè. p. 201. l. 22, 23. *del.* ' ' p. 219. l. 15. viderit. p. 220. l. 1. *del.* luge.